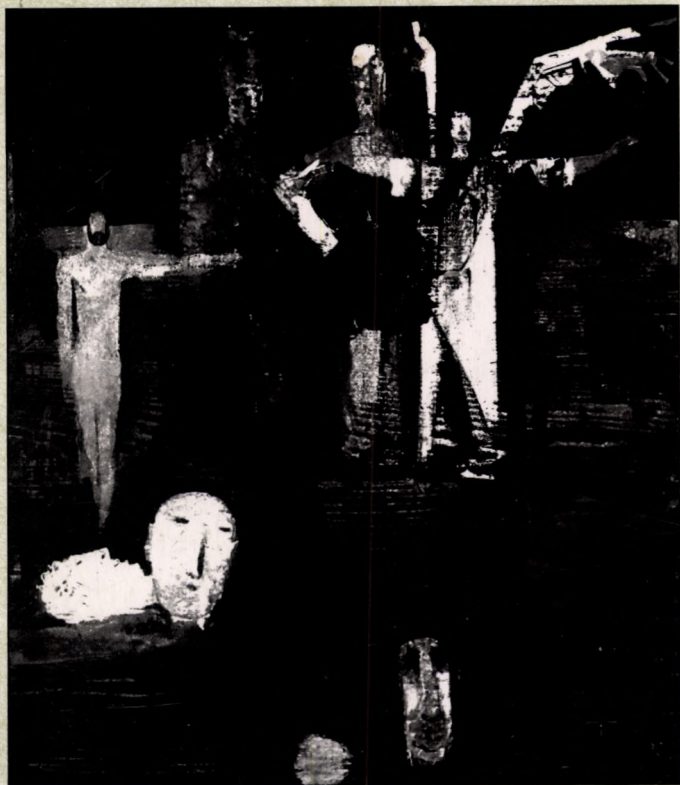

Barab

ÚJFOLYAM XVI. 7-8. SZÁM BUDAPEST, 2007. AUGUSZTUS ÁRA 480 FT

MAGYAR SZEMLE

ZLINSZKY JÁNOS: AZ ALKOTMÁNYOSSÁG ALKONYA – TÖRÖK
BÁLINT: KIK ESKÜDTEK ÖSSZE A KÖZTÁRSASÁG ELLEN?
– BENCZE IZABELLA ÉS GRANASZTÓI GYÖRGY AZ ÚJ KORMÁNYZA-
TI NEGYEDRŐL – BOD PÉTER ÁKOS: OLAJ, ÖMV, OROSZOK –
PETER NIJKAMP: EURÓPA LEMARADT – AZ IMPROVIZÁCIÓ: VÁRSZE-
GI TIBOR NAGYJÓZSEFRŐL, SZABÓ MÁTÉ MEZEI SZILÁRDRŐL
– SÜLE FERENC: ÉLETPROBLÉMÁINK SPIRITUÁLIS VETÜLETEI

HÍREINK

HÍREINK. Kis könyvben adtuk ki a három volt alkotmánybíró, Herczegh Géza, Tersztyánszkyne Vasadi Éva és Zlinszky János *Észrevételek az ügynevezett Gönczöl-munkacsoport jelentésének megállapításairól* című munkáját. A könyvet a Magyar Polgári Együttműködés Egyesület „Az alkotmányosság alkonya” című konferenciáján Martonyi János mutatta be, 2007. június 24-én.

A három szerzővel Gróh Gáspár beszélget a Könyvünnepep színpadán a budai Várban, a Szentháromság téren, szeptember 1-jén, szombaton délután 16 órakor. A könyv ára 1500 forint, szerkesztőségünkben 1050 forint.

*

A MAGYAR SZEMLE ÚJ FOLYAMÁNAK (1992–2006) teljes sorozata kedvezményes áron vásárolható meg szerkesztőségünkben. Ára 8000 forint. Kedvezményt kisebb sorozatok vásárlása esetén is adunk.

A MAGYAR SZEMLE A VILÁGHÁLÓN – MEGÚJULVA!

<http://www.magyszemle.hu>

DRÓTPOSTACÍMEINK:

Főszerkesztő: kodolanyigyula@mail.datanet.hu

Titkárság: msza@mail.datanet.hu

Szerkesztőség: magyszemleszerk@mail.datanet.hu

FOGADÓÓRÁK: Kedden 11–13 óráig, illetve megbeszélés szerint.

A FOLYÓIRATOT kiadja a Magyar Szemle Alapítvány.

A Magyar Szemle Alapítvány igazgatósága: Bod Péter Ákos, dr. Borostyánkői Máttyás, Entz Géza, Granasztói György (elnök), Jeszenszky Géza, Kodolányi Gyula, Szabados György.

E SZÁMUNK TÁMOGATÓI:

Batthyány Lajos Alapítvány

OTP Bank Nyrt.

Richter Gedeon Nyrt.

Nemzeti Civil Alapprogram.

MAGYAR SZEMLE

Főszerkesztő: *Kodolányi Gyula*

Szerkesztőbizottság: *Borbándi Gyula,*
Czakó Gábor, Cseh-Szombathy László,
Horkay-Hörcher Ferenc, Kulin Ferenc,
Mellár Tamás, Szabados György, Szőcs Géza

Szerkesztőség: *Csejdy Virág, Gróh Gáspár,*
Kiss István, Sebestyén Ilona

Szerkesztőségi titkár: *Blahó Erika*

ÚJ FOLYAM XVI.	7-8. SZÁM	2007. AUGUSZTUS
GRÓH GÁSPÁR	<i>A múlt felé fordulás nem múltba fordulás</i>	3
ZLINSZKY JÁNOS	<i>Az alkotmányosság alkonya</i>	8
GRANASZTÓI GYÖRGY	<i>Állásfoglalás a tervezett kormányzati negyedről</i>	15
BENCZE IZABELLA	<i>Állásfoglalás a tervezett kormányzati negyedről</i>	23
PETER NIJKAMP	<i>A tudomány: végtelen verseny</i>	32
KASLIK PÉTER	<i>„Levegőt!” A magyar gyerekek életminősége</i>	51
KOVÁCS PÉTER	<i>A budapesti amerikai követség és az 1956-os forradalom. II. rész</i>	65
TÖRÖK BÁLINT	<i>Kik esküdtek össze a köztársaság ellen? (Az első nagy koncepció per, 1947)</i>	87
MOLNÁR ÍMRE	<i>A magyar katolikus egyház és a lengyel menekültek</i>	103
SÜLE FERENC	<i>Életproblémáink spirituális vonatkozásai</i>	120

1% METAFIZIKA	Karl Barth: Ember és embertárs	137
KÖRKÉP		
D. UDVARY ILDIKÓ	„Angyal szállt le Erzsébeten” Gaál Imréről	139
VÁRSZEGI TIBOR	Szintézis vagy szinkretizmus (Nagy József és Miquel Barcelo)	143
SZABÓ MÁTÉ	Síppal, dobbal, nádi... (Mezei Szilárdról)	149
FÁY ZOLTÁN	Ateista fohászkodók	156
KUBINSZKY MIHÁLY	Magasház-toronyház	161
METZ KATALIN	Hol a jó színház mostanában?	166
TÓTH KLÁRA	Lesből, halál (Két film Szilágyi Domokosról)	170
GÁSPÁR G. JÁNOS	Romok reformja	175
BOD PÉTER ÁKOS	Orosz-osztrák olajügyeinkről	182

Ebben a számunkban Gaál Imre (1922–1964) festőművész műveiből válogattunk, abból az alkalomból, hogy állandó kiállítása nyílt a pesterzsébeti Átlók Galériában. A reprodukciókat Juhász Imre készítette. A fedélen a *Jó és rossz istenek harca* című festmény részlete.

24.

A MÚLT FELÉ FORDULÁS NEM MÚLTBA FORDULÁS

ny: jegyzet

Nincs hét (nap, óra), hogy a magyar ellenzék meg ne kapná a múltba forduló, nacionalista, magyarkodó cím-kék valamelyikét (vagy akár mindegyikét) a kormányoldal illetékes politikusaitól, szimpatizánsaitól, a velük társult megmondóemberektől, esetleg Európán vagy Amerikán átfuttatva, mintegy külső, tehát az elfogulatlan és tárgyyszerű kritika küllemét mutató formában. Ez utóbbi kontra-nacionalista mutáns mögött azonban szinte mindig – akár egészen konkrét formában is – fölfedezhető a fentebb jelzett politikai megrendelők (írói) munkássága. Amikor ez nem tetszik nekünk, egy pillanatig se higgyük azt, hogy a csak ráfogások, a minden alapot nélkülöző rágalmak sikeresek lehetnek. Nem: az úgynevezett nemzeti oldalt, a magyar konzervatívokat, jobbközép gondolkodásúakat elérő vádak bizony ráépülnek valamire. Akkor is, ha egészében véve megalapozatlanok, értetlenséget és rosszindulatot tükröznek, alamuszi módon építenek a diktatúra több évtizedes propagandájára, eszmei terrorjára, a „*numerus nullus*”-ra, amivel a pártállam a proletár internacionalizmus eszmeiségét elutasítók szerepvállalását kívánta sújtani.

Az az eszmei-ideológiai képlet, amely a nemzeti érzés bármely formájában a legfőbb ellenséget látta és aztán évtizedeken át láttatta, a forradalom után, 1957–1958-ban alakult ki. A hatalom valóságos és eszmei *akasztológusai* (Sütő András kifejezését kölcsönözve) a maguk szempontjából nem is alaptalanul úgy látták, hogy az uralmukat fenyegető forradalom és szabadságharc részvevőit a hazafiás, a nem-

k: Groh Galpár

zeti érzelmek és gondolkodásmód kötötte össze. Ezért az ideológiai ösztűz a nemzet eszménye ellen irányult. A forradalmárok egykori jelszava („Aki magyar, velünk tart!) új formában és ennek megfelelően a korábbival ellentétes jelentésben lett bevallatlan alapelvvé: „Aki magyar, tőlünk tart!” Megszületett a népi írókat mint a nacionalista kútmérgezés főbűnöseit elítélő központi bizottsági határozat, folytatólagosan következtek a történészek nacionalizmusvitái és a többi. A Kádár-rendszer a nemzeti érzelmek és a nemzet történelmi jelentőségét elismerő történelemszemlélet ellen totális háborút folytatott lényegében egészen a rendszer-váltásig.

Azóta tudjuk, hogy mily igaz: „a harcban nem lehet megállni”.

A nemzeti gondolkodás a baloldal és a számára ideológiát szolgáltató liberális párt számára ma is az első számú közellenség. Nem utolsósorban megszokásból: a baloldali múltba fordulás jegyében. A gesztussal egyébként az ún. jobboldalt szokás vádolni, merthogy valóban hajlik arra, hogy visszafelé nézzen. De mit csinál akkor az a büszke baloldali, aki Ságvári Endrét, Che Guevarát, Rosa Luxemburgot állítja példaképéül? Vagy *ez* a múltba nézés nem *az* a múltba nézés? A haladás erőinek jogfolytonosságairól szóló doktrína talán nem a múltban gyökerezik? És amikor ellenfelei ma például Guevarát szimplán szadista tömeggyilkosnak tüntetik fel, eltekintve az annak idején elérhető ismeretektől, az akkori konfrontációktól, helyzettől, ideáloktól – vajon nem vádolhatók-e ugyanazzal az ismeret- és empátiahiánnyal, mint azok, akik ma az ún. árpádsávós zászlók miatt érzik feljogosítva magukat egy kis politikailag jól fizető (vagy annak vélt) reszketésre? Persze tudjuk, nemcsak napi szinten vannak egyenlők és egyenlőbbek, hanem a történelmi tudat elemei között is vannak szalonképtelenek és szalonképtelenebbek, haladók és haladóbbak, sőt: a zászló is lehet lobogó és lobogóbb... Így aztán a jogfolytonos baloldali múltba né-

zésben szervességet látó elfogultság számára természetes, ha egy külpolitika számára az elszakított magyarság „külföldi”, a nemzeti érdek pedig a vélt vagy valós nagyhatalmi érdekekhez való minél tökéletesebb alkalmazkodás. És mi csoda nosztalgiák veszik át az uralmat azoknak a fejében, akik a békés átmenetben (utóbb jól láthatóan mindenekelőtt az állampárt hatalmi súlyának átmentésében) kivételes érdemeket szerzett politikus születésnapjában 1956-tal kapcsolatban nem is olyan nagyon burkoltan hangzó ellenforradalmazásban, a szovjet beavatkozás jogosságának elismerésében megtapsolni való igazságot érzékelnek? Ezzel a pártállami múltba fordulással mit kezdjen a magyar társadalom?

És mit gondoljunk minderről – ha nem kívánunk a sérelmek közegeiben időzni?

Talán segít a megoldásban, ha egy kicsit valóban a múltba, igaz, a közelebbibe fordulunk: mert múlt már 1989 és 1990 is. Akkor Antall József kormányát, a mögöttük álló (vagy ilyennek vélt...) pártokat, személyiségeket támadták ezen a címen. Volt ennek valamilyen *tárgyi* alapja? Volt. Sorolhatnánk ennek elemeit, a 15 millió magyar fogalmának előkerülésétől a koronás címerről folyó vitákon át a Horthy-temetésig, a Klebelsberg-, Teleki Pál-, Bethlen István-kultuszig és sok másig. De mit is jelentett ez valójában? A múlt apoteózisát, letűnt idők politikusainak letűnt eszméihez visszakanyarodást? Ad abszurdum: lett volna például *tényleges* alapja a keresztény kurzusozásnak? *Nem volt* – mert a történelem és politika Európában és Magyarországon kétségkívül túllépett azon a világon, amely a valahai ideológiai kategóriákkal volt leírható. Emiatt sem esélye, sem kockázata nem volt annak, hogy egy korábbi korszak politikai képleteit bárki is visszahozza a rendszerváltás utáni Magyarországra. Ennek alapján anakronizmusnak mondhatnánk a húszas, harmincas évek politikusainak példaképül, hivatko-

zási alapul hozását, gondolataik felelevenítését, a politikai diskurzusban való megjelenítésüket?

Bizony nem. Mert az idézett történések mögött (leszámítva természetesen némelyek személyes nosztalgiáit, vagy éppen az időből való kiesését) a folyamat egészében csak politikai haszonszerzési szándékból lehetett restaurációs szándékot látni. Egykori mértékadó politikusok, értelmiségiek, akik a süllyesztőből előkerülve hivatkozási alappá váltak, vagy csupán rehabilitálni akarták őket, történeti értékeket látták, a magyar politika történeti jogfolytonosságának fölmutatásához, a saját gyökereihez kapcsolódás lehetőségének megteremtéséhez, történelmi újralapozásához voltak nélkülözhetetlenek. Másként közelítve: a feladat a sok évtizedes történelemhamisítás, a múltat eltörölni akaró szellemi diktatúra utáni tudati törmelékkultúra kártételének enyhítése volt: olyan megkerülhetetlen feladat, amihez azonnal hozzá kellett kezdeni. (Ezt egyébként az e törekvésekkel szembeni heveny ellenállás is bizonyította.)

Ezért nagyon is indokolt volt a múlttal való foglalkozás – még a közpolitika szintjén is, hát még a tudományban, oktatásban, könyvkiadásban, médiában. *A múlt felé fordulás nem múltba fordulás.* Normális körülmények közt ez kérdés sem lehet. Közállapotainkat illetően azonban a normalitás gyanúja sem szokott fölmerülni – a múlthoz való viszonyunk sem igen lehet normális. Jószerével minden valahai seb, különösen a közelebbiek, eleven, fájdalmas, ha nem éppen fertőzött.

Persze, a múlthoz is sokféle módon lehet közelíteni. Lehet a tarra vágott hagyományokat újratelepíteni, lehet az örökség vad bozótosának gyomjaira mutogatni. Lehet a sérelmi alapú múltidézés, a nemzeti mazochizmust kötelezővé tenni, lehet a sérelmek ismeretében, sajtó szívvel, de a ránk maradt, ha úgy tetszik: még megmaradt értékekből erőt merítve valami újat építeni. Talán menni fog: de nem magától. Ennek az érdekében kellene gondolkodnunk.

A múltba révedő jobb- és baloldali nosztalgizások eszmei kövületeiből nem lehet jövőt építeni. Igazi hagyományokból, múltunkat részvétellel, szeretettel és tisztelettel őrző cselekedetekkel igen. Minden kiszorítósdí, minden megbélyegző, kirekesztő hisztéria ellenére lassanként újjászületik valami-féle kapocs a jelen és a kiirtani szándékozott múlt között, bár azt tudnunk kell, hogy a részlegesen újjászülető kontinuitás még korántsem az a szervesség, amit látni szeretnénk. De legalább valami remény van arra, hogy az is létrejöhessen.

GRÓH GÁSPÁR

X342.4

clw.

AZ ALKOTMÁNYOSSÁG ALKONYA

ny: publicistika

Eszmefuttatásom megadott tárgyát olvasva, visszagondoltam egy néhány éve írott tanulmányomra, amely Arany János humoros eposzára utalva *Elveszett alkotmány* címmel jelent meg. Azt kerestem, hogy is érvényesül, mit jelent a mi jogállamunkban, annak jogrendjében az alkotmány. Nem egyedül kerestem, keresem e kérdésre a feleletet. Levelek, elektronikus üzenetek köröznék az országban. Alkotmányozó nemzetgyűlést, jogfolytonos alkotmányt, a Szentkorona-tan érvényesülését kérik számon jogászokon, politikusokon.

Úgy tűnik, mintha jogállamunk polgárai nem hinnék el, hogy egy jól megírt, megfelelő értékeket hordozó, valló Alkotmány mellett olyan helyzet, ami nálunk mára előállott, előfordulhasson. Ezért inkább azt hiszik, az Alkotmány sikerült félre, azzal van a baj, másikkal kellene helyettesíteni.

Mintha élne még emléke annak, hogy ebben az országban, a trianoni katasztrófa után, kifosztott, feldúlt, megcsontított és mindenfelől hontalanná vált menekülőkkel elárasztva, az alkotmányozó nemzetgyűlés által visszaállított jogrendi keretek közt néhány éven belül megvalósult a pénzügyi reform, évtizedekre hiánymentes lett az államháztartás, telt szociális kiadásokra, otthonteremtő programra, a köz- és felsőoktatás felvirágoztatására, új vasutakra, utakra, egészségügyre, szociális biztonság kiterjesztésére. A hajléktalanok feje fölé fedél került – ha Valéria-telepi is. Mindez egy évtizeden belül, szinte semmiből, külső támogatás nélkül!

Hová lett nemzetünkől ez a teremtő erő? Miért nem sikerül nekünk mindez megközelítőleg sem egy viszonylag

K: Zlinzky Fajos

békés rendszerváltás után, mikor joggal várhattuk volna el, hogy amint átállunk a törvénytelen ségek és önkényuralom látszatrend talajáról a törvényesség, alkotmányosság és valóóság igaz talajára, akkor minden rendbe jön.

Csalódtunk, és keressük a hibát számításainkban. Óhatatlan felmerül a kérdés, nem az alapoknál rontottuk-e el a dolgot? Nem az az átkos 1949. évi XX. törvény, a sztálininak nevezett alkotmány a hibás abban, hogy nem áll helyre az ország építő lendülete, biztonságos rendje?

Naiv, de érthető kérdést szegezett nekem minap valaki: miért nem alkotunk olyan alkotmányt, amiben benne van, hogy be kell tartani? S hitetlenkedve hallják, akár öreg professzor, akár maga az Államelnök mondja, hogy nem az alkotmánnyal van a probléma!

Pedig úgy van. Nem az a gond, hogy az alkotmány nem jogállamhoz méltó, hogy nem a személy méltóságának, az élet védelmének, a család tiszteletének, a nemzedékek hagyományörző folytonos közösségének, az értékek megbecsülésének, a köz, a nemzet, a haza érdekének alkotmánya. Mindezekről szól, mindezek benne foglaltatnak. Ha jól olvassuk, az Aranybulla híres ellenállási jogot biztosító tétele is benne foglaltatik. Meg van benne teremtve a hatalmat hordozók egyensúlyának, ellenőrzésének intézményrendszere is.

A szuverén nép, a nemzet hatalmát vallja az alkotmány: annak akarata kell, hogy érvényesüljön, s kizárta a hatalomból, az állami szervekre gyakorlandó irányításból a pártokat. Azok csak a nép akaratát kísérelhetik meg maguk eszközeivel formálni.

Elő is írja ez az Alkotmány minden a néptől, mint egyetlen szuveréntől hatalmat, tisztséget kapott tisztségviselőnek, képviselőnek, szervnek, testületnek, hogy az Alkotmányt betartsa, annak értékrendje szerint működjék, így éljen hatalmával hatáskörében. Mindezek esküt is tesznek minderre, mielőtt hivatalba lépnek. Esküjük betartása szá-

mon kérhető, ellenőrizhető, felelősek annak betartásáért, a közjó érvényesítéséért az őket megbízó, meghatalmazó nemzetnek.

Hol hát akkor a hiba? Abban is, hogy hiányzik társadalmunkból a valódi alkotmányos műveltség. Kevesen olvasták, keveset forgatják, elemzik, magyarázzák az alaptörvényt, mintha félnének az oktatásért felelősök, hogy egyszer tudatára ébred a közösség annak, mivel tartoznak neki a közösség szolgálai, miniszterei.

Am mégsem az alkotmányos műveltség hiánya az elsődleges baj ebben a társadalomban, hanem az alkotmányos gondolkodás, az értékrend hiányzik. Egyre-másra szembe-sülünk azzal, hogy programok, meghirdetett célok, vagy akár a hatalomgyakorlás tényleges mindennapi gyakorlata nem csengenek össze az 1989. október 23-án kihirdetett alkotmánynak világos és félreérthetetlen tételeivel.

Vagy talán az intézményrendszerben van a hiba? Nem abban! Vegyük tudomásul, hogy nem működik jogállami intézmény, nem érvényesül alkotmányos tétel, nem érvényesül alkotmányos, erkölcsi érték, ha nem él a polgároknak, ha nem hordozzák, nem érvényesítik. Ha mi nem hisszük értékét, nem valljuk érvényét, nem valósítjuk meg napról napra elveit – ha akár életünket is nem vagyunk készek feláldozni „alkotmányos szabadságunkért”, akkor holt betű marad az alaptörvény, nem lesz alappá, nem épül rá semmi.

Visszaulnék hármunk kis könyvére (Herczegh Géza–Tersztyánszky Vasadi Éva–Zlinszky János: *Észrevételek az úgynevezett Gönczöl-munkacsoport jelentésének megállapításairól* – a szerk.), amelyből kitűnik álláspontunk, hogy az emberi méltóságot sértő hatósági magatartás semmilyen szükség-helyzettel sem igazolható. Ám az intézkedések fogadtatásából úgy tűnik, a polgárok jó részét érzékenyebben érinti/érintené, ha féltett autóját felgyújtják, mintha őt emberi méltóságában megalázzák. Az autó (vagyon) védelméért eltűri az emberi méltóság sérelmét! Végzetesen megromlott az értékrendünk:

az erkölcsi értékek elsőbbségét felváltotta anyagi értékek elsőbbsége, a személy tiszteletét a tárgyak tisztelete.

Ennek a fordított értékrendnek akár hallgatólagos elfogadásával is hibázunk napról napra. Elnézzük, hogy a mi összeadott közpénzeinkből nem a közügyeket rendezik, a köz igényeit elégítik ki, hanem profitot egyéneknek termelő vállalatokat kívánnak fenntartani, támogatni. Tűrjük, hogy nem számolnak el nekünk azok, akik tőlünk kapták hatalmukat, tisztségüket. Hogy nem teljesítik nekünk tett ígéreteiket azok, akik biztonságunkért, jó közérzetünkért a választók bizalmából felelősséget vállaltak. Mindezt, úgy tűnik, tudomásul vesszük, még a gulyáskommunizmus vidám barakkjából hozott beidegződéssel, befogva szánkat, és egy nyugodt sarkot keresve magunknak.

Valahogy nem a miénk még az alkotmány. Általa biztosított szabadságainkat nem értékeljük kellőn. Nem az a baj, hogy alkonya van az alkotmánynak: hanem hogy nem volt még igazi hajnala sem. Nem ébredtünk rá fontosságára, létfontosságú voltára. Arra, hogy alapja a rendnek, amelyben élni jó és érdemes. Ez adja a közélet tisztességét, s ha ez a tisztesség hiányzik, minden hiányzik. Eltűnik az emberi méltóság tisztelete, az élet értéke. Elébe helyezük ezeknek a vagyont, és kitűnik, hogy így a vagyon is veszélybe kerül!

A csoportérdek elsőbbsége (pártérdek, osztályérdek, vállalati érdek, családi érdek) a jogállam halála! Ezek között elvész, nem működőképes. A jogállam alaptörvénye ugyanis: *Salus rei publicae suprema lex* – a nemzet érdeke minden előtt! A jogállam pedig bennünk és általunk él, az alkotmánnyal együtt, s ha bennünk nincs elsőbbsége, elsorvad.

Belőlünk, általunk szól az alkotmány, a jogállam értékrendje. Belőlünk, jogászokból is, természetesen, s nekünk mondanunk kell, hirdetnünk kell fontosságát. Ez a hivatásunk! Nagy baj, ha a társadalom felelős, magasabb erkölcsi mérce megvalósítására köteles, hivatásos jogászai itt-ott megalkusznak, mellébeszélnek, jogsértés láttán. Nagy baj,

ha úgy vélik, ezt még kibírja a jogállam, ettől még létezik többé-kevésbé! Holott mi tudjuk, tudnunk kell, hogy nincs több-kevesebb jogállam, többé-kevésbé érvényesülő alkotmány, hanem vagy egészen van, vagy egyáltalán nincs!

Államunk, hatalmi szervünk, a Magyar Köztársaság, az Alkotmány alapján, a nemzettől kapott felhatalmazása szerint minden magyarért, a magyar nép minden tagjáért szerzte a világon felelősséggel tartozik, „határainkon innen és túl”. Tapasztaljuk, egyre-másra, hogy nem teljesül e kötelesség, hogy „másra kell a pénz”. A magyar nép pedig fogatkozik abban az Európában, amelyhez sokan azért csatlakoztunk lelkesen, áldozatot is vállalva, mert népünk tágabb határok közti új egységének lehetőségét vártuk tőle.

Államunk, hatalmi szervünk, a jog tételei szerint, a nemzeti vagyon tulajdonosa. Azé a közvagyoné, ami mindannyiunké. Amelynek terheit jövedelem- és vagyonarányosan kell viselnünk, miközben létének előnyeit a nemzet minden tagja, vagyoni helyzetére tekintet nélkül – illetve a rászoruló szükség szerint a nemzeti szolidaritás alapján akár átlagot meghaladó mértékben is – élvezheti. Biztonságunk, életminőségünk szolgálatában áll ez a vagyon. Előtünk járt nemzedékek öröksége, minket követő nemzedékek várománya. Azonos minőségű védelem jár e nemzeti vagyonnak, mint a magánvagyonnak. Az Alkotmány védi környezetünket, erdeiket, tájainkat, vizeinket, védi egészségünket, otthonunkat, településeinket. Elődeink e vagyon őrzésére az állam szervezetén belül létrehozták a szükséges szakmai szervezeteket. S most mit látunk? E vagyont őrző szervezetek: erdőőrök, mezőőrök, gátőrök, vadőrök, rendőrök, pénzügyőrök, csőszök – ellehetetlenítését.

Allamunk alkotmányos kötelezettsége a polgárok legmagasabb szintű egészségvédelme, és szociális biztonságának megteremtése. Munkások, alkalmazottak egy életen át fizettek, előre, e szolgáltatásokért: tulajdonuk e járandóság, közfeladat annak magas szintű teljesítése. Mit látunk, ta-

pasztalunk? Fiskális szempontokra hivatkozva, miközben a nagyvállalati és bankszféra adófizetésével alig járul hozzá a közpénzekhez, a kormány felszámolja a nemzeti vagyron alkotmányos szolgáltatásokat szolgáló intézményrendszerét, szervezetét, és az erre szolgáló nemzeti jövedelem egy részét magánprofit céljára lekötve tervezi, a közösség terhére, újjászervezni.

Mindez valóban az alkotmányosság alkonyát jelenti, jelzi. Nem az új Alkotmány tételei, értékei szerint építi terveit a hatalom birtokosainak csoportja, a népképviselői Országgyűlés hallgatólagos helyeslésével, hanem azt figyelmen kívül hagyva, annak ellenére. Túlteve magát nemzeti érdeken, közérdeken, eskün, kötelező alkotmányon. A mindenhatónak kikiáltott piac értékrendje szerint. Kihull a hátrányos helyzetű nemzetiségi csoport, ki az öreg, a beteg, a sok gyermeke miatt versenyhátrányban lévő, a művelődésben elmaradott, a kis településen élő. Ebbe az irányba tart az ország. Nem az Alkotmány hiányossága miatt, hanem az Alkotmány világos előírásai ellenére!

S mivel az Alkotmány értékhordozó, a törvényes rend alapja az értékrend, amelyet követni és tartani kell. Az értékrend, mint a törvényes rend tartalma, nem arra való, hogy kicsinyesen mérlegeljék, vajon valamely intézkedés „elmege-még”, mert talán „nem is ütközik annyira” az Alkotmánnyal. „Lehet, hogy az erkölcsöt sérti, de a tételes jogot még nem” – Így okoskodnak, ilyen indokolásokat hallani.

Ám az értékrendet egészében kell elfogadni, összefüggéseiben kell átélni. Az értékek kapcsolódnak. Egy érték sérelmével minden érték sérül. És egy érték megvallásával, érvényesítésével minden érték emelkedik, erősödik.

Nekünk magunknak kell meggyőződéses, meg nem alkuvó, áldozatot is vállaló alkotmányhordozóvá válnunk. Egyedül ez lehet a megoldása annak, hogy államunk jogállam legyen, szabadságra, igazságra, és személyes emberi méltóságra épülő jogállam. Ha arról beszélünk, hogy az al-

kotmányosságnak alkonya van, ezt csak abban az értelemben tudom felfogni, hogy annak idején, 1989. október 23-án, a köztársaság és az Alkotmány kihirdetésével, valami elkezdődött. Lendület, világosság, amit hajnalinak véltünk, éreztünk. Szabadságot kaptunk arra, hogy megéljük magunkat. Értelmes és értékkereső lényekként. Nemzetként, szolidárisan egymással, közösen meghatározott célokért. Túlnyúlva azokon a határokon, amelyek között évtizedeken át sóhajtoztunk, és visszanyúlva ahhoz a kulturális hagyatékhoz, amely minket magyarrá tesz. Amelynek részét képezik alkotmányos hagyományaink is. Csakhogy, amint mondtam, nem a hagyományok teszik az alkotmányt, hanem az élő nemzedék alkotmányos tudata teszi azt alkotmánnyá.

Ha ez így lenne, ha így lesz, akkor lesz hajnala az alkotmányosságnak. Nincs más alap, amire a jogállamot, mindnyájunk közös érdeklében, építeni tudjuk, mint ez az alkotmányos alap. Viszont ez az alap elég erős arra, hogy a jogállam felépítményét hordozni tudja, ha mi rá akarunk építeni. Ha nem fogadunk el mentségeket, mi szerint „most a költségvetés az elsőbbség, most a kormányzati negyedé, most az autópályáé,” ezért az alkotmányos értékrend prioritásaira nem marad. Nem tudunk szolidárisak lenni, nem tudunk igazságosan jogot szolgáltatni, tán tisztességes formák szerinti elbánást sem azoknak, akiket megillet. Mert éppen más fontosabb dolgokkal vannak elfoglalva, mert másra kell a pénz nekik, azoknak, akikre a jogállam megvalósítását bízta a nemzet.

Ne tűrjük ezt az érvelést, ezt a szemléletet, mi, a magyar nemzet felelős tagjai. A nemzet értékeit a nemzetnek kell hordoznia, megvalósítania és számon kérnie. Ha végre így lesz, akkor az alkotmány átmeneti alkonyából fényes hajnal lehet, amelyet alkotó reggel követhet. Éppen ideje volna.

 ZLINSZKY JÁNOS

X 328. 1 Gyűjtemény
X 72

alan;

KÉT ÁLLÁSFOGLALÁS A TERVEZETT KORMÁNYZATI NEGYEDRŐL

K:

1. Granasztói György

2. Bencze Izabella

Szeretném előrebocsátani, hogy a véleményem negatív a tervről. Nem eleve utasítom el egy kormányzati negyed gondolatát, hanem ezzel a tervezett projekttel kapcsolatban vannak komoly fenntartásaim. Még hozzátenném, hogy e közéleti vita kapcsán véleményem formálásában, úgy érzem, természetes módon, a történelmi gondolkodásom fog érvényesülni, hiszen a szűkebb területem amúgy is a város-történet.

Tíz pontban foglaltam össze a mondanivalómat. Bizonyos pontokat csak megemlítek, mert felteszem, mások is szólnak majd róluk, egy-két vonatkozásra részletesebben is szeretnék kitérni.

1. Mindenekelőtt, a mai körülmények között, amikor mindenkétől elvesznek, erkölcstelennek tartom, hogy a kormány új épületekbe költözik. Egyébként ezt előttem Fodor Gábor SZDSZ-es képviselő már megfogalmazta.

2. A közigazgatási reformnak meg kell előznie a kormányzati központ létrehozását, mert a szükségleteket egyébként nem lehet megtervezni. A reformot kísérő csökkentés és egyszerűsítés után helyénvaló lenne a periférikusabb, kisebb, kevésbé jelentősebb kormányzati épületeket feladni, eladni. Most azonban szó sincs strukturális változásról. A jelenlegi projekt úgy számol, hogy 5700 kormányzati tisztviselő van, és ebből 5700-at helyeznek el az új kormányzati negyedben, azaz nincsen változás. Szó sincs arról, hogy itt valamilyen kormányzati reform keretében kerülne

ny. vélemények

a negyed kiépítésre. (Itt és a továbbiakban adataimat a kormányhatározatot előkészítő tanulmányból merítem: *„Az új Kormányzati Negyed megvalósítása lehetséges konstrukcióit elemző és összehasonlító tanulmány”* 2006. december. www.kvi.gov.hu/docstore/tanulmany.pdf).

3. Az olcsóság érvét az új kormányzati negyed felépítésének fő indokai között hibásnak tartom. Erre egyébként a szóban forgó tanulmány részletesebben kitér. Úgymond szétszórtak az épületek, többségük változó színvonalú, az irodaépületekkel szemben támasztott modern követelményeknek nem felelnek meg. Lényegesen költségesebben is csak kompromisszumokkal lehet megfelelni a korszerű üzemeltetési követelményeknek, az informatikai rendszer, központosított irattári rendszer komolyabb igényeket támaszt, a hatékony ellátást sem lehet jól megszervezni, ha az épületek szétszórtak. A költségtakarékos új elhelyezés eszerint azért volna szükséges, mert a kormány kevesebb pénzzel kíván gazdálkodni az olcsóbb állam, a magasabb színvonalú szolgáltatások, az államreform jegyében.

Nos, nehéz megtakarításnak tekinteni, ha a nemzeti vagyon részét képező, jórészt műemléki, műemléki környezetben lévő vagy adminisztratív okokból műemléknek még nem nyilvánított épületek eladásából szerez a kormány bevételt. Ez egyébként 104 milliárd forintra van tervezve, miközben a kiadás körülbelül 177–221 milliárd forint lenne.

4. A kormányzati központ pénzügyi konstrukciója, hogy t.i. lízingelt épületkomplexumot hoznak létre, olcsó megoldást vetít előre, tehát itt lényegében közönséges irodaházakról van szó. Ez felveti a közintézmény székhelyének szimbolikus jelentőségét.

Ez igen komoly probléma. Jeles középületek szűnnek majd meg, amelyekhez, az esetek többségében, már évtizedek óta hozzátartozik az adott minisztérium, közintézmény identitása. Ez nem fejezhető ki pusztán pénzben. Annak a ténynek, hogy hosszú ideje ott van, annak, hogy azt a bizo-

nyos intézményt jeleníti meg a köztudatban, olyan jelentősége van, amivel nehéz megfelelő módon egy rövid lefutású, feltehetően építészeti nem különösen igényes projekt keretében hiteles, széles konszenzust élvező, elfogadható alternatívát találni.

Az olcsóság szempontja tehát rombol ebben az esetben, ami komoly aggályokat vet fel a kormányzati tevékenység szimbolikus jelentősége és történetisége szempontjából. Hozzá kell tenni azt is, hogy Magyarországon ezeket a szempontokat eddig soha nem vonták kétségbe. Az is elgondolkodtató, hogy más európai országokban ilyen új negyed nem épül. Igaz, Berlinben új jelentős kormányzati negyed készült, de az az új német állam megjelenését akarja jelképesen is szolgálni, ami óriási anyagi ráfordítást, egyébként számos elpusztult történelmi épület újjáépítését vonta maga után a teljesen újjáalakított Reichstag körül. Az Európai Unió brüsszeli székhelyei, köztük az új Európa Parlament és a teljesen újjáépített Berlaymont-palota, a Bizottság fő székhelye, különleges esetek, mindenestre építészeti megjelenésüknek nagy a szimbolikus jelentősége, egyébként pedig a belga állam tulajdonában vannak, az adja őket bérbe. A további, egyébként nem európai példákra most nem térek ki.

A társadalmi és az építészeti igények kölcsönhatása tehát igen jelentős kérdés volt régebben is és ma is az. Legyen szabad itt egy részletet felolvasnom apám, Granasztói Pál egy 40 évvel ezelőtt megjelent tanulmányából, aki építész volt, urbanista, és regényíróként is számon tartják. Sok építészeti vonatkozású tanulmánya, könyve is megjelent. A mostani témáról 1982-es, *Építészeti, városépítési, társadalom* című könyvében közölt egy tanulmányt, amely eredetileg 1964-ben látott napvilágot (36–37. l.) Már ekkor komoly jelentősége volt a következő felvetésnek, gondolatmenetnek:

„... egyre inkább szem előtt kell tartani az építési eljárásokban az épületek és az épületrendszerek tervezésében

a variálható, mobilizálható, fejleszthető megoldásokat [a kiemelések itt és a továbbiakban tőlem! G. Gy.], tehát egy mobilabb építés lehetőségét. Ez utóbbi vonatkozik egyebek között építmények többcélú felhasználására, változtatható berendezésére, növelhetőségére, kombinációkra stb.

Ez a probléma végső soron a tervezés vonatkozásaiban, az úgynevezett előretartás kérdését érinti, sőt jelenti: azt, hogy amíg más termelési ágakban a jelenleg ismert szükségleteknek a közeljövőben történő kielégítése az általánosabb és indokoltabb, addig az építéspolitikában a nagyobb távlatú szükségletek kielégítésére célszerű törekedni. Más termelési ágakban a termelés a fokozódó és váltakozó, differenciálódó igényekhez alkalmazkodóan lépésről lépésre fejleszthető... az építésben viszont már most olyan termékek, építmények gyártása lenne célszerű, amelyek hosszabb távlatban elégítik ki a szükségleteket."

„Kérdés, vajon fennáll-e annak a lehetősége, hogy a társadalmi igények dinamizmusa és az építés statikusabb volta, vagyis a kétféle tényező időtávlati közti alapvető különbségeket fel tudjuk-e oldani? ... Ezért már most megállapítható, ... hogy az igények alakulása az építés, illetve az építmények távlatait tekintve nagyjából csupán becslésekre szorítkozhat, ... és a fő feladat néhány olyan alaptényező, tendencia felkutatása, megállapítása, amely részben tapasztalati, részben logikai úton bizonyosságnak, illetve törvényszerűségnek tekinthető."

Azt szándékoztam a fenti, talán némileg elvont idézetrel érzékeltetni, hogy igencsak bonyolult problémáról van szó az új kormányzati negyeddel kapcsolatban. Sokkal összetettebb annál az egyszerűen megfogalmazott feladatnál, hogy olcsón 2009-ig 5700 embert kell elhelyezni a Podmaniczky utca egyike oldalával határolt területen.

Úgy látom, hogy itt súlyos elméleti kérdés vetődik fel az építéstartársadalom, a várostervezés, a szociológia, a történelem, a múlt és egyáltalán a hétköznapi élet iránt érdek-

lódó városlakó számára, amely bagatell módon és túl gyorsan kerülne a jelenlegi elképzelés, kormányhatározat szerint „megoldásra”.

5. A Podmaniczky utcának a déli oldala, különösen a Ferdinánd hídig húzódó rész katasztrofálisan lerobbant. Azon a részen pocsék állapotok vannak. A tapasztalat nem feltétlenül igazolja, hogy egy ilyen nagyszabású létesítmény komoly húzóerőt fog jelenteni a szomszédságban. A házior felújítása, modernizálása magánereőből biztosan nem fog párhuzamosan lezajlani, azaz változatlan állaggal még évekig farkasszemet fog nézni a kormányzati negyeddel, hacsak külső beavatkozással, sok pénzzel nem siettetik a rekonstrukciót.

6. Az előbbi (4. pont) elméleti fejtegetéshez kapcsolódóan meg kell jegyezni még, hogy *a főváros nemcsak az államé*. A jelenlegi kormányzati negyed a Parlament közelében Budapest arculatának meghatározó része. Komoly következményét vélem ebben az esetben annak, hogy már a II. világháború óta nem létezik az úgynevezett Közmunkatárs, amely hosszú évtizedeken keresztül állam és főváros kapcsolatát szabályozta, a súrlódásokat tompította. Most egy nagyon rövid közgyűlési határozat döntött az új kormányzati negyedről, s korántsem világos, miféle mérlegelés alapján.

7. Miért nem költözik az új negyedbe a miniszterelnök is? A tény, hogy a jelenlegi FM épületében lesz a hivatala, a jelképek nyelvén azt üzeni, hogy a kapitány nem a saját hajójáról, hanem külön hajóról irányít majd.

8. Európában, mint említettem, nem ismerünk hasonló példát, azaz új, olcsó megoldást a régi kormányzati negyed felhagyásával. A minisztériumok az úgynevezett régi nagy demokráciákban hosszú-hosszú idő óta *representatív épületekben* vannak, melyek számos helyen eredetileg is annak épültek. Megint Brüsszelt, egy hozzánk hasonlóan tízmilliós lélekszámú ország fővárosát hozom fel példaként.

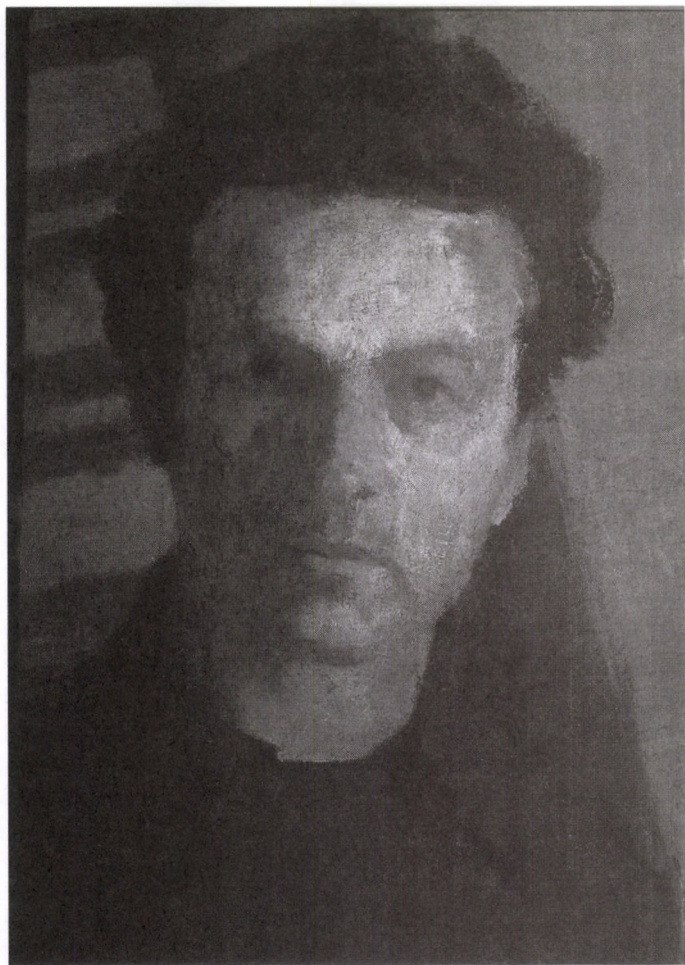
Itt, a parlamentnek és a miniszterelnökségnek helyet adó palotakomplexum körül mintegy ötszáz méteres körzetben található a minisztériumok többsége, a paloták zöme a 18. század második fele és 1900 között épült. A maguk módján ezek az intézmények a stabilitást tükrözik, és ennek komoly jelentősége van a hétköznapi gondolkodásban az állam és a polgári társadalom kapcsolatában.

9. 1945 után a kommunista időszakban is fenntartották Budapesten a folytonosságot a korábbi kormányzati negyeddel, hiszen az továbbra is a Parlament térségében maradt. Igaz, itt nagy volt a háborús kár, igaz, hogy utána a közintézmények jelentős része máshova költözött, de a Parlament körül szerveződő kormányzati negyed hagyománya továbbra is fennmaradt. Az új elképzeléssel *megszűnik* ellenben a várost formáló, a funkcióinak stabilitását meghatározó egyik legfontosabb központ.

10. Az eladásra szánt 35 épület között hat jelentős műemlék van, kettő történeti-régészeti védett területen található, a többségük pedig műemléki környezet részét alkotja, vagy a háború utáni magyar építészet jelentős alkotásai. Jó néhány épület minden további nélkül pótlólag, akár gyorsan is levédhető lenne, mert kvalitásait tekintve annak tekinthető.

A sok közül két jellegzetes esetre szeretném végül felhívni a figyelmet. Az Akadémia utca 3. alatt található a Szociális és Munkaügyi Minisztérium épülete, a Hild József-féle Taenczer ház, amely 1836–37-ben épült fel, ez Hildnek az egyik legjobb műve. Körülbelül harminc évvel korábbi, mint a Magyar Tudományos Akadémia épülete, és eredetileg Hild a dunai látványra komponálta. Már a két háború között Kereskedelmi Minisztérium volt benne.

A másik példa a Szalay utca 10., az Oktatási és Kulturális Minisztérium épülete. Ez nem műemlék, holott jó nevű építész, Reiss Zoltánnak a műve, vasbeton szerkezetű. 1920-ra lett kész, a Haditermény Rt. részére építették, és a

ÖNARCKÉP
Olaj, farost, 1951

korszak egyik legjobb ismerője, a művészettörténész Ferkai András a következőket írja róla: „Monumentális szűkszavú épület, klasszicizáló tömegformákkal, egyszerű, takarékos, de kissé nyomasztó monumentális architektúra.” Nem hibátlan, de ez a Szalay utcai épület Budapest egyik meghatározó része. Mindenki tudja, hogy ott van az OKM. Két emelet magasságú reprezentatív bejárata van, amelyet a korszak zsargonjában diadalkapunak is neveztek. A bejáráttal szemben egy műszaki műemléknek is tekinthető *páternoszter*.

Befejezésül megismétlem: a jelenlegi elképzelés lényegét és megvalósításának módját elfogadhatatlannak tartom. Nagy probléma továbbá az V. kerületben várható funkcióvesztés, továbbá mindaz, ami ebből következhet. A Kossuth Lajos utca és a Rákóczi út mostani képe merül fel előttünk. A sok-sok eladásra váró, lakatlan, üres, romló állagú palota látványa. Kizárt, hogy 35 épületet egyszerre vagy akár csak rövid időn belül el lehetne adni, hiszen több mint 340 ezer négyzetméterről van szó. Az épületek olyan sorsra juthatnak előbb-utóbb, mint az Úttörő Áruház, amelynek állapota fokozatosan leromlott, sokáig üresen állt, majd egyszer csak eltűnt, holott az is jó épület volt. Foghíj éktelenkedik a helyén, várja a beépítést.

A megtakarítás tehát lehet kormányzati szempont, de mellette léteznek elvi szempontok is, melyek hasonlóan fontosak. Szempont a szakszerűség, az erkölcs, a történetiség, valamint mindezeknek a szempontoknak az egyensúlya is.

GRANASZTÓI GYÖRGY

2. Bencze Izabella

Nyilván nem eget ostromló megállapítás, hogy a kormányzati negyed tervezett építését nagyon sok szempontból meg lehet közelíteni. Én a jogi feladatokat vállaltam magamra, és megpróbálkozom azzal, hogy az érzelmi töltést kihagyjam az ismertetésemből. Ezért úgy gondolom, hogy először a tényeket kell megvilágítani. Mi az, amit biztosan tudunk? Két dolgot. Létezik a kormány *Új egyensúly* programja, amelyben a kormányzati negyed építése már szerepel néhány mondattal, és létezik egy kormányhatározat, ami 2007. január 16-án született meg. Ezen kívül ismerünk elég sok sajtónyilatkozatot, amelyek néha egymásnak ellentmondanak, tehát azokkal ne foglalkozunk.

Nos, az *Új egyensúly* című kormányprogram mit mond a kormányzati negyedről? Azt, hogy takarékos megoldásként létre kell hozni egy új kormányzati negyedet, mégpedig úgy, hogy kifejezetten csak a magántőke bevonásával kell azt megvalósítani. A jelenlegi, a kormányzat által használt ingatlanokat értékesíteni kell, az értékesítési bevételt a kormányprogram 75 milliárd forintra taksálja. Más megállapítások 100 milliárdról szólnak; feltételezem, hogy ez a nettó és a bruttó árak közötti különbséget takarhatja. A kormány szerint a jelenlegi üzemeltetési költségek éves átlagban 5 milliárd forintot tesznek ki, az új bérleti és üzemeltetési költségek pedig az új kormányzati negyednél éves átlagban a 6,5–7,0 milliárdot jelentenek majd. Azt a különbséget, amennyivel nagyobb az új üzemeltetési költség, a kormány szerint éves átlagban a régi épületek értékesítéséből származó kamatmegtakarításnak a fele biztosítja. Magam

részéről nem tökéletesen értem a konstrukciót, de remélem, egy közgazda majd megvilágítja, hogy miről is van szó. Nos, ennyit tartalmaz körülbelül az Új egyensúly program. A kormányhatározatból sem tudunk meg sokkal többet. Határidőket azonban megismerhettünk, és egyetértek az előzőekben elhangzott azon megjegyzésekkel, amelyek szerint ezek tarthatatlan határidők. Azt a gazdaságossági számítást, aminek alapján a kormányzati negyed megvalósulhat, 2007. április 30-ig kell az erre felhatalmazott Miniszterelnöki Hivatalnak a pénzügyminiszterrel együtt elkészítenie, illetve a kormánynak benyújtania. Vélhetően azért ennyire sürgős a dolog, hogy utána azonnal be lehessen nyújtani az Országgyűlésnek jóváhagyásra az elképzelést, mert az Országgyűlést is siettetni kell, hiszen a kormányhatározat szerint 2009. május 31-ig az új kormányzati negyednek állnia kellene.

Jelenleg még Európában is csak „tanulják” ezeket az úgynevezett PPP módszereket. Elegendő csupán egy példát említeni. Berlinben az angol nagykövetség épületét ilyen módszerrel építették meg. A nagykövetség épületének létrejötte négy évet vett igénybe a gondolat felvetésétől a kivitelezésig, és ehhez képest még kilenc hetet késett a beruházás. Nem tudom tehát, hogy a magyar viszonyok között a tervezett két év alatt hogyan valósítható meg az elképzelés?

Nekem egyébként a kormányhatározattal kapcsolatban nem egy, hanem legalább nyolc-kilenc észrevételem van, és némi törvényellenességet is látok benne felfedezni. Jogi szempontból elvileg két részre bontható a projekttel kapcsolatos eljárás, és mind a két részhez egy-egy komolyabb jogi megjegyzés kapcsolható. Az egyik megjegyzés a jelenlegi ingatlanok értékesítéséhez fűződik, a másik jogi megjegyzés pedig az új építési struktúrához kapcsolódó jogi anomáliák vagy félelmek megfogalmazása.

Térjünk vissza tehát a jelenlegi kormányzati épületek tervezett értékesítésére. Mindegyik érintett épület a kincstári vagyon része. Méltatlanul keveset beszélünk 1996 óta

a kincstári vagyronról, holott ez sokkal fajsúlyosabb, sokkal jelentősebb vagyonkör, mint a privatizációs vagyon. Abból már alig van valami. Nem így a kincstári vagyonból. Jelen pillanatban a kincstári vagyon könyv szerinti értéke mintegy háromezeröttszáz-milliárdnyi. Zárójelben jegyzem meg, hogy ennek a vagyonnak jelentős része természetesen ingatlan. De nem ez a valós érték, hiszen a műemlékeink a magyar számviteli szabályoknak köszönhetően nulla értéken vannak nyilvántartva. Jelentős tehát a kincstári ingatlan-vagyon értéke, de ha így haladunk, akkor ez a vagyonkör is jelentős csökkenésnek néz elébe. Így az a jogi észrevétel, amit elsőként szeretnék elmondani, túlmutat a jelenlegi kormányzati épületek értékesítésével kapcsolatos problémakörön. Van ugyanis egy olyan törvényi szintű szabályunk, amelyen, ha sürgősen nem változtat az Országgyűlés, akkor a magyar nemzet – akié a kincstári vagyon – tehetetlenül lesz kénytelen adott esetben azt is nézni, hogy a Parlament eladja a kormány. Nos, miről is beszélek? Arról, hogy a kincstári vagyon, vagyis a közvagyon, a köz szolgálatát, az állami feladatok ellátását szolgáló vagyon. Az Alkotmány 10.§. (1). bekezdése szerint „az állam tulajdona a nemzet vagyona”. Ehhez a paragrafushoz fűz az Alkotmány miniszteri indokolása pár mondatot, ami mindent egyértelművé tesz. Kifejti, hogy a társadalom egyéb elemei és az állam mint közhatalom szétválik egymástól, és az állam elsődleges feladata a társadalmi élet létfeltételeinek megszervezése. Ennek érdekében bízta a nemzet az államra a vagyont. Az állam tulajdona ezért a társadalmat alkotó magyar nemzet vagyonaként nyer megfogalmazást. Ennek megfelelően az állami tulajdonnal csak az egész népet képviselő szervezetek rendelkezhetnek.

Nos én úgy gondolom, hogy nem kell részletesebben megmagyarázni azt a tényt, hogy a kormány nem népképviselői szerv, hanem csupán a magyar államnak egy operatív, végrehajtó szervezete. Ennek ellenére jelenleg olyan szabá-

lyozással állunk szemben 1996 óta, amióta a kincstári vagyongyón nevesítődött, ami átvette a szocialista korból származó hagyományokat, és bár – helyesen – a kincstári vagyongyón fölötti rendelkezési jogot egy különálló szervezetre telepítette, ennek a szervezetnek a felügyeleti, irányító szerve a kincstári vagyongyónért felelős miniszter, aki jelen esetben nem más, mint a pénzügyminiszter. Így állhat tehát elő az a tény, hogy az állam tulajdonosi jogainak és az állam végrehajtó hatalmának gyakorlása egy kézben összpontosul, holott ezeknek élesen el kellene válniuk egymástól. Megjegyzem, az Orbán-kormány idején is így szólt a szabályozás, de akkor legalább a Miniszterelnöki Hivatal vezető miniszterhez tartozott a kincstári vagyongyón, nem pedig az egyetlen funkcionális minisztériumhoz, amely az állam pénzügyi gazdálkodásáért felelős, így minden döntését értelemszerűen ez a szemléletmód hatja át. Így tehát jelen pillanatban úgy tűnik, hogy a tulajdonosi jogok gyakorlása terén fennálló szabályozás az alkotmányosság kérdését legalábbis felveti.

Ez volt tehát e körben az első jogi megjegyzésem. A másik pedig az, hogy a kincstári vagyongyón legfontosabbnak ítélt tárgyait – álláspontom szerint – ugyanúgy kellene védeni, mint jelenleg a kizárólagos állami tulajdonban lévő műemlékeket, amelyek törvényi listán találhatóak. S ennek a listának kétharmados törvényi védelem alatt kellene állnia. A Fidesznek egyébként volt egy ilyen kezdeményezése, ha jól tudom, 2005-ben, teljesen sikertelenül. Minden fórumot meg kellene ragadni annak érdekében, hogy ezeket a problémákat széles körben tudatosítsuk – magam részéről évek óta ezt teszem –, ennek hiányában ugyanis valóban eljuthatunk oda, hogy a nemzet vagyongyónát a kormány eladhatja a nemzet feje fölü. Hiszen le kell szögezni: ami most történik a kormányzati negyeddel kapcsolatban, az alapvetően jogszerű, a jelenlegi jogi szabályozásoknak megfelelő. És az is jogszabályszerű lesz adott esetben, ha a jelenlegi épületeknek az értékesítéséből származó bevétel nem fordítódik

vissza a nemzeti vagyon megőrzésére vagy újjáépítésére, hanem a központi költségvetés, az államháztartás lyukait tömi be. Hiszen a kapcsolódó jelenlegi szabályozás úgy szól, hogy a kincstári vagyonba tartozó ingatlanok értékesítéséből származó bevételből előbb ki kell egyenlíteni a volt vagyonkezelő közterheit, a maradék fennmaradó rész 20%-a a vagyonkezelőt illeti, és az így fennmaradó 80% pedig törvény alapján – ha csak a pénzügyminiszter másképpen nem dönt – a központi költségvetés központosított bevétele.

Márpedig ha ez így történik, akkor abban a mértékben, amelyért az ingatlanokat értékesíti az állam, a magyar nemzet vagyonvesztése, pontosabban a természetben meglévő vagyonból történő vagyonvesztése fog bekövetkezni. És ha ilyen léptékben – 100 milliárdos léptékben – haladunk, akkor elég hamar felemészthető a magyar nemzet kincstári vagyona is. S ez a tény egyben a fiscus megsemmisülését is jelenti, ami közel 2000 éve, Vespasianus óta egy rendkívül fontos állami tényező, hiszen az egyben az állami kárfelelősség alapja is.

Nos tehát ennyit a jelenlegi kormányzati ingatlanok értékesítéséről. De talán még annyit, hogy ez a 100 milliárdos várható bevétel álláspontom szerint – bár nem vagyok ingatlan-értékbecslő szakértő – nagyon alulbecsült. Talán nem is csak a KVI honlapján közzétett 34 ingatlanról, hanem az értékbecslést végző konzorcium vezetőjének a nyilatkozata alapján 50 +/- 20% egyenként 250 millió bruttó értéken felüli ingatlan értékesítéséről van szó. Ha ezt kiszámoljuk és a 100 milliárdot vesszük alapul, mint nettó értéket, akkor oda jutunk, hogy átlagban 2 milliárdos ingatlanértékesítésekről lenne szó. Ezzel kapcsolatban hadd említsek egy példát: amikor a Kincstári Vagyoni Igazgatóságnál dolgoztam 1998–2003 között, eladtuk a Spenóházat – mindenki ismeri ezt a Roosewelt téri nagy irodaházat – 8,2 milliárdért. Így aztán ki lehet számítani, hogy ez az egyenként 2 milliárdos átlag mit jelent.

Át kell térnem mondanivalóm másik részére, vagyis a tervezett konstrukcióval kapcsolatos jogi aggályomra. Nem tudok mást feltételezni, mint hogy a kormánynak – a beruházással kapcsolatban – bizonyos értelemben kötve van a keze. Az ismert autópálya-finanszírozási botrány kapcsán már ugyanis meg kellett tanulni a leckét. Abban az esetben, ha a maastrichti kritériumoknak, illetőleg az Eurostat 2004. február 11-én hozott határozatának – amely meghatározza, hogy milyen kockázatvállalási elemekkel lehet elkerülni az állami kötelezettségvállalást – meg akar a kormányzat felelni, nem tud mást tenni, mint hogy olyan PPP konstrukciót választ, amiben vélhetően a tervezés, a beruházás, a működtetés és a finanszírozás is teljes egészében a magánbefektető kockázata. Egyébként államadósság növelésének számítana a beruházás, tehát akkor is, ha saját tulajdonba akarná az állam bármilyen módon venni az új kormányzati negyed.

Ezért tehát oszlassuk el minden esetleg még fennmaradó álmunkat arról, hogy ez az ingatlan valamilyen lízingkonstrukcióban valaha is a magyar állam tulajdonába fog kerülni. Nem lesz így, és vélhetően még az unokáink unokái is havi bérleti díjért fogják az ingatlant bérelni a kormányzat részére. Zárójelben jegyzem csak meg, nem tudom, hogy kitől, mert nem biztos, hogy minden mai nagy beruházó 30 vagy 60 év múlva céggént működik vagy jogutóddal rendelkezik. A korábban említett kormányzathatározat egyértelműen tartalmazza azt a kötelezettséget, hogy be kell terjeszteni az Országgyűlés elé – jóváhagyásra – a tervezett konstrukciót. Előfordult már egyszer egy magánbefektető beruházásból származóan jogi probléma a 4-es metró kapcsán, amikor a költségvetés nem szavazta meg azt a pénzügyi szegben megjelenő támogatást a metróépítés céljára, amelyre Medgyessy miniszterelnök annak idején egy magánjogi szerződés keretében elkötelezte az államot. A Legfelsőbb Bíróság szerint ellehetetlenült a szerződés azért, mert az államot, mint magánjogi jogalanyt ugyanúgy kötik az állam

SÁRKÁNYEREGETŐK

Ceruza, papír, 1955

közjogi döntései, mint bármely más jogalanyt. Amennyiben tehát a pozitív közjogi döntés, azaz az országgyűlési hozzájárulás nem születik meg a költségvetésből történő finanszírozásra, akkor az állami finanszírozást biztosító magánjogi szerződés ellehetetlenül. Nos, ha egy hasonló konstrukciót akarunk megvalósítani a kormányzati negyed kapcsán (ami a PPP történetében is elég sajátos lesz, mert általában 20–30 éves egy ilyen projekt, de jelen esetben ennél nyilván hosszabb időre történő kötelezettségvállalásról lesz szó), akkor a következőkkel állunk szemben. Most azért kell az Országgyűlés elé benyújtani a javaslatot, mert az államháztartási törvény szerint a hosszú távú kötelezettségvállalásról szóló szerződés megkötéséhez előzetesen ki kell kérni az Ország-

gyűlés jóváhagyását. Az Országgyűlés – semmi kétségem – meg fogja adni a hozzájárulást egy országgyűlési határozattal, amelyről tudjuk, hogy a jogalkotásról szóló törvény alapján nem jogszabály, tehát nincsen „kifelé” normatív, kötelező ereje, és kizárólag az országgyűlés saját feladatkörében, működési körében tartalmazhat kötelezést.

Vajon mi történhet akkor, ha vége van ennek a parlamenti ciklusnak, és 2010-ben, vagy 30, vagy 50 év múlva, jelesül a hosszú távú kötelezettségvállalás időtartama alatt bármikor születik egy teljesen más összetételű, más koalíciót tartalmazó, más stratégiát követő parlament? Ne feledjük el ugyanis, hogy az országgyűlési határozattól függetlenül az Országgyűlésnek minden évben a költségvetési törvény keretein belül kell megszavaznia az adott évet terhelő költségvetési kiadásokat, tehát a kapcsolódó bérleti díj fizetését is. Jogában áll-e vajon ennek az új Országgyűlésnek, illetve a képviselőknek azt mondani, hogy nem szavazzák meg az állami magánjogi szerződéssel garantált bérleti díjat? Vajon egy országgyűlési határozattal lehet-e kötelezni a parlamenti képviselőket, akik önálló, személyes döntési kötelezettséggel, felelősséggel és jogosultsággal rendelkeznek, hogy egy országgyűlési határozatban hozott testületi döntés miatt egyéni meggyőződésük és felelősségük ellenére egy 10, 20, 30 évvel azelőtti stratégia fenntartása mellett szavazzanak? Minden bizonnyal nem, legalábbis én nem találok olyan alkotmányos alapot, amely ilyen kötelezést fogalmazna meg. Ha ez az állításom igaz, akkor minden további nélkül elképzelhető, hogy most ugyan megtörténik a beruházás, de 4, 5, 8, 10 év múlva az Országgyűlés nem adja meg a hozzájárulását a kötelezettségvállaláshoz. Szomorú lenne ugyanis, ha Magyarország rálépne az ilyen elkötelezettségekből származó „önkorlátozó” parlamenti demokrácia útjára, illetve ha a parlamenti demokráciát a befektetések, és a pénzügyi kötelezettségvállalások szorítanák keretek közé. Egy más képpen történő szavazás esetén pedig összedőlhet az egész

magánjogi konstrukció, s ennek a nemzetközi megítéléséről nem is akarok beszélni.

Számos olyan probléma látszik tehát körvonalazódni a kormányzati negyed építése kapcsán, amire a magyar jogalkotás és a mögöttes magyar intézményrendszer egyáltalán nincsen felkészülve. Ezért tehát az a kérdés, hogy akkor miért kell pont most ez a kormányzati negyed? A probléma ugyanis nem maga a kormányzati negyed, hiszen – álláspontom szerint – ha az jól meggondolt, ha a beruházásnak adott minden intézményi és jogi feltétele és háttere, és ha az nem jár a magyar nemzet vagyronvesztésével, akár még pozitív megoldásnak is minősíthető. De tegyük fel most úgy a kérdést, hogy kinek az érdeke, hogy az új kormányzati negyed 2009. május 31-ig létrejöjjön? A választ fogalmazzuk meg magunkban.

(Elhangzott a Baross Gábor Nemzeti Gazdaságpártoló Társaság 2007. január 31-i vitaestjén.)

X 001: 374

001

341.140.1

clm:

A TUDOMÁNY: VÉGTELEN VERSENY

ny:

Ez a tanulmány tudásalapú társadalmunk alapelemeire irányul, különös figyelemmel az Európai Unióban felmerülő új tudásiniciatívákra. A jelenlegi európai K+F trendek megvitatása után az európai tudásrendszer és az EKT (Európai Kutatási Terület) számos hiányossága kerül előtérbe. A bővülő Európai Unióban az élvonalbeli kutatás (azaz a kiválóságmotivált kutatás) drasztikus javításának és a nagyon sok kutatási iniciativa jobb koordinálásának igényére hívja fel a figyelmet. Drasztikus változás szükséges ahhoz, hogy megbirkózzunk az EKT-ban meglévő fragmentációval és néha alacsony K+F intenzitással.

A tanulmány egy mostanában készült metaanalízis bemutatásával zárul, amely az oktatásra és kutatásra fordított állami kiadások fontosságát szemlélteti, és 123 alkalmazott kutatási anyag komparatív elemzésén alapul, amelyeket a gazdasági növekedés érdekében tett tudásberuházásokra fordított kormányzati kiadások hatásáról végeztek.

1. Európa és a tudás forradalma

Európa társadalmi-gazdasági történelmét az elmúlt századokban a termelési szerkezetben végbemenő mélyreható átalakulások jellemezték, kezdve az ipari forradalommal (a 19. század közepe), majd követve a szolgáltatás forradalmával (a második világháború utáni időszak) és az informá-

Az előadás a World Science Fórumon 2005 novemberében hangzott el.

ciós forradalommal (a nyolcvanas évektől). Legújabban, a 21. század kezdetétől, új fogalom vált divatossá, mégpedig a *tudás forradalma*. Az utóbbi fogalom arra a kibontakozó bizonyosságra utal, hogy egy versenyre épülő, globalizálódó világban, ahol az innováció a siker kulcsa, a stratégiai és vezető pozíció elérésének a tudásalapú gazdaság elengedhetetlen előfeltétele.

Az Európai Unió felismerte az erőteljes K+F támogatás fontosságát a kialakuló tudástársadalom számára Európában, amint azt tanúsítja a lisszaboni határozat elfogadása (2000) Európa mint a globális tudás vezetője számára és a barcelonai célok (2002) jóváhagyása a K+F intenzitás drasztikus növelésének vállalására (Európában a GDP 3%-a felé). Szükség volt ilyen ambiciózus irányvonal és tervek bejelentésére, mivel a legtöbb európai országban nincs erős K+F rendszer. Manapság a következő gyenge pontok figyelhetők meg különösen:

– A világ más régióihoz viszonyítva Európa a K+F beruházások terén lemarad (pl. az átlagos éves rés a K+F ráfordításokban az EU és az USA között jelenleg több mint 100 milliárd eurót tesz ki); tehát a tudásba való beruházási hányadot erőteljesen növelni kell.

– Átlagszinten Európában a kutatók száma (vagy a tudományos munkatársak száma) alacsony; az EU 25 tagállamát tekintve a teljes munkaerő-állományon belül a kutatók aránya ezer főre vetítve 5,3 összehasonlítva az USA-val, ahol ez 9 fő, vagy Japánnal, ahol 9,7 fő. Jelentősen növelni kell az európai tudáskapacitást.

– Európában aránylag gyenge az akadémiai kutatás és az ipari/társadalmi alkalmazás közötti együttműködés (ez az úgynevezett európai tudásparadoxon) annyira, hogy innovációs rendszere nem eléggé fejlett ahhoz, hogy megküzdjön a világméretű versennyel. Az elismert szabadalmak száma sokkal alacsonyabb Európában, mint pl. az USA-ban vagy

Japánban. Következésképpen Európának nagyobb teret kell adni a tudománynak és az innovációs rendszereknek.

– Európa nem erős a tudásintenzív vagy csúcstechnológiai termékek exportjában (pl. a high-tech termékek aránya Európa teljes exportjában kb. 18%, összehasonlítva az USA 29%-ával és Japán 25%-ával). Jobban kell támogatni a K+F beruházásokkal az európai újítótevékenységet, és meg kell erősíteni a csúcstechnológia kereskedelmi teljesítményét.

– Az elmúlt években Európa folyamatosan elveszítette fiatal tehetségeinek jelentős részét az USA-val szemben (az USA 400 000 tudományos munkása európai származású, és az európai PhD recipiensek 75%-a az USA-ban akar maradni, miután megszerezte USA-egyetemi fokozatát). Következésképpen az EU-nak sokkal erősebb agyelszívó politikát kell kialakítani azért, hogy támogassa a fiatal tehetségek hazafelé történő migrációját a világ minden tájáról.

– A kutatópolitika az EU-25-ben szétaprózott és meglehetősen koordinálatlan, annyira, hogy megfigyelhető mind a párhuzamos kutatások megléte, mind az új kutatásokban a hézagok megjelenése. Tehát a kutatási erőforrásokat Európában nem használják hatékonyan: azok nagyságrendje és jelentősége nem elegendő a globális tudományos áttörésekhez.

A tudomány és kutatás megerősíti a fejlett tudásalapú társadalmat. Az új tudás nem csupán nélkülözhetetlen előfeltétel a technológiai innovációhoz, de kritikus sikertényező a komplex társadalmi kérdésekkel való megbirkózásban is. A tudományos, a kutatásbeli haladás kiemelkedő jelentőségű kulturális, gazdasági és technológiai tényező. Azoknak a tudósoknak az inspirációja hajtja előre, akik tudásunk hátárait keresik, de vannak mellékhatásai is, amelyek a jólét vezérlői egy modern társadalomban.

Ezt erősítette meg többek között egy friss írt tanulmány, amely azt támasztotta alá, hogy „az új és jobb tudásnak kö-

szönhető a most becsült gazdasági növekedés kb. 70–80%-a, és ezért a jövőbeli prosperitás kritikusan függ azon politikáktól, amelyek támogatják a tudás folyamatos fejlesztését és a tanulásra való törekvést”.

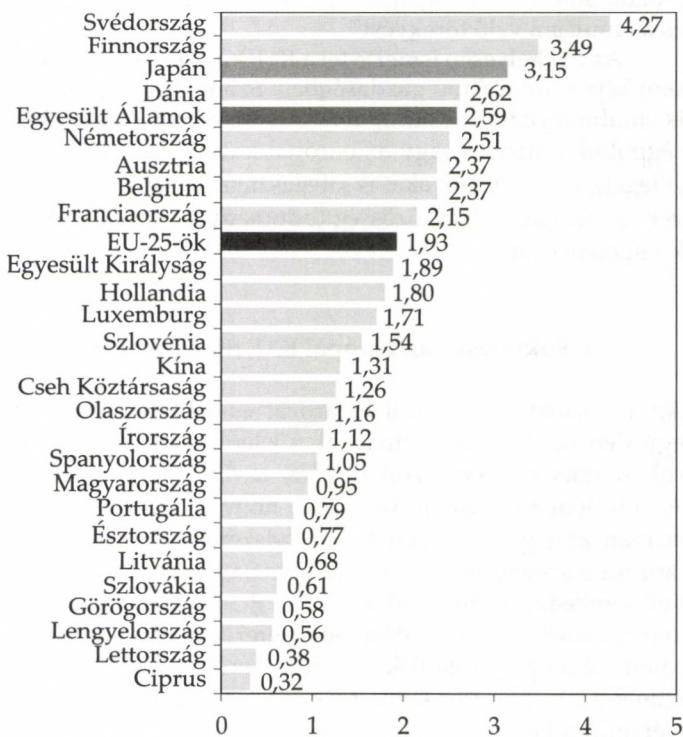
Az EU helyesen ismerte fel a K+F kulcspozícióját a versenyképes tudásalapú gazdaságban. Számos gyenge elemet is tanulmányoztak az európai K+F rendszerben (így a tehetőségpolitika hiányát vagy az európai kutatás beskatulyázós jellegét), és új iniciatívákat is kifejlesztettek, hogy ösztönözzék az európai kutatóközösség tudományos és technológiai kompetenciáját.

2. Sokféleség az európai K+F rendszerben

Az ambiciózus lisszaboni határozat és a barcelonai célok egyetlen kérdést szorgalmaznak a jelenlegi K+F beruházások szintjét és trendjeiket illetően az EU-25 országaiban. Az Európai Kutatási Terület célja, hogy több legyen, mint csupán az egyes nemzeti K+F rendszerek halmaza. A haladásra *a szinergián és a kutatási aktivitások koordinációján* át kell törekedni. Amint említettük, az EU-25-ök nagymértékben egymást átfedő kutatási rendszerei nem hatékonyak, és időnként még pocskolják is a szűkös erőforrásokat. A teljesítmény középpontba kerülése lesz a fő feladat az EKT és az elérendő állapot számára, hogy megbirkózzon az európai tudásparadoxonnal. A lassú gazdasági fejlődés és a nemzetközi piacon hanyatló versenyképesség szimbolizálja a tényt, hogy az EU-25 nem használja ki tudásrendszerének minden lehetőségét. Tény, hogy az EKT nem éri el lehetőségeinek maximumát a tudományos megjelenítés, a gazdasági fejlődés és az innováció vonatkozásában.

Néhány tapasztalati szám illusztrálhatja a fentieket. Az 1. ábra bemutatja a K+F sűrűség (vagy tudásberuházási ráta) alakulását az EU-25-ök országaiban, az USA-ban és Ja-

1. ábra. K+F intenzitás (átlagos európai K+F a GDP %-ában),
2003 (1)

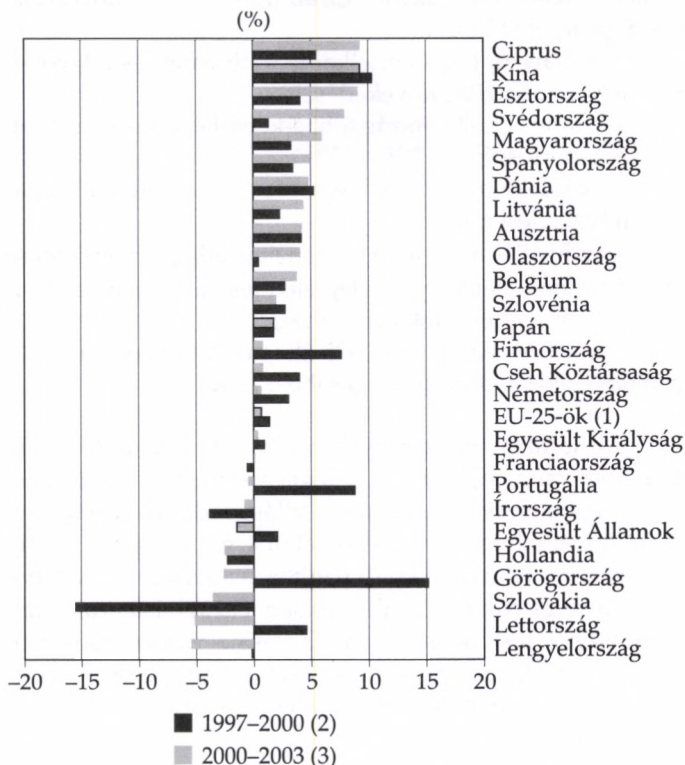

Forrás: Key Figures 2005 on Science, Technology and Innovation, Towards a European Knowledge Area, EC July 2005

pánban mint referenciapontokban. Ezek a számok tanulságosak, és két megfigyeléshez vezetnek:

– óriási változatosság figyelhető meg a K+F intenzitásában az európai országok között (a max/min arány a legmagasabb és a legalacsonyabb K+F intenzitású ország között 13!)

2. ábra. K+F intenzitás
(átlagos európai K+F a GDP %-ában)

Forrás: Key Figures 2005 on Science, Technology and Innovation, Towards a European Knowledge Area, EC, July 2005

-kettő kivételével valamennyi EU-25 ország K+F intenzitása a barcelonai 3%-os cél alatt van.

Kérdés az, hogy vajon az EU-25 országokban a K+F kiadások az elmúlt évek gyors ütemű növekedését mutatják-e,

így hát 2010-re a barcelonai célok még elérhetőek. A 2. ábra a K+F intenzitás növekedési rátáit mutatja az 1997–2000 és a 2000–2003-as időszakban. Ez az információ a következő megfigyeléseket hozza:

- néhány új tagállam elkapta az ütemet, és felgyorsította a K+F intenzitás növekedését;
- számos EU-25 ország többé-kevésbé az európai átlag körül csoportosul;
- az EU-25 országainak egy kisebb csoportjánál negatív a növekedési ráta;
- az EU-25-öknél a K+F intenzitás átlagos növekedése kiábrándítóan alacsony, és elégtelen lesz a Barcelonai Nyilatkozatban foglalt célok eléréséhez;
- az USA-adatok az EU-25 átlaga alatt vannak, míg Japán növekedési mutatói magasabbak.

Az ábrákon jelzett tények valóban nyugtalanítóak. Ha nem lesz változás, Európa el fogja veszíteni a lehetőséget arra, hogy a globális tudásalapú világgazdaság vezetője legyen. A századforduló nem hozott újat, és csak igen szerény és majdnem figyelmen kívül hagyható növekedést hozott a K+F intenzitásban az elmúlt években. Fel kell ismerni, hogy különösen a K+F üzleti finanszírozása a várokozások mögött maradt. Ez az aggasztó helyzet az európai K+F rendszer alaposabb boncolgatását igényli. Ezt mutatja be a következő rész.

3. Az európai tudásrendszer anatómiája

Az ambiciózus lisszaboni és barcelonai célok elérésében fejlett tudományos kutatás, új technológiai fejlesztések és kreatív innovációk jelentik a döntő tényezőket. Széles körben felismerték – mind a tudományos, mind a politikai körök –, hogy az EKT versenyen, kooperáción és koordi-

náción alapuló tudományos megújulást igényel, hogy meg tudjon birkózni a jelenlegi, nemzetileg és szektorálisan széttagolt kutatás és az innovációfinanszírozási mechanizmus hátrányaival. Partnerség és hálózatépítés jelentik az igazi tudásfelfedezés és -használat európai térképének kulcselemeit.

A modern tudományra növekvő mértékben jellemző az erőteljes nemzetközivé válás folyamata, amit például számos országban tanúsít a kutatóintézetek közötti együttműködési egyezmények megsokszorozódása, vagy az, hogy nő a nemzetközi szerzőgárdájú tudományos publikációk száma. A tudományos kutatás növekvő, határon átívelő orientációja több, érdeklődésre számot tartó kérdést vet fel: Globalizálódó világunkban képes-e Európa arra, hogy a tudományos fejlődés példa nélkül álló dinamikájával lépést tartson? A nemzeti és európai kutatási (finanszírozási) rendszerek megfelelően és hatékonyan irányulnak-e a kibontakozó európai tudásgazdaság nagy horderejű kihívásai felé? Az európai tudományos kutatás nemzeti finanszírozási mechanizmusainak eredményei hasonlíthatók-e a versenyző régiók, mint az USA, és az emelkedő gazdaságokéihoz, mint Kína és India? És képes-e Európa jólétbe és prosperitásba fordítani tudományos teljesítményét?

Ezek a kihívások az európai eredmények kritikus felülvizsgálatát igénylik. Amíg Európa az elmúlt évtizedekben az áruk, szolgáltatások, emberek és tőke közös piaca felé mozdult, a tudományos kutatás piaca még jobbára nemzeti orientációjú maradt. Az európai tudásalapú társadalomban az előnyök túltengése ellenére két jelentős problémát fel kell ismerni. Először is, a K+F keresleti és felhasználói oldalát gyakran elégtelenül szólítják meg. Ennek következtében a kitűnő tudás nem mindig vezet a legjobb vállalkozásokhoz, a legmagasabb innovációs rátához vagy a gazdaság legkedvezőbb növekedési pályájához. Másodszor, az Európai Bizottság (EC) keretprogramján kívül esik számos nemzeti tö-

rekvés, ahol sok esetben hiányzik a középpont és a kritikus nagyság, ami azzal a következménnyel jár, hogy Európában a meglévő szétaprózott nemzeti finanszírozási sémák nem generálnak maximális lehetséges bevételt és csúcsmínőségű tudásintenzitást, ami viszont követelmény ahhoz, hogy az európai ipar nemzetközileg versenyképes maradjon. Fontos lépést jelentenek előre azok a tervek, amelyek egy Európai Kutatási Tanács létrehozására irányulnak, megkülönböztetett figyelemmel a tudományos kiválóságra, de még mindig égetően szükséges, hogy megbirkózzunk a szétaprózott tudományos rendszerekkel Európában.

Felismerték, hogy a „szétaprózottság” az Európai Kutatási Terület egyik fontos eleme, amivel sürgősen szembe kell nézni a kiváló minőség támogatása érdekében. A szétaprózottság a kutatások elégtelen méretére és kiterjedésére utal – összehasonlítva a teljes lehetőséggel – az európai országokban, amit az egyedi nemzeti kutatási programokban a szakértelemben és a forrásokban meglévő kritikus nagyság hiánya okoz országainkban. A nemzeti kutatási szervezetek (mind a finanszírozó erők, mind a kutatást végző testületek) kritikus képviselői az EKT-ben lévő, jelenleg optimum alatt működő kutatási rendszerek javításának. Igény van a nagyobb együttműködésre, a világos irányok kijelölésére és a kutatási rendszerekben a megfelelő nagyság megállapítására, különösen azokon a területeken, ahol – gyakran több tudományágat átfogó kontextusban – hatalmas erőforrások szükségesek ahhoz, hogy nemzetközi téren az első helyeket érjük el. Ilyen globális kutatási kihívás pl. az emberi géntérkép, a fertőző betegségek elleni védekezés vagy a klimatikus változások kezelése. De a társadalomtudományok és a bölcsészettudomány is hasonló kihívásokkal néznek szembe a határkutatásoknál, mint a társadalmi kohézió (az integráció, migráció és etnikum határterületén), vagy kognitív kutatás (a molekuláris és az idegrendszer anatómiájával, fiziológiájával és biokémiájával foglalkozó tudomány, a pszi-

chológia, filozófia és számítástechnika). Aligha van olyan ország, amelyik egyedül rendelkezik annyi erőforrással, ami elegendő vezető pozíciójához az új tudományterületek bármelyikén.

Az európai tudástársadalom valóban számos hiánytól szenved, amelyek eleve kizárják erőforrásainak és tudományos tehetségeinek optimális felhasználását.

Összefoglalásul: Európában a tudományos rendszer legszembetűnőbb gyengeségei, amelyekkel sürgősen meg kell birkózni, a következők:

- rendszeresen és strukturálisan nem elegendő a beruházás a tudományos kutatásba (beleértve a K+F-et) mind a magán-, mind az állami szektorban;

- az irány és a tömeg hiánya a világszínvonalú kutatásban, amit a szétaprózott kutatási stratégiák és a finanszírozó mechanizmusok okoznak Európában, valamint a nagyarányú kutatási infrastrukturális felszerelések összehangolatlan beruházási tervei;

- a sokféleség a K+F mechanizmusban az európai országok között, ami a kutatási és innovációs politikában „kannibalizmushoz” vezethet, mialatt figyelmen kívül hagyják a globális csatamezőt, ahol a jövő formálódik;

- a számtalan kutatásfinanszírozási mechanizmus (mind magán, mind állami) egymás mellett létezése átfedésekhez és duplázódásokhoz vezet a kutatási törekvésekben (nem beszélve a pénzügyi elégtelenségről);

- hiányzó teljesítményértékelő rendszerek, amelyeken keresztül az igazi európai csúcsmínőségű tudományos kutatás felismerhető.

Mindez mély nyugtalanság forrása az európai kutatóközösségben (beleértve a kutatási tanácsokat).

A jelenlegi szétaprózott nemzeti kutatási rendszerek következményei Európában (azaz a nem-Európa-költségek) világosak:

- az önálló nemzeti törekvések a kutatási kiadások felesleges és nemkívánatos duplázódáshoz vezetnek;
- az összehangolás hiánya szintén a fontos, új kutatási területek figyelmen kívül hagyásához vezethet Európában, mint ahogy a tisztán nemzeti kompetenciák elégtelenek új nagy kutatási domainek beindításához;
- európai perspektívából a csak a hazai kutatókat favorizáló stratégia csökkenti a teljes hozzáadott értéket, és a globális jelentőségű új technológiák áttörésének akadályá lehet;
- a nemzeti kutatási programok közötti együttműködés hiánya strukturálisan kedvezőtlen helyzet kialakulásához vezethet azokban az országokban, ahol gyengén fejlett a kutatási rendszer (mint a csatlakozott országok némelyikében);
- a nemzeti kutatási programok kizárólagos irányultsága gyengíti Európa pozícióját a külső világgal folytatott versenyben, az imázs, a láthatóság, az irány és tömeg, a kapcsolódó profil és a közös hang hiánya miatt, és így elveszített lehetőségekhez vezethet.

Az EKT-ban meglévő beskatulyázással – mint a tudományági, nemzeti vagy szegmentált megközelítés következményével – való megbirkózás hatékony politikája *nyer-nyer letről fel (win-win bottom-up)* stratégiákért kiált, amelyek a szeparált európai tudásrendszerek közötti együttműködésből szinergia-bevételekhez vezetnek. Az európai országok közötti tudományos együttműködésnek hosszú története van; az évek során különböző formákat adoptált, felölelve a kétoldalú megállapodásokat és az EU által ösztönzött keretprogramokra kötött kormányközi szerződéseket.

Az Európai Kutatási Terület megjelenésével manapság sokat vitatott kérdés, hogy vajon a tudományos kutatások nemzeti (hazai) piacait meg kell-e nyitni minden európai ország számára. A nyitott kutatási piacnak nagy előnyei lennének a tudományos eredmények szempontjából, jelesül:

- A tudományos kutatás minőségének jelentős megemlése (például több versenyképes kísérlettel és az értékelési standardok és folyamatok szigorú tesztfeladatain át);
- a kutatási mobilitás ösztönzése minden akadémiai osztálynál az EU-országokon belül;
- a nagyarányú kutatási infrastruktúrák hatékonyabb felhasználása az EU-országok között;
- magas nemzetközi kutatási standardok, amelyek a nemzetközi tudományos kooperációkból és hálózatból következnek, valamint a kutatási programokhoz való nyílt hozzáférhetőségből;
- az európai országoknak az egész világ számára látható és vonzó kutatási profilja.

A széleskörűen elfogadott irányvonal, hogy létrejöjjön az európai tudományos társadalom, amely nemzetközileg is versenyképes lehet, sőt a tudományos fejlődés élén állhat világunkban, élénk vitát ösztönzött a tudástársadalmunkban szükséges beruházásokról. Számítanak-e a tudás létrehozására és elterjesztésére fordított állami kiadások? Ez a kérdés izgatja az irányelven dolgozókat és kutatókat. Gyakran hivatkoznak a Szilícium-völgy típusú fejlesztésekre, Észak-Karolinára, Finnországra, Tajvanra vagy Szingapúrra, ahol a kutatás lavinát indított el innovációk, újdonságok, licencek és szabadalmak stb. formájában. Európa hamarosan globális szinten komoly versennyel fog szembenézni. Hogyan kéne reagálnunk, amikor tudjuk, hogy csak Kínának már 4 milliárd tudományos munkásra lesz szüksége a meglévő 53 Tudomány és Technológia Parkjában? És mi a teendő, ha már most Indiában komoly hiány van K+F személyzetben, és következetes agyelszívó politikán dolgozik?

Kétségkívül igaz, hogy a tudásintenzív régiók kutatásbarát klímájukkal igyekeznek gyorsabban nőni másoknál. Természetesen nem a tudományra és technológiára fordított állami kiadások jelentik a felgyorsított gazdasági fejlődés

dés egyetlen kritikus sikertényezőjét. Más tényezők, mint az időszakosan niche piacok (pl. ICT, biotechnológia) legalább annyira fontosak. Például Roller és Waverman kimutatja, hogy jelentős pozitív oksági kapcsolat van a telekommunikációs infrastruktúra és a gazdasági növekedés között, (21 OECD-országban az elmúlt 20 évet nézve). Felelősségteljes kormányok látják, hogy az ő feladatuk K+F kiadásaikat az ígéretes új piaci rések felé irányítani.

Ez az üzenet tükröződik az új gazdasági növekedési elméletben, amely megállapítja, hogy az állami politikát nemcsak a keresletösztönzés irányítja, hanem a belsőleg determinált tényezők, mint az infrastruktúra, oktatás, innováció és a hasonlók. Az irányt mutató keretek sokfélék, de egy közös elemük van: a tudás elérhetőségének és megszerzésének fontossága. A tudás létrehozása és szétárasztása jelentős mértékben az akadémiai kutatóintézetek és oktatási intézmények (egyetemek, kutatólaboratóriumok, kollégiumok, középiskolák) missziója, úgy, hogy a kormányok nem semleges résztvevők ebben a kontextusban. A tudományra és oktatásra fordított állami kiadások nagysága és iránya döntő hatást fejthet ki a nemzetek vagy régiók virágzására és jólétére. Az európai tudástársadalomnak fontos és erőpróbát jelentő missziót kell betöltenie.

4. Állami kiadások, tudás és növekedés

Innováció, vállalkozás és gazdasági növekedés nem „man-na az égből” vagy a természet erőinek eredménye, hanem a közszereplők és magánvállalkozások átgondolt választása által belsőleg determinált, egy megfelelő és támogató intézményes szabályozás kontextusában. A kormánypolitika (például adópolitika, oktatáspolitikai, K+F politika vagy önkormányzati politika) így nem semleges, de jelentős hatást fejthet ki a régiók vagy országok gazdasági teljesítménye-

GYERMEKJÁTÉKOK (VADÁSZAT)

Olaj, farost, 1959

re. A tudásalapú gazdasággal foglalkozó jelen tanulmány fényében természetesen izgató kérdés, vajon a tudomány-politikának van-e kimutatható pozitív hatása a piaci rendszer eredményeire, és ha igen, akkor melyik kategóriának. A kérdés megválaszolásához egy kis leckét adunk a gazdasági növekedés elméletéből.

A növekedési elmélet a közgazdaságtan szokásos része. Nemcsak a gazdasági növekedés hajtóerőinek kérdéseivel foglalkozik, hanem a különféle országok vagy régiók közötti növekedésiütem-különbségek okaival is. A neoklaszikus világban a termelési tényezők (így a munka és tőke) hatékony kombinációjából vezették le a növekedést (és a növekedésbeli különbségeket), mivel tökéletes versenyt és állandó skáláhozadékat feltételeztek. Az utóbbi időkben azonban a növekedési elméletet jelentősen gazdagította a növekvő skáláhozadék és a monopolisztikus verseny feltételezésének a bevezetése. Ez az új növekedési elmélet, mely jórészt mikro gazdasági alapokon nyugszik, szintén magába

tudta integrálni az oktatással, a K+F-fel, és a tapasztalati tanulással kapcsolatos endogén növekedési mechanizmusokat egy olyan versenykörnyezetben, ahol az innováció és a vállalkozókészség számít meghatározó tényezőnek. Hasonlóképpen a szemünk előtt fejlődött ki az ún. új kereskedelmi elmélet (az intézményi környezetek endogén hatására), valamint az új gazdaságföldrajz (az agglomerációs előnyök és egyéb térbeli externáliák jelentősége alapján). Bár néhány közgazdász arról panaszkodik, hogy *„a növekedési folyamatot régóta tanulmányozók szemében az országok közötti növekedési regressziók reménytelenül naívnak látszanak”*, más statisztikailag verifikált megállapítások alapján kimondható, hogy pozitív korreláció mutatkozik a növekedés és a képzési szint, vagy a növekedés és az oktatásra fordított közkiadások között. Általánosan elfogadottnak számít az, hogy az oktatás, a szakképzés, a tapasztalati tanulás és a K+F javítja a humán tőke felhasználását, és ezáltal támogatja a gazdasági növekedést. Így tehát a tudásra irányuló beruházások a gazdasági növekedés, az innovációs képesség és a versenyképesség kritikus fontosságú kulcstényezőinek tekinthetők.

A kérdés már nem az, vajon segít-e ebben a tudomány, hanem hogy mennyire járul hozzá. A kérdés megválaszolásához két lépést meg kell tenni, nevezetesen 1. a tudás hatásvizsgálatát a társadalmi gazdasági teljesítményre és 2. az állami kutatásokra és oktatásra fordított kiadások hatásának elemzését a gazdasági növekedésre.

Elemzésünk első lépésében az iskolázottság és a hozzá kapcsolódó indikátorok hatását nézzük. A közgazdasági irodalomban számos empirikus becslést találunk, ami pozitív kapcsolatot sugall. Például többek között a következő empirikus állítások:

„Egy plusz év a férfi átlagos felsőszintű oktatásban a becslések szerint a növekedési rátát jelentősen, 1,2%-kal növeli évente.”

„A teljes magán nem-mezőgazdasági output elaszticitása tekintettel a jelenlegi oktatási szolgáltatásokra körülbelül 0,04 (0,02 standard hibával).”

„Az alacsony és közepes jövedelmű országokban az emberi erőforrás-fejlesztés tőkájének átlagos output elaszticitása 0,62, több mint kétszerese a magántőke állományének.”

„A GDP-ből az oktatási kiadások részarányának növekedése egy százalékponttal évente 0,28 százalékkal növelné a teljes faktorproduktivitási rátát.”

A fenti kiemelések valóban pozitív kapcsolatot sugallnak a gazdasági növekedés és a tudásinfrastruktúrába vagy emberi tőkébe való beruházások között. Cross-sectional/pooled time-series regresszió analízis alkalmazásával Brons és társai megpróbálták megtalálni egy szolidabb empirikus evidenciát 14 ország extenzív adatai alapján az 1960–1990-es időszakra. A következő táblában látható főbb eredményeiknek az összegzése. (1. sz. tábla)

A táblázat világosan kimutatja, hogy az iskolázottság jelentős hatással van a gazdasági növekedésre. Ezt világosan jelzi mind az „iskolázatlanok” változónak a negatív volta, mind a „magasabb iskolázottságba bevontak arányának” pozitív volta. Nyilvánvaló, hogy más változóknak is, mint a magánbefektetések és az adózás, is jelentős hatása van, így megfigyelhetjük számos tényező összetett hatását. De mi a kormányok szerepe? Lehetséges-e most már, hogy az empirikus bizonyítások alapján egyértelműbb állítást fogalmazunk meg a kormány kutatásra és oktatásra fordított kiadásainak a növekedésre remélt hatásáról? Ezzel a második lépcsőben foglalkozunk.

Közelítésünk második lépése a metaanalízist használja eszközként arra, hogy következtetéseket vonjunk le számos mennyiségi esettanulmányból. Kezdjük néhány empirikus szemelvényt, amiket az állami kiadások, kormányzati

1. táblázat. A gazdasági növekedést meghatározó tényezők regressziós eredményei

	Koefficiens	T-érték
Intercept	-0,0209	-2,636
a kiinduló GDP/fő ráta az USA-ban	-0,1770	-8,623
a valódi magánbefektetések aránya a valódi GDP-hez viszonyítva	-0,1190	4,814
valódi adóráták a munkajövedelmeken	-0,0630	-5,599
kereskedelmi cserearány sokk	0,1890	3,988
a politikai jogok indexe	0,0088	3,415
az iskolázatlanok aránya a teljes népességben	-0,0024	-7,718
a magasabb iskoláztatásba vontak aránya	0,0585	4,575
Finnország	-0,0240	-4,962
Japán	-0,0120	-2,420
Svédország	0,0126	3,278
70-74	-0,0082	-3,450
80-84	-0,0199	-4,823
R ² =0,84		

felhasználás és gazdasági növekedés közötti kapcsolattal foglalkozó irodalomból vettünk, s amelyek eléggé sokszínű eredményt mutatnak:

– Glomm és Ravikumar úgy találja, hogy az oktatásra fordított állami kiadásoknak jelentősen pozitív hatása van a gazdasági fejlődésre, feltéve, hogy az ilyen kiadások jövedelmező beruházásokból erednek.

– Kormendt és Meguire úgy véli, hogy a kormányzati felhasználás növekedése negatív hatással van a gazdasági növekedésre.

– Hansson és Henrekson állítja másfelől, hogy a piaci torzítások elkerülése érdekében történő állami kiadásoknak pozitív hatása lesz a növekedésre.

A fent említett kapcsolattal foglalkozó empirikus tanulmányokból valóban rengeteg van. Egy újabban készült tanulmányban a növekedéssel és a kormány kiadási politikájával foglalkozó empirikus tanulmányok sokaságát gyűjtötték egybe azzal a céllal, hogy empirikus evidenciát találjanak arra a kérdésre, vajon – és mennyire – a gazdasági növekedés magyarázható-e szignifikánsan öt tényezővel: kormányzati felhasználás, adórata, oktatásra és K+F-re fordított állami kiadások, védelmi kiadások és fizikai infrastruktúra. Teljes 123 tanulmányt gyűjtöttek össze és osztályoztak a publikálás évének, a megfigyelések számának, az első megfigyelés évének és a legutóbbi megfigyelés évének megfelelően.

E tanulmányok számszerű eredményeit metaanalízissel dolgozták fel, ami összehasonlító statisztikai módszerként szolgált a különböző esettanulmányokból nyert mennyiségi eredmények kezeléséhez annak érdekében, hogy a különböző empirikus eredmények teljes körű szintézisét hozzák létre. A metaanalízisről bővebben Nijkamp és Poot (2003) ír. Meta-regressziós analízis alkalmazásával a következő statisztikailag szignifikáns eredmények alakultak ki a gazdasági növekedés és a kormányzati politika közötti kapcsolatra, különös tekintettel az állami kiadásokra. Ezek az eredmények meggyőzően mutatják a pozitív oksági kapcsolatot a gazdasági növekedés és az oktatásra és K+F-re fordított kiadások között. A lisszaboni célok elérésének fényénél a kormánypolitika számára világos a lecke Európában.

2. táblázat. *A kormányzati politika hatása a gazdasági növekedésre*

Politikai kategóriák	A hatás előjele és mérete
oktatás és K+F	++
fizikai infrastruktúra	++
adótarifa	-
védelmi kiadások	-
kormányzati fogyasztás	?

5. Visszatekintés és távlat

Modern gazdaságunkat döntően meghatározza a tudás jól működő és hatékony megszerzése és felhasználása. Ezért a tudáskapacitás fejlesztésére és bővítésére fordított beruházások a versenyképesség és gazdasági növekedés sine qua nonját jelentik. Az előző részekben felhozott érvek – mind stratégiaileg, mind empirikusan – megvilágítják az oktatásra és a K+F-re fordított megfelelő nagyságú és testreszabott kiadások jelentőségét. Metaanalitikus eredményeink megerősítik a tudásbázisú társadalomra fordított kormányzati kiadások stratégiai jelentőségét.

A kutatási és oktatási infrastruktúra-beruházások jelentik az EKT Achilles-sarkát. A lassú gazdasági fejlődés együtt jár a K+F-intenzitás stagnáló fejlődésével Európában.

Az átlagos K+F-intenzitás (a GDP százalékában) Európában megközelítőleg 1,93%, összehasonlítva az USA 2,59%-ával és a japán 3,15%-kal. Az európai versenyképességre különösen a K+F alacsony vállalati finanszírozása jelenti a probléma forrását és a fenyegetettséget. Nemcsak hogy növelni kell mind az állami, mind a magánszektorban a K+F beruházásokat, de a hatékonyságukat is erősíteni kell a hozzáadott érték és szinergia szempontjából. Ez integrált kezdeményezést kíván ahhoz, hogy az EKT sikeres legyen az elkövetkezendő években mind a tudományos haladás, mind az újító tevékenységek viszonylatában.

PETER NIJKAMP

Fordította: Bod Katalin

X 362.7

X 339.4

szilv:

„LEVEGŐT!”

ny:

A magyar gyerekek életminősége és iskolai előmenetele az UNICEF 2007. évi jelentésének tükrében

„Teremtsetek olyan állapotot, hogy a népek ismét érdeke legyen, és öröme teljen a gyermekben, alkossatok olyan államot, melyben ki-ki utódainak létét biztosítva látja... Olyan nehéz ezt megérteni?”

Illyés Gyula: Magyarok, 1934.

„A gyermekvállalási kedv romlásának legfőbb oka a kiszámíthatatlan szociális és családpolitika.”

Kapitány Balázs, a KSH Népeségtudományi Kutatóintézetének demográfusa, 2007.

Illyés Gyula fenti szavai az úgynevezett „gyermekközpontú” társadalomra utalnak. Magyarországon a „gyermekközpontú társadalom” (hiánya) szorosan összefügg a lakosság csökkenésének kérdéseivel. A magyarok esetében a lakosságcsökkenés kérdései közvetlenül kapcsolódnak a nemzet megmaradásának kérdéseihöz is. Illyés Gyula szerint a népfogyatkozás kérdése a magyar politikában hivatalosan 1906-ban vetődött fel először az „egyke”, illetve a földreform égető kérdésének kapcsán.

„Az egyke már százéves Magyarországon...” – írja Fülep Lajos 1929-ben. A népfogyatkozás kérdésének megoldása terén Magyarországon, az egymást követő hangzatos, elodázó jellegű és félmegoldásokat tartalmazó kísérleteken kívül száz éve nem történt semmi. Illetve az történt, hogy amikor a helyzet tűrhetetlenné vált, „Ránk hozták gyógyí-

K: Kaslik B. L.

tónak a háborút...” Kétszer is. A végén pedig a külső és a belső revízió is csődöt mondott. Közben továbbra is fog a magyar – számbelileg és erkölcsileg is. Fülep Lajos szerint nagyon fontos, hogy hányan vagyunk, és hányan leszünk, de még fontosabb az, hogy milyenek vagyunk s milyenek leszünk. A fenti kérdésre kaptunk egy jóhiszemű, de őszinte és kijózanító választ a közelmúltban.

Az UNICEF – Innocenti Kutatóközpont 2007. február 14-én *Report Card 7* (Bizonyítvány 7. ISBN: 88-89129-43-3) néven közzétette 21 fejlett ország gyermekjóléti és iskolai fejlődéséről szóló összehasonlító jelentését. (A továbbiakban „Jelentés”.) A Jelentés a 11–15 éves gyerekek általános jólétét és tanulási előmenetelét vizsgálja, és annak általános értékelési szempontjai a következők:

1. Anyagi körülmények.
2. Egészségi és biztonsági szempontok.
3. Tanulási lehetőségek.
4. Családi körülmények és baráti kapcsolatok minősége.
5. Viselkedés és kockázatok.
6. Egyéni megelégedettség és az általános jó érzés kérdései.

Az UNICEF jelentése alapján Magyarország a 21 vizsgált fejlett ország közül az összesített mutatók átlaga alapján a 19. helyen végzett. A mérleg a magyarokra nézve egyértelmű veszteségekkel zárult, most már nemcsak számbeli, hanem anyagi és erkölcsi tekintetben is.

A részletes táblázatokkal ellátott, 52 oldalas kiegészítő Jelentés érthető és világos. A Jelentés olvasható angolul, franciául, spanyolul és olaszul. A táblázatok szótár segítségével magyarul is könnyen értelmezhetőek, és annak vizsgálati szempontjai bármely hozzáértő pedagógus, sőt egy gyermekével valóban törődő szülő számára is valóságos és elfogadhatóak. Az UNICEF Jelentése a gyakorlatban alkalmazható szempontok alapján igyekszik megállapítani és rangsorolni

A vizsgált országok összesített listája és az összesített eredmények átlaga alapján elért helyezést meghatározó pontszáma	Ország	Összesített pontszám mind a hat értékelé- si szempont átlaga alapján
1	Hollandia	4.2
2	Svédország	5.0
3	Dánia	7.2
4	Finnország	7.5
5	Spanyolország	8.0
6	Svájc	8.3
7	Norvégia	8.7
8	Olaszország	10.0
9	Írország	10.2
10	Belgium	10.7
11	Németország	11.2
12	Kanada	11.8
13	Görögország	11.8
14	Lengyelország	12.3
15	Csehország	12.5
16	Franciaország	13.0
17	Portugália	13.7
18	Ausztria	13.8
19	Magyarország	14.5
20	Egyesült Államok	18.0
21	Egyesült Királyság	18.2

az egyes országokat. A Jelentést módszertanilag komolyan lehet venni. Ez azt jelenti, hogy egy, a munkáját megfelelően végző, és a saját érdekeit szem előtt tartó pedagógus, aki a saját jól felfogott érdekében arra törekszik, hogy megismerje az osztályát, körülbelül két hónap alatt önmaga is hasonló szempontok alapján rangsorolhatja, illetve értékelheti diákjait, amint azt az UNICEF országokra kiterjedő jelentése elvégezte.

A jelenlegi írás a következő négy kérdés tárgyalására összpontosul:

1. A Jelentés értékrendszere és a bajok fő okozói
2. Érdeklődés, sajtóvisszhang
3. A Jelentés megállapításai és a jelenlegi kormánypolitika
4. Távlatok és lehetőségek – a „gyermekközpontú társadalom” kialakulásának lehetőségei Magyarországon.

1. A Jelentés értékrendszere és a bajok fő okozói

Mi az, amit a Jelentés fontosnak tart? Az UNICEF, 2007. február 12-i jelentésének mottója a következő:

„Hogy egy nemzet valóban hol áll a népek sorában, az határozza meg, hogy az miként gondoskodik gyermekeiről – azok egészségéről és biztonságáról, oktatásáról s a társadalomba való beleilleszkedésükről, valamint arról, hogy a gyermekek érzik-e, hogy szeretik s értékelik őket, és érzik-e, hogy beletartoznak a családba és társadalomba, amelybe beleszülettek.”

A fenti meghatározás elsősorban a fiatalok életminőségére helyezi a hangsúlyt. Tehát arra, hogy „milyenek vagyunk s milyenek leszünk”. A Jelentés alapján fontos ugyan a jelenlegi kormány által olyan sokszor emlegetett „versenyképességre való felkészültség” és a „munkaerőpiac követelményeihez való igazodás”, de sokkal fontosabb, hogy az

ország fiataljai otthon érezzék magukat abban az országban, és abban a kultúrában, amelybe beleszülettek. Ebben a kérdésben a Jelentés, Gyurcsány Ferencsel szemben, Tamási Áronnak ad igazat: „Azért vagyunk a világon, hogy valahol otthon legyünk benne.” Gyurcsány Ferenc, pedig, mint ismeretes, arra buzdítja a magyar fiatalokat, hogy menjenek külföldre. Ha ott jobb lehetőséget találnak.

A Jelentés kitér arra is, hogy a magyar diákok többségének odahaza nincsenek külön tanszerei. Ez ma valószínűleg főleg a számítógépekre, az internethez való hozzáférhetőségre vonatkozik. Ez, a hivatalos tananyagra való rászorultság, roppant előnyt jelent a hatalmi ideológia és állampropaganda számára, mert a magyar diákok hatalmas többségének nincsenek összehasonlítási lehetőségei, és képtelenek a hivatalos propaganda adatait ellensúlyozni és azokat önálló források alapján ellenőrizni. A fenti lehetőség roppant fontos lenne a további önálló tanulás, valamint az önálló és kritikai gondolkodás kialakítása, és a politikai tisztánlátás szempontjából.

Mi van a fenti lesújtó számok mögött? Megdöbbentő, hogy a legfontosabb problémák az UNICEF jelentése szerint most is ugyanazok, amelyeket Fülep Lajos 1929-ben, a *Pesti Napló* hasábjain megfogalmazott: „Ezernyi problémáink mélyén ott sajnó, ha sokszor ki se is mondottan: mi lesz a magyarsággal? Napról napra fogyasztja önmagát – meddig mehet ez még...?” Fülep Lajossal egyetemben, ugyanezt a kérdés tette fel Kodolányi János, Zichy János, Kerék Mihály, Illyés Gyula és mások is. A magyarság sorsáért aggódó fenti írók, közgazdászok, politikusok stb. a múlt század harmincas éveinek elején, a magyarok fogyásának és erkölcsi hanyatlásának forrását a nagytőke előretörésében látták, a megoldást pedig az átfogó és méltányos földreform megvalósításában, illetve a nagybirtokok féktelen elterjedésének korlátozásában keresték. Ugyanez köszön vissza József Attila költészetében is: A „szapora csecsemőhalál” most is ki-

emelkedő helyen szerepel Magyarország bizonyítványán. A 2007. évi jelentés tükrében József Attila versei hetven év távlatából, ma is elevenre tapintanak. Vajon ma kinek a javára „gyámolítják a gyáripárt”? Mi van az országban a „törékeny falvakkal”

József Attila verseinek időszerűsége elsősorban József Attila génuszát igazolja, de arra is rámutat, hogy a magyar viszonyok a költő halála óta alig változtak. Ma már azonban nem kell attól félni, hogy a birtokok megoszlanak, mint az egyke korszakában – a birtokok ma egészen mennek át idegen kézre. A nagybirtok kevesebb munkást igényel. Eltűnnek a falvak, megjelennek az idénymunkások, amely a gyökértelenség növeléséhez, a családok elválasztásához s a gyermekek további elbizonytalanodásához vezet.

A jelenlegi magyar iskolarendszer válságának fő okozója ma is ugyanaz, ami 1932-ben volt: a kormányprogramként szabadjára engedett nagytőke és a nemzetellenes birtokpolitika, illetve a Magyarországon többszörösen megbukott nagybirtok-politikának a visszaállítása. Miért nincs pénz az iskolákra és a kórházakra Magyarországon? Azért, mert a nagyvállalatok nem fizetnek adót, illetve annyit fizetnek, amennyit akarnak.

Az UNICEF jelentésének fő értéke annak humanista felfogásában van, ami azt is bizonyítja, hogy a globalista és neoliberális értékrend ma már nem általánosan elfogadott. A Jelentés adatai pedig arra utalnak, hogy a globalista és neoliberális társadalom kedvezőtlenül hat az eljövendő nemzedékek iskolai felkészültségére, és károsan befolyásolja a jövő nemzedék életfelfogását és életérzését is.

GYERMEKJÁTÉKOK (VADÁSZAT)

*Részlet**Olaj, farost*

2. Érdeklődés, sajtóvisszhang

Az UNICEF Jelentéséről a magyar sajtó a hír első hetében (2007. február 20-áig) csak mellékesen vagy másodkézből tájékoztatott. A *Népszabadság*ban két rövid cikk jelent meg (2007. február 14. és 2007. február 15.). Az InfoRádió (2007. február 14.) egy cikket és egy rövid interjút, a *Magyar Nemzet* ez alatt három cikket közölt a Jelentésről. A *Magyar Hírlap* két cikket ír a népfogyatkozásról.

Ez alatt a hét alatt (2007. február 21.) sem a magyarországi politikai pártok, sem a magyar társadalmi szervezetek internetes honlapjain nem jelent meg semmilyen hír vagy ismertetés a Jelentésről, annak ellenére, hogy a Jelentés munkapéldánya, amelynek adatai teljes egészében azonosak a végső változattal, már 2006 decemberében elérhető volt.

A *Népszabadság* 2007. február 14-i cikkét Ferge Zsuzsa írja, aki kiemeli a Jelentés fontosságát, de arra hivatkozik, hogy a Jelentés adatai régi keletűek, vagyis 1995 és 2002-ből származnak. Az UNICEF Jelentése szerint azonban a régi adatok azt jelzik, hogy az illető országok megfelelő hivatalai nem készítettek új adatokat, s a Jelentés emiatt a rendelkezésére álló, régi adatokra támaszkodik. Maga az a tény, hogy az elmúlt öt évben nem készült megfelelő felmérés a gyerekek anyagi helyzetéről, önmagáért beszél.

Ferge Zsuzsa a megoldást a következőkben látja: „Még ebben a sokaknak rosszat hozó 2007-es évben is az eddiginél több erővel kellene megakadályozni, hogy a gyerekeken is csattanjon az ostor. És az utolsó percben vagyunk, hogy elkezdődjék a gyerekes családok helyzetét, a gyerekek esélyeit sokoldalúan, tartósan javító program, a »Legyen jobb a gyerekeknek« nemzeti stratégia. Hamarosan elkészül az ezt tartalmazó országgyűlési határozat. Ha a parlament ezt nagy többséggel megszavazná, véli Ferge Zsuzsa, lenne remény, hogy komoly figyelem, jelentős erőforrások jussanak a célokra. Ferge Zsuzsa cikke nem tér ki arra, hogy a 2007-es év miért lesz „sokaknak rosszat hozó”, és arra sem, hogy száz év népfogyatkozás, és a jelenlegi iskolabezárások és a tömeges tanerő-elbocsátás távlatából milyen „hamarosan” és hogyan lép életbe a „Legyen jobb a gyerekeknek” nemzeti stratégiára vonatkozó országgyűlési határozat. Ferge Zsuzsa lényegében nem ajánl mást, mint Gyurcsány Ferenc, aki a közös célokért való összefogást a kormány politikájának a támogatásában határozza meg.

Az InfoRádió beszámolóját Herczog Mária szociológus értelmetlen és tagadás jellegű kijelentései kísérik. Herczog Mária többek között a következőket mondja: „(A Jelentésben) olyan adatokra hivatkoznak, amelyek nem összegyűjthetőek. Nem biztos, hogy a jelentésben szereplő mutatók miatt rossz a helyzet Magyarországon.” A fenti két mondat közvetlenül követi egymást. Vagyis: „A tanár pikkel a gyermekemre.” Ez a mentegetőzés a gyermekének ártó szülő védekezésének kirívó példája. A Jelentés többek között az olvasókészség, a matematikai tudás és más egzakt tantárgyakban elért hivatalos eredményekre is hivatkozik, a többi adat pedig jórészt maguktól a gyermekektől származik. Herczog Mária tehát nem mond mást, mint azt, hogy a gyermekek nem tudják, mi a jó nekik, és azt sem, hogy jól érzik-e magukat, vagy sem. Herczog Mária második mondata így hangzik: „Nem biztos, hogy a Jelentésben szereplő mutatók miatt rossz a helyzet Magyarországon.” Ismét a tagadással és az áthárítással találjuk magunkat szemben. A helyzet tehát rossz, de azt, hogy miért rossz, majd mi mondjuk meg. A Jelentés nem tér ki az országokon belüli térségi különbségekre, ennek ellenére azonban Herczog Mária megállapítja, hogy: „az anyagi helyzet nagyban függ attól, hogy a gyerekek az ország melyik részére, milyen településtípusra és milyen családba születtek”. A következőkben Herczog Mária teljesen érthetetlenül és minden további összefüggés nélkül a „szülővé válás folyamatáról” beszél. Herczog Mária a megoldást szintén a kormányprogramtól várja: „A most elindult gyereksegély-program 25 év alatt próbálja csökkenteni a gyerekszegénységet.”

3. A Jelentés megállapításai és a jelenlegi kormánypolitika

A jelenlegi magyar kormánypolitika ideológiai jellegű, tehát nem sok köze van a valósághoz. Ennek ellenére azonban kitartóan halad a maga útján. Amint láttuk, az UNICEF Jelentésének alapfelfogása és értékelési szempontjai ellenkeznek a jelenlegi magyar neoliberális politika elveivel. Nem valószínű tehát, hogy a jelentést a kormány tekintetbe veszi, és az sem valószínű, hogy a kormány a jelenlegi oktatási reformokat bármilyen módon is összeegyezteti a jelentés eredményeivel. Az iskolabezárások, a tanerő-elbocsátások szöges ellentétben állnak az UNICEF Jelentésének nemcsak az adataival, hanem annak a valóságra alapuló és humánus felfogásával is. A neoliberális oktatáspolitikában nincs helyük az olyan meghatározásoknak, mint általános jólét vagy az önmagunkkal és környezetünkkel való megelégedettség érzése.

Gyurcsány Ferenc a közoktatás kérdését az új kormányprogram egyik „zászlóshajójaként” említi. Tekintsünk el ennek a tengerész nemzetek szótárából kölcsönzött, napjainkban a nagyvállalatok által felkapott kifejezésnek a magyar közegben idegenül hangzó jellegétől. A Gyurcsány Ferenc által emlegetett „Egyetlen gyermeknek sem szabad elveszni” kifejezés az Amerikai Egyesült Államok, „No Child Left Behind” 2001-ben életbe lépett iskolatörvény elnevezésének magyar megfelelője. A fenti törvény az 1965. évi iskolatörvény újbóli életbeléptetésén alapszik. Az UNICEF Jelentése alapján az Amerikai Egyesült Államok oktatási rendszere az utolsó helyre juttatta az amerikai közoktatást. A vesztesektől tanulunk. A jelenlegi kormány oktatási programjának lényegét az EU-pénzekből beszerezhető digitális táblák felszerelésének ígérete képezi: „30 ezer tantermet fogunk felszerelni a tábla és a kréta helyett digitális eszközökkel.” A fejlesztésre 50 milliárd forint jut az EU-s

pénzekből. A *Népszabadság* egyik cikke alapján a fenti táblák beszerzése körül máris anyagi természetű rendellenességek mutatkoznak.

Az UNICEF jelentése egyértelműen bizonyítja, hogy a magas támogatottságú és magas elvárásokat támasztó iskolarendszerek azok, amelyek jól működnek. A „magas támogatottság”, azonban elsősorban nem a drága tanszerekre vonatkozik, hanem a tanítási, illetve tanulási folyamat emberi elemeinek a minőségére. A tanítás, illetve a tanulás természetét meghatározó elméletek és nézetek ma kivétel nélkül egyetértenek abban, hogy a tanulás forrása nem a tanszerek, hanem a tanító, illetve a tanár. A magyar irodalom és a legtöbb ember tapasztalata is azt bizonyítja, hogy a jó tanár életre szólóan megérinti és befolyásolja a tanulók életét. A digitális táblák önmagukban semmit sem jelentenek. Azok a fenti feltételek nélkül, úgymond se nem osztanak, se nem szoroznak, de főleg nem helyettesíthetik a figyelmes, megértő és a kellő pillanatban elérhető, segítőkész tanárt. A sorozatos iskolabezárások tükrében és a pedagógusok tömeges elbocsátási hullámainak időszakában a digitális táblák bevezetése egyfajta gépies kegyetlenségnek is tekinthető – ugyanaz, mintha a magára hagyott csecsemőre rázárnánk az ajtót és felcsavarnánk a rádiót. A magyar pedagógusok szerint Magyarországon ma „Hatástalanok a mostani fejelmezőeszközök az iskolákban, egyre több tanár hagyja el emiatt a pályát”. A digitális táblákba fektetett pénz helyett hatékonyabb lenne a tanítói, illetve tanári hivatás becsületének visszaállítása.

Sok szó esik a szimbolikus politizálásról. Az UNICEF jelentésében azt olvassuk, hogy a magyar gyerekek nagy része reggeli nélkül megy iskolába. A sajtóból értesültünk, hogy Kóka János gazdasági miniszter pedig több millióért vásárol operahelyet Bécsben. „Az egész táj vad fájdalom, s a gróf mulat valahol.” Nem valószínű tehát, hogy a

reinkarnálódott úri Magyarországon „egyetlen gyerek sem veszik el” .

A Jelentés kapcsán történt eddigi, jórészt kormánypárti megjegyzések arra hivatkoznak, hogy a Jelentés alapján a 19. helyen végzett Magyarország mégis „jobban áll”, mint a mögötte lévő Egyesült Királyság és az Amerikai Egyesült Államok. Ez a megállapítás azonban kifogásként sem állja meg a helyét, mert a hatvanmillió lakosú Egyesült Angol Királyság, vagy a háromszázmillió lakost számláló Amerikai Egyesült Államok a lakosság abszolút számaránya alapján könnyebben átvészeli a közoktatás terén jelentkező válságokat, mint Magyarország. Az angol nyelvterület nagyságáról és az angol nyelv világnyelvként való alkalmazásáról ne is beszéljünk. A kis országok esetében a közoktatás válsága sokkal nagyobb súllyal esik a latba. A ballépések végzetesek lehetnek. A Jelentés alapján kitűnően teljesítő Hollandia, Svédország, Dánia, Finnország tisztában vannak ezzel a veszéllyel, és az ország politikáját a tényleges gyermekközpontú társadalom kialakítására összpontosítják. Meg is van az eredménye.

Az Egyesült Királyság, valamint az Amerikai Egyesült Államok Magyarországnál is gyöngébb teljesítménye nem lehet vigasz Magyarország számára. A globalista és neoliberais politika (megszorításainak) elveire épülő oktatás- és szociális politikának az Egyesült Királyságban és az Amerikai Egyesült Államokban is majdnem huszonöt éves múltja van, s emiatt jutottak oda, ahol vannak. Magyarországon pedig a neoliberális politika „csak” öt éve tart.

4. Távlatok és lehetőségek – a „gyermekközpontú társadalom” kialakulásának lehetőségei Magyarországon

„Üzletember vagyok, cégem a Magyar Köztársaság” – jelentette ki két évvel ezelőtt Kóka János. Ez a kijelentés minden érték átértékelése (Umwertung aller Werte). A neoliberális politika arra törekszik, hogy az államnak az egyén és a közösség érdekeit védelmező hatáskörét elsorvassza, a nagyvállalatok állami védelmezését pedig minél teljesebben biztosítsa. A neoliberális politika tehát az egész államrendszert a nagyvállalatok érdekeinek veti alá.

Az ilyen rendszerben „gyermekközpontú társadalomról” nem is beszélhetünk.

A gyermekközpontú társadalom a nemzeti lét természetes megnyilvánulása, amely az egészséges társadalom természetes értékrendjét tükrözi, s az ország egész intézményrendszere egységesen és összefüggően támasztja alá. A gyermekközpontú társadalom tehát nem jelszó, s főleg nem külön költség vagy áldozat, a kormány részéről – és főleg nem külön érdem. Társadalomnak minősül-e a gyermekközpontú társadalom ellentéte? Azt is mondhatnánk, hogy ha a „gyermekközpontú társadalom” kérdése felmerül, az önmagában a társadalom értékrendjének zavarát jelzi, vagy a politikai vezetés prioritásainak téves, illetve hazug meghatározásaira utal. Óvakodjunk tehát attól, ha a politikusok külön gyermekközpontú társadalmat ígérnek. Nincs az a nemzetét nyomorba döntő vagy tömeggyilkosnak minősített politikus, aki kisbabával a karján vagy gyermekekkel virágos réten le nem fényképezkedett volna. Az SZDSZ honlapján ma is ott hunyorog ártatlanul Kovács Pistike. A magyar társadalom jelenlegi arculata és a hivatalos politika célkitűzései s a média teljes beállítottsága szöges ellentéte annak, amit „gyermekközpontú társadalomnak nevezünk”. Magyarországon a közélet, a média a napi politika véget

nem érő csatározásainak színtere, ahol a gyerekeknek vagy a családnak sem helye, sem keresnivalója nincs.

Amíg Magyarországon babakocsival nem lehet bemenni a Nemzeti Múzeumba, addig Kanadában, különösen hétvégeken, az országos napilapok fő oldalain is rendszeresen jelennek meg „gyermekközpontú”, politikamentes képek, amelyek azt hivatottak közölni, hogy a család és a gyerekek igenis fontosak. A cserkészet, a sport a hat éven felüli gyermekek számára helyi és tartományi szinten is szervezett hálózat formában zajlik. A megfelelő helyiségeket a legtöbb esetben a helyi önkormányzatok biztosítják, a szervezés, a felügyelet, az edzők, a játékvezetők biztosítása pedig önkéntes alapon történik. Nagy a valószínűsége annak, hogy egy közepes nagyságú városban bármely gyerekeknek a neve vagy a fényképe egyszer megjelenjen a helyi sajtóban. A gyerekek sportteljesítményeit, iskolai vagy más kitüntetéseit rendszeresen közlik az újságok. A kanadai társadalomban ez azt tükrözi, hogy a politika nem önmagáért fontos, illetve azt, hogy a politikán túl is van élet. Csak ott van.

Ez azt jelenti, hogy a „gyermekközpontú társadalom” megvalósítása nem épülhet üres ígéretekre, a bajok elodázására és áthárítására, hanem József Attila: „szép szóval oktasd és játszani is engedd” szavainak megszívlelése nyomán valósul meg. Kapitány Balázs, a KSH Népeségtudományi Kutatóintézetének demográfusa szerint a gyermekvállalási kedv romlásának legfőbb oka a kiszámíthatatlan szociális helyzet és családpolitika. És ma ugyanazt mondja, amit Ilyés Gyula és mások mondtak több mint hetven évvel ezelőtt. Olyan nehéz ezt megérteni?

KASLIK PÉTER

X 327(56)

X 93: 1956

elm:

A BUDAPESTI AMERIKAI KÖVETSÉG ÉS AZ 1956-OS FORRADALOM

ny.

Kovács Péter beszélgetése Jordan Thomas Rogersszel
és Ernest A. Naggyal

II.

ENSZ-akció a láthatáron?

Kovács: A jelentéseitekben elég sokat olvastam arról, hogy az Egyesült Nemzeteket lehetne bevonni a magyar eseményekbe. Nem volt számomra teljesen világos ezeket a dokumentumokat olvasgatva, hogy tulajdonképpen arra gondolt-e ekkor a követség, hogy a Biztonsági Tanács megbénulása esetében az ENSZ Közgyűlés lépjen fel egy rendkívüli ülészakot összehíva, és tegye meg a szükséges lépéseket, tehát kvázi a koreai háború összefüggésében született híres „Egyesült erővel a békéért”, vagy a 377 (V). sz. határozat szellemében járjon el, vagy pedig, hogy abban az összefüggésben gondoltak egy ilyen ENSZ fellépésre, ahogy az a Mindszenty-ügy kapcsán történt, azaz amikor az ENSZ Közgyűlés a 385 (V) sz. határozata szellemében egy folyamatos monitorozást rendelt el annak alapján, ahogy a Nemzetközi Bíróság magyar–román–bolgár békeszerződés tárgyában adott tanácsadó véleményében foglaltak szerint próbálja meg ellenőrizni a helyzetet. Tehát az nem volt világos az én számomra, hogy a kettő közül melyik közgyűlési fellépésre gondolt ekkor a követség. Vagy arra, ahogyan az valóban, végül megtörtént? Utólag világossá lehet-e tenni, hogy milyen elképzelések fogalmazódtak is meg ekkor a követségben?

ROGERS: No igen, persze beszélni kell az ENSZ-akcióról is. Ebben az időszakban én, de azt hiszem, maga Barnes is, meg voltunk győződve arról, hogy minél inkább a jobboldal irányába megy el politikailag a forradalom, annál kisebb lesz a valószínűsége, hogy ezt a szovjetek tudomásul fogják venni. Ezt a gondolkodásmódot tükrözték a távirataink is. Azt hiszem, hogy nagyobb súlyt fektettünk, legalábbis implicit módon, arra, hogy mindennek a szovjetekre milyen hatása lehet, mint arra a tényre, hogy az amerikai akciónak önmagában (az ENSZ-en kívül) milyen hatása lenne. Továbbá amikor sürgettük az amerikai, vagy egy amerikai–ENSZ közös akciót, akkor azt nemcsak abból a szempontból sürgettük, hogy bizonyos lehetséges hatása lehetne a szovjetekre nézve, hanem azért is, mivel hát (1.) ebben az esetben itt Budapesten is pozitív hatása lehetett volna – úgy véltük – a jog és a rend helyreállítását illetően, illetve (2.) egy védhető amerikai pozíciót fogalmazhattunk volna meg abban az értelemben, hogy ez valamilyen választ adott volna a szovjetellenes nemzeti felkelésre, akárhogy alakuljon is annak a kimenetele. A felkelés első napjaiban a követség arról volt meggyőződve, hogy ezt az egész ügyet az ENSZ elé fogják vinni, és ennek megfelelően sürgettük az Egyesült Államokat, hogy maga tegye meg ezt a kezdeményezést. Azt hiszem, ezt illetően, egy New York-i akcióban gondolkodtunk, de arra már nem emlékszem, hogy mélyen belementünk volna abba, hogy a Biztonsági Tanácsnak vagy az ENSZ Közgyűlésnek kellene eljárnia. Ugyanakkor abban biztosak voltunk, hogy New Yorkban egy átfogó vitát fognak folytatni a kérdésről. Azt hiszem, hogy nem gondolkodtunk túlságosan sokat a forradalom első – 23-a és 30-a közötti – időszakában arról, hogy mennyire hasznos lehetne Dag Hammarskjöldnek, az ENSZ főtitkárának a látogatása Magyarországon. Az tény, hogy a követség október 31-én elküldött távirata (ha jól emlékszem, én fogalmaztam) sem utal egy ilyen látogatásra, és ekkor mi nem tartottuk olyan kritikus fontosságúnak,

mint ahogy ez utólag már annak tűnhet. Még egy személyes emlék: október 31-én Marton Endre és felesége, Ilona, a UP és az AP tudósítói átjöttek hozzánk, és együtt hallgattuk a rádióban a kínaiak pozitív reakcióját a Szovjetunió október 30-ai nyilatkozatára. Ezen a ponton úgy éreztük, hogy a forradalom győzött. Ennek megfelelően ekkor, tehát „a győzelem után” Hammarskjöld látogatásának sürgetése már nem tűnt a mi számunkra annyira fontosnak.

Ha átnézzük a táviratokat és az egyéb dokumentumokat, amelyek immáron az amerikai külügyminisztérium által is kiadásra kerültek és olvashatóak, érdekes, de hogy úgy mondjam meglehetősen elkésérítő, hogy mennyire nincs szó ezekben a jelentésekben arról, hogy célszerű lenne, hogy egy magas rangú ENSZ-delegáció jöjjön Magyarországra. Erre én csak egy utalást látok, egy negatív értékelést, amelyet Thompson bécsi nagykövet tett egy olyan javaslatra, amely ugyanebben az értelemben a bécsi angol nagykövettől indult. Mindenesetre a brit követség jelentései, amelyekre a korábbi tanulmányodban utaltál, azok is az ENSZ vonatkozásában csak az ottani, New York-i vitára utalnak, és nem pedig arra, hogy jöjjön Budapestre egy delegáció.

Később viszont, valamikor november 2-a körül, már voltak hírek arról, hogy Hammarskjöld Budapestre indult, és Prágáig már el is jutott. Azt nem tudom, hogy ezt a jelentés mire alapozta. Az biztos, hogy a követség részéről is hiba volt, hogy nem javasoltuk ezt a látogatást.

NAGY: Én mindig is úgy gondoltam, hogy ha az ENSZ főtitkára Budapesten lett volna, vagy legalább ha az ő utasításának megfelelően egy ENSZ-delegáció érkezett volna ide a legkritikusabb napokban – a szovjet döntés, nevezetesen a Magyarország lerohanásáról szóló döntés és annak a végrehajtása között –, ez megfelelő válasz lett volna a feltett kérdésre. Ha a szovjet döntéshozatali folyamatban Suez döntő szerepet játszott, akkor a mi részünkről mi lehetett volna a

megfelelő lépés, hogy helyreállítsuk az egyensúlyt, és hogy megmentjük a magyarországi helyzetet?

ROGERS: Egyetértek ezzel, de anélkül, hogy áttanulmányoznánk részletekben is a washingtoni és New York-i vitákat, vagy még inkább a Moszkvában folytatott vitákat, csak azt tudom mondani, hogy az ENSZ keretein belül az események olyan gyorsan zajlottak, épp a szuezi kaland miatt, hogy ezt Hammarskjöld legfeljebb személyesen, egyedül dönthette volna el, hogy küldjön-e egy megbízottat Budapestre. Egy ilyen megbízott érkezése Budapestre, ha a megfelelő időpontban érkezik, komoly hatást váltott volna ki. Mindenesetre október 31-én már nem éreztük mindennek annyira szükségességét. November 2-a előtt nem is számítottunk arra, hogy Hammarskjöld meg fogja hozni ezt a döntést, következésképpen a képviselője legkorábban november 3-án érkezhett volna meg, és mint tudjuk, ez már túl késő lett volna.

KOVÁCS: *Azt azonban még mindig elég nehezen értem – különösen hatvan és nem csak tíz év ENSZ-tapasztalatával a hátunk mögött –, hogy Nagy Imrék hogyan gondolhatták azt, hogy minden el lehet intézni New Yorkban? Vagy az ENSZ-hez fordulás mégiscsak egy elkeseredett segélykiáltás lett volna, amellet, hogy ők már eleve nem vártak túlságosan sokat ettől? November 2-án, mint tudjuk, a kormány visszahívta az ENSZ-közgyűlésbe korábban küldött magyar delegációt, és személyesen Nagy Imrét, Tildy Zoltánt, Kéthly Annát és Kovács Bélát nevezte ki a delegációba. Ez végül is azt jelentette, hogy Nagy Imre mégis úgy gondolhatta, hogy a teljes támogatást néhány nap alatt New Yorkban meg lehet szerezni?*

ROGERS: Hogy Nagy Imre miért bízott ennyire az ENSZ-ben és miért nem annyira a Biztonsági Tanácsa állandó tagjaiban, akik ráadásul itt Budapesten is követségekkel rendelkeztek? Hogy miért nem fordult Nagy Imre egyből a nyugati külképviseletekhez egyenként, vagy együtt mind-egyikhez, személyesen, akár egy táviratot küldve nekik,

mint ahogy azt megtette az ENSZ esetében? Azt hiszem, hogy mindezt a magyar külügyminisztériumra hagyta. Mindez november 1-jén történt, amikor már elég világos jelei voltak, hogy a szovjet csapatok bevonulnak Magyarországra. Ha a ami követségünk is konfúzus és kimerült volt, akkor képzeljük csak el, hogy Nagy Imre milyen állapotban lehetett! Ebből a szempontból ő mind a kettőt megtette, egyrészt küldött egy táviratot az ENSZ-be, amely azonban nem kapta meg azt a bánásmódot, amely kijárt volna neki, másrészt pedig küldött azért jegyzéket is több követségre. Ami bennünket illet, úgy véltük, hogy amikor ezt az üzenetet továbbítjuk Washingtonba, az nagy lelkesedést fog ott kiváltani (Hát ebben tévedtünk!), és azt is gondoltuk, hogy a világos helyzet miatt túlságosan kommentálni ezt nekünk már nem kell (Ebben is tévedtünk!!).

NAGY: Ami a Kéthly Annával való bánásmódot illeti, ami áttételesen persze Nagy Imrére is vonatkozik, azt csak legmélyebben sajnálni lehet. A Stanford Intézet kutatója, Beichmann is utalt erre a Washington Timesban néhány héttel ezelőtt, és elítélte a bánásmódot, azt, hogy Cabot Lodge, az amerikai ENSZ-nagykövet nem fogadta Kéthly Annát.

KOVÁCS: *De a budapesti amerikai követséget tájékoztatta-e a Nagy-kormány Kéthly Anna missziójáról? Ha a magyar külügyminisztérium részéről nem tájékoztatták a budapesti amerikai követséget erről, akkor viszont mire gondolhatunk? Talán arra, hogy a Magyar Külügyminisztérium mindezt a New York-i magyar ENSZ-misszióra bízta, vagy adott esetben a washingtoni követségre bízta, hogy jelezze az amerikai külügyminisztériumnak, hogy ő, mint kompetensebb és legitim képviselő fog érkezni? Mi lehet az oka annak, hogy erről az igen fontos diplomáciai akcióról a követség nem kapott információt?*

ROGERS: Mint említettem, én november 3-a reggelétől fogva már nem voltam Budapesten, de úgy tudom, hogy a követség semmiféle információt nem kapott arról, hogy a Nagy-kormány átalakította az egész ENSZ-delegációt.

Kéthly Anna esetéről a követség az információkat vagy az amerikai külügyminisztériumtól kapta (ezt azonban eléggé valószínűtlennek tartom), vagy inkább valamelyik rádióból. Azt hiszem, a követség nem volt tudatában az átalakításnak mindaddig, amíg erről a tömegtájékoztatásból nem szerzett tudomást: az is lehet, hogy minderről a budapesti lapokból kaptunk hírt. Ami magát az ENSZ-t, illetve az amerikai külügyminisztériumot illeti, elképzelhető-e, hogy őket erről értesítette volna a Nagy-kormány, egy jegyzékben? De bár tudtuk volna, hogy Kéthly Anna New Yorkban van, azt soha nem gondoltuk volna, hogy Cabot Lodge képes lesz arra, hogy ne fogadja őt!

Kovács: Ahogy olvassatjuk a különböző cikkeket, tanulmányokat, találunk egy bizonyos magyarázatot arra, hogy miért is nem kezdeményezték a kapcsolatok létesítését Nagy Imre környezetéből. Biztos, hogy ez a válasz sokkalta inkább egy érzés, mint egy történelmileg egyértelműen bebizonyítható tény. Egyrészt az akkori magyar külügyminisztériumnak csaknem a teljes személyzete mind olyanokból állt, akiktől a kommunista párt korábban nem egyszerűen lojalitást, hanem a vonal legszigorúbb követését várta el. Még ha ők rendelkeztek is információval az ország tényleges problémáiról, különös tekintettel azokra, akiket különböző káderpolitikai megfontolásoknak megfelelően a parasztság soraiból választottak ki, és így lettek értelmiségiek, mégis a túlnyomó többségüket úgy tekintették, mint aki a Rákosi-rendszer embere, tehát keményvonalas kommunista. Munkatársuknak, Géza Katonának akkor szintén ezek voltak a benyomásai.¹ Időbe telt, mire Nagy Imre október 23-a után stabilizálni tudta saját pozícióját, legalábbis a kormányon belül, ennek megfelelően az is időbe telt, mire a külpolitikával is valamennyire is foglalkozni tudott. Nagy Imre ezt a tárcát november 1-jén vette át, és addig a tárcát Horváth Imre külügyminiszter irányította, Sik Endre és Szarka Károly külügyminiszter-helyettesekkel. Az biztos, hogy Nagy Imre nem bízott bennük, s ezt a bizalomhiányt magyarázza már csak az a tény is, hogy később a Kádár-rendszerben ez az említett három személy is-

mételten megerősítésre került, sőt magasabb polcokra is kerültek. (Igaz, a semlegességi nyilatkozatot átadó, egyesek szerint a fogalmazóanyagot is készítő Mód Péter esetében is ez történt.) Egy korábbi tanulmányomban utaltam arra, hogy még Andropov nagykövet is kifejezetten jelentett azokról az érzékelhető nézetkülönbségekről, amelyeket igen magas rangú magyar diplomaták tanúsítottak Nagy Imre külpolitikai lépésével szemben. Jó néhány magyar követet vagy nagykövetet ennek megfelelően Nagy Imréék visszahívtak, mások maguktól lemondtak, olyanok is voltak, akik Csehszlovákiában vagy a Szovjetunióban kértek politikai menedékjogot. Ráadásul november 2-án a Külügyminisztérium épületét egy felkelő egység pár órára elfoglalta, és a néphadseregnek Nagy Imre kifejezett kérésére kellett helyreállítani a rendet. Mindezek a zavaros események nyilván nem tudták elősegíteni azt, hogy világos, koherens külpolitikát dolgozzanak ki ekkor a külügyminisztériumban. Aligha lehetett könnyű találni egy kompetens személyt, különös tekintettel az akkori meglehetősen kaotikus eseményekre.

Vásárhelyi Miklós egy cikkében² arra utalt, hogy Nagy Imre egyedül volt, és az egész napi külügyi munkát két munkatársára, a már többször említett Heltai Györgyre és Félix Pálra bízta. Vásárhelyi azt is írta, hogy az egész külügyminiszteri apparátust, ami az érdemi külpolitikai lépéseket illette, mindenből kikapcsolták.

Ha elolvassuk azokat az interjúkat³, amelyeket Heltai Györggyel készítettek már azután, hogy elhagyta 1956-ban az országot, még mindig meglepődünk azon, hogy mennyire nem érezzük benne, hogy ők tudatában lettek volna annak, hogy szükséges valamiféle előzetes kontaktust teremteni a semlegesség kinyilvánítása előtt. Miért gondolhatták ezt így, naivitásból? A már többször emlegetett Swartz saját munkájában ezt véli okként felfedezni. A frissen kinevezett külügyminiszter-helyettesnek, Heltai Györgynek ugyanakkor pontos információi voltak akkor, hogy Nagy Imre célja alapvetően a magyar semlegesség elérése, hiszen ezt már egy korábbi, 1955-ben írt tanulmányában is rögzítette.

Rainer M. János, az egyik legelismertebb Nagy Imre-kutató úgy értékelte Nagy Imre 1956-os pár soros feljegyzéseit, hogy ezek

az el nem kötelezett országok 1955-ös bandungi találkozásán meghirdetett híres „Öt elv” nyomán születtek meg⁴. Az biztos, hogy amikor Heltait Nagy Imre felkérte arra, hogy vezesse érdemben a Külügyminisztériumot, akkor Heltai visszaemlékezett arra, hogy Nagy Imre számára a semlegességi kérdés eleve egy eldöntött tény. Heltai a következőket mondta:

„29-én hétfőn Nagy Imre hívatott engem, és azt mondta, hogy át fogja venni a külügyminisztériumi tárcát, és azonnal szüksége van rám, hogy segítsek neki. Úgy éreztem, hogy ennek a felkérésnek nem lehet ellenállni, és elfogadtam, hogy a külügyminisztériumi állományba lépek tisztviselőként. Már legelső beszélgetésünk Magyarország semlegessége körül forgott, amit elméletben már egy évvel korábban, 1955 nyarán is megvitattunk, tehát innen ez már egy aktuális tény volt. Úgy éreztem, hogy ez lehet az oroszok szempontjából az egyetlen olyan lépés, amelynek esetében úgy tudják visszavonni csapataikat Magyarországról, hogy ez nem tűnik katonai vereségnek. Ennek megfelelően fogalmaztam meg egy papírra a semlegességi nyilatkozatot. Úgy emlékszem, hogy ezt utána hazavittem a feleségemnek, hogy ezt úgy őrizzük meg, mint egy szuvenírt, de amikor az oroszok letartóztatták Nagy Imrét, mégis úgy döntöttünk, hogy ezt el fogjuk égetni.”⁵

Tehát Heltai számára, úgy tűnik, teljesen világos volt, hogy arra kapott felkérést Nagy Imrétől, hogy egy már eleve meghozott döntést hajtson végre. Ugyanakkor az is érdekes, egy másik feljegyzésében Heltai arra utal, hogy a semlegességi kérdés úgy merült fel, hogy ez az egész nemzet elvárása, és formálisan a Külügyminisztérium forradalmi bizottsága kezdeményezte.⁶ Rainer M. János szerint is tény, amiről már mi is beszélgettünk, hogy Nagy Imre különösebben nem törekedett arra, hogy Ausztriát leszámítva a nyugati nagykövettekkel kapcsolatai legyenek, s ennek megfelelően köreiből meglehetősen kevés vitát folytattak a semlegesség kérdéséről. Rainer M. János ehhez azt is hozzáteszi, hogy közismert volt a Nagy Imre iránti bizalmatlanság a nyugati követségekben. Eszerint, ha korábban tettek volna valamiféle kezdeményezést ezen

*követségek irányába a semlegességet illetően, annak a sorsa eléggé kétséges lett volna.*⁷

NAGY: Hát nem tudom, ez az adott állomáshelyen lévő személyektől is függött volna. Én sem tudok ugyan arról, hogy lett volna valamiféle formális kontaktus korábban Ravndal követ és Nagy Imre között, ez persze nem jelenti, azt, hogy tényleg ne lettek volna kapcsolatok. Egész biztos vagyok abban, hogy Ravndal, ha a forradalom idején Budapesten lett volna, nagyon is erőteljesen ajánlta volna Washington számára, hogy a Hammarskjöld-féle látogatást támogassák, illetve az osztrák és a finn természetű megoldást pártolják

ROGERS: Ahogy az imént a magyar külügyminisztériumot jellemezted, az nagyon érdekes. Ehhez a magam részéről azonban semmit nem tudok hozzátenni. Mindenesetre, amit Rainer M. János említ, hogy ugyancsak kétséges, hogy milyen eredményre vezetett volna, ha Nagy Imre kezdeményezését előzetesen megszondáztatják ilyen vagy olyan formában a nyugati követségeken, szóval, hogy ez kétséges lett volna – hát én nem hiszem. Én úgy gondolom, és ez emberileg is biztos, hogy az amerikai követség nagyon melegen fogadta volna, és igencsak erőteljesen támogattuk volna Washington irányába. Nem tudom, milyen időpontokhoz lehetett volna kapcsolni egy ilyen kezdeményezést, az világos, hogy erre csak a felkelés kitörése utáni napokban kerülhetett volna sor.

KOVÁCS: Tulajdonképpen csak egy utalás van arról, hogy Barnes és Nagy Imre találkozott, és pedig amerikai kezdeményezésre. Ez a forrás egy amerikai újságíró, Edmund Taylor, de a forrásnak a hitelességét magam is kétségbe vonom, mivel ezt csak egy keményvonalas kommunista kiadvány állította 1981-ben, idézve a Reporter című amerikai folyóiratnak egy erre vonatkozó állítólagos megjegyzését.⁸

ROGERS: Abban egészen bizonyos vagyok, hogy Barnes és Nagy Imre személyesen sohasem találkoztak.

KOVÁCS: *Nemrégiben olvastam egy érdekes információt arról, amely magyarázza valamelyest, hogy miért volt ez a különös távolságtartás Nagy Imre részéről az amerikai követség irányában. Azokban a beszélgetésekben, amelyeket Snagovba történt internálása során folytatott Nagy Imre, és azokban a levelekben, amelyeket ekkor írt, többször is visszatér egy történet, ami Rákosi Mátyás és Ravndal találkozáját illeti. Sztálin halála után, 1953 márciusában, amikor a két kommunista párt politikai bizottsága találkozott Moszkvában, Molotov igen élesen bírálta Rákosi Mátyást, hogy Ravndalon keresztül tulajdonképpen Eisenhower irányába próbált meg kapcsolatot létesíteni. Az igaz, hogy amikor Snagovban fogva tartották Nagy Imrét, nyilván olyan helyzetben volt, hogy tudta, mindent, amit mond, és mindent, amit ír, fel lehet használni őellen, illetve mindaz hozzá tud járulni valamelyest az ő védelméhez is. Mindenesetre azokban a beszélgetésekben, amiket ekkor ő magas rangú román kommunista vezetőkkel folytatott, Emil Bodnaruszal és Walter Romannal, ezekben a beszélgetésekben Nagy Imre nagyon élesen elítélte⁹ azt, hogy Rákosi egyáltalán fogadta Ravndal követet, és ezt árulásnak¹⁰ minősítette. (Ravndal többször is találkozott Rákosival még ezután, azaz az 1953-as találkozó után, amíg Rákosi még funkcióban volt, de tárgyalásaik visszatérő témája, úgy tűnik, az amerikai követség letartóztatott alkalmazottainak esetleges elengedése volt.) Ne felejtsük el, hogy Rákosi Mátyást 1953-ban Moszkvában éppen Nagy Imre jelenlétében alázták meg, ez nem sokkal Nagy Imre miniszterelnökké való jelölése előtt történt. Függetlenül attól, hogy mindez hitelt érdemlő-e, vagy sem, Nagy Imre esetleg el akarta kerülni, hogy ez – az ő szempontjából igencsak veszélyes – precedens egy még nagyobb horderejű kérdésben ismétlődjön meg.*

ROGERS: Ez nagyon érdekes. Azt mondanám, hogy a legvalószínűbb időpont, amikor Nagy Imrének érdekében állhatott volna, hogy kezdeményezzen a követség irányában, az azután kellett, hogy legyen, miután tudta, vagy erősen sejtette, hogy a szovjetek visszavonták október 30-i döntésüket. Egy ilyen esetben szerintem Nagy Imre már olyan

messzire ment volna, hogy az aggodalom, hogy kvázi Rákosi „botlása” ismétlődne meg de immár az ő esetében, ekkor már egyáltalán nem tarthatta volna vissza őt attól, hogy – elkeseredett lépésként – a legutolsó pillanatban segítségért folyamodjon az Egyesült Államokhoz. De hogy milyen történettel a háta mögött és miért így írta le Rákosi és Ravndal találkoóját, mint ami „árulás”, ezt végképp nem tudom megérteni. Úgy emlékszem, hogy Rákosi legalább egyszer volt Ravndal rezidenciáján valamelyik július 4-ei nemzeti ünnepi fogadáson. Ha jól emlékszem, ez akkor történt, amikor Magyarország a futball-világbajnokságon szerepelt.

Kovács: Egykori kollégátok, Géza Katona sem emlékszik érdemi kontaktusra Nagy Imrével, sem személyesen, sem telefon révén. Ha lett volna ilyen, azt neki kellett volna tulajdonképpen tolmácsolnia. Ugyanakkor ő a maga részéről nem zárja ki azt, hogy lehetett egy ilyen kezdeményezés, amelyet azonban valahol a magyar Külügyminisztériumban elgáncsoltak. Úgy tűnik, hogy a legmagasabb személyi kapcsolat Bibó István részéről valósult meg, aki valóban elment a követségre, de ez már november 4-én történt. Másrészről, az is tény, hogy Katona egyik interjújában utal arra, hogy a követség tengerészgyalogosai elmentek a Kilián-laktanyába, és ott találkoztak a felkelőkkel.¹¹

ROGERS: Ami a Washingtonból érkezett utasításokat illeti, Géza Katona arra kért bennünket, hogy a következőt említsük meg neked, ezt most idézném: „Ami azt az állítást illeti, hogy utasításokat kapott volna Washingtonból, Mr. Katona leszögezte, hogy semmiféle instrukciót nem kapott, semmiféle washingtoni forrásból, ami a magyar forradalomra irányult volna, és ilyen természetű állítást Csalog úrnak sem tett.” Mr. Katona, úgy emlékszem, egy igen részletes naplót vezetett a forradalom alatti tevékenységéről, és sok interjú is adott erről különböző személyeknek, amelyek mind-mind nagyon érdekesek és informatívak voltak. Ugyanakkor jó néhány ilyen interjú telefonon keresztül készült, és azt hiszem, hogy talán Csalog Zsolt

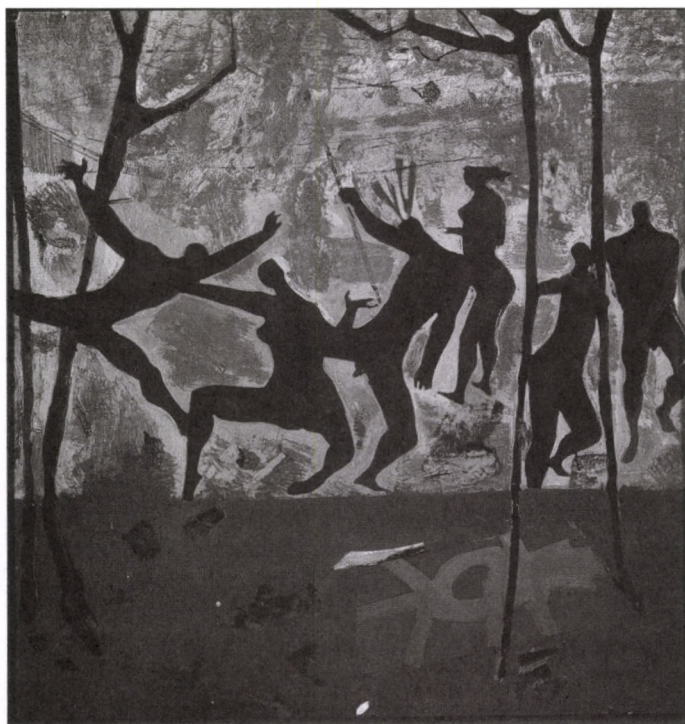
vagy félreértette, vagy félreértelmezte azt, amit Mr. Katona mondott.

Kovács: Ebben az esetben én vagyok egy kicsit nehéz helyzetben, amikor Mr. Katona interjújából egy másik részt szeretnék idézni.

„Washingtonból olyan utasításokat kaptunk, hogy tartunk távolságot a Nagy-kormánytól, és várjunk, hogy lásuk, hogyan alakulnak az események. Pontosabban szólva Washington tulajdonképpen nem adott számunkra tanácsot ebben az időben, hogy bármiféle olyan gesztust tegyünk, ami arra utalhatna, hogy elismerjük a Nagy-kormányt, hanem nyitottnak kell lennünk és várnunk barátságos hozzáállással, hogy megnyíljenek magunk mögött az alkalom, de mindenesetre ne csukjuk be magunk mögött egyértelműen az ajtót. Washington számára bizonytalan volt, hogy mennyire tudja Nagy Imre uralni a forradalom hullámait, és mennyire tudja az új Magyarország irányítását felvállalni. Kérdéses volt, hogy milyen mértékben élvezi a forradalmi kormány a lakosság támogatását, és hogy milyen mértékben erősíti meg a magyar nép ezt a politikai irányvonalat. Végső soron az a kérdés, hogy milyen értékben tud maga a felkelés egy későbbi stabil jövő alapja lenni. Így tehát, amikor november végén az oroszoknak sikerült Nagy Imrét kipöckölni a jugoszláv nagykövetségről és megszabadulniuk tőle, akkor sem volt egyértelmű lépés Amerika részéről. Általában véve mit is lehetett volna tenni akkor, amikor megbuktattak ők egy kormányt, de egy olyan kormányt, amelyet mi tulajdonképpen el sem ismertünk.”¹²

ROGERS: Csak ismételni tudom: „Ami azt az állítást illeti, hogy utasításokat kapott volna Washingtonból, Mr. Katona leszögezte, hogy semmiféle instrukciót nem kapott, semmiféle washingtoni forrásból, ami a magyar forradalomra irányult volna, és ilyen természetű állítást Csalog úrnak sem tett.”

Kovács: Rendben van. Az egészhez csak azért ragaszkodtam egy kicsit, mivel annak a vitatása, hogy elismerjük, vagy ne ismer-

TÁNC

Olaj, farost, 1959–1962

jük el a Nagy Imre-kormányt, bizonyos szempontból visszatükrözi azt, amit minden joghallgató Tobar-doktrínaként tanul nemzetközi jogi tanulmányai során. Ezen tétel szerint a forradalmi úton hatalomra került kormányok esetében az elismerést meg kell tagadni mindaddig, amíg nem rendeznek demokratikus választásokat, aminek alapján a forradalmi úton hatalomra került kormány támogatása utólag bizonyítható. Tehát az, hogy a stabilitást követelték meg az elismeréshez, részben mégiscsak megmagyarázza azt, hogy Wailes követnek miért nem engedték, hogy átadja megbízólevelét

akkor, amikor ténylegesen már megérkezett Magyarországra és miért kellett neki egészen november 3-áig várnia, hogy erre nézve explicit utasítást kapjon Washingtonból. Ráadásul a megbízólevél átadásának beszédét teljesen újra kellett írni, és azonnal át kellett volna adnia az Elnöki Tanács elnökének. Az új szöveg a következőket tartalmazta:

„Kormányom megérti és támogatja a magyar nép törekvéseit. Mélyen átérzi mindazokat a fájdalmakat és azokat a hősiességű erőfeszítéseket, amelyeket a magyar nép tanúsított. Figyelemmel arra a hagyományos barátságra, amely a magyar és az amerikai nép között fennáll, kormányom kész sürgősen lépést tenni arra, hogy felkarolja a magyar szabadság és a függetlenség ügyét az Egyesült Nemzetekben, és hogy minden létező segítséget nyújtson annak érdekében, hogy az emberi szenvedés Magyarországon csökkenjen.”¹³

De fel tudjuk fedezni a Tobar-doktrína logikáját abban az utasításban is, amelyet Wailes követnek küldtek, magyarázva, hogy miért azonnali hatállyal adja át megbízólevelét:

„Azok a tényezők, amelyek ezt a gyors akciót indokolják a következők: (1) a jelenleg folyó szovjet katonai műveletek; (2) az a tény, hogy a magyar kormány látható elfogadottsága és az, hogy azonosította magát a nép szabadságharcának és függetlenségének ügyével és a nép által kifejezett igényekkel; (3) A magyar kormány által az Egyesült Államokhoz, az ENSZ-hez intézett segítségkérés és az a kritikus helyzet, amely fennáll, mivel minden erejével tiltakozik az újabb szovjet csapatok belépése ellen, felmondta a Varsói Szerződést, kérte a szovjet csapatok visszavonását, valamint proklamálta semlegességét. (4) Annak a kívánatossága, hogy ennek azonnal hivatalos kapcsolat legyen a magyar hatóságokkal annak érdekében, hogy azonnali információcserét biztosíthasson a kormányaink között.”¹⁴

Ha megnézzük a fenti utasítás második pontját, ebben érzékelni tudjuk azokat az elméleti tételeket, amelyeket a tankönyvek Tobar-doktrínaként szoktak tanítani.

Mindez nem azt jelenti-e, hogy Washingtonban – és éppen ekkor – egyes főtanácsadók roppant formalista megközelítését alkalmazták a nemzetközi jognak, teljesen mechanikusan és úgy, ahogy azokat a tankönyvekben tanítják, és ez a merev, elefántcsonttoronybeli magatartás volt az, ami önöket is akadályozta abban, hogy aktívabbak legyenek? Bizonyos szempontból a földhözragadt, mechanikus követése a nemzetközi jogi tankönyvi tételeknek és doktrínáknak felül tudta-e eszerint múlni a történelmi szükség-szerűséget, vagy éppen a történelmi esélyt? Nyilvánvalóan azokban a napokban mindenki teljesen kimerült lehetett, és mindenki együtt szaladt az idővel: a magyarok, az amerikaiak – és a szovjetek is. Amikor amerikai részről sikerült a végleges döntést meghozni, már túl késő volt – s mire megérkezett, még inkább túl késő volt.

Rogers: Nem hiszem általában véve, hogy a Tobar-doktrína jelentős szerepet játszott volna az amerikai külpolitikában. Azokban a tényezőkben, amelyeket az amerikai kormányok figyelembe vettek a Nagy-kormányt illetően, illetve Wailes követ megbízólevelének átadása során, mind-ebben nem nagyon hiszem, hogy a Tobar-doktrína különösebb szerepet játszott volna. Az Egyesült Államok nem sok figyelmet fordított erre a doktrínára, amikor a szovjet dominancia alatti Magyarországgal fenntartotta a diplomáciai kapcsolatot a II. világháború után. (Ez persze még számos más ország kapcsán is elmondható.) Tehát azt kell mondanom, hogy a lényeg Wailes megbízólevelének átírásában az volt, hogy a Varsói Szerződést Magyarország felmondta és legalább ekkortól fogva világossá vált az új kormány szovjetellenes jellege. Ez magyarázza tehát a különbséget a Wailesnek nyújtott korábbi utasításokkal szemben, amelyeket még november 2-án fogalmaztak meg. Magyarázza-e azt a tényt is, hogy Cabot Lodge, amerikai ENSZ-nagykövet – november 6. körül – miért is nem fogadta Nagy Imre küldöttét, Kéthly Annát? Ez már abszolút érthetetlen, ha valami magyarázata van, az a washingtoni külügyi káosz.

KOVÁCS: Tény az, hogy mindez olyan gyorsan történt, hogy Wailes nem is tudta végrehajtani az utasítást.

ROGERS: Így van. A Nagy Imre-kormány bukása után Kádár János hatalomra kerülésével pedig a Wailesnek írt utasításokat ismét megváltoztatták, törölték a megbízólevél átadására történő felszólítást, és arra utasították őt, hogy várjon a további fejleményekre. Egészen 1957 februárjáig, amikor a Kádár-kormány felszólította, hogy vagy átadja a megbízólevelét, vagy távozik. Végül, hogy ne lehessen ezt a Kádár-kormány elismeréseként értelmezni, Wailest arra utasították, hogy inkább távozzon.

KOVÁCS: Hát igen, a nemzetközi jog sohasem volt a döntéshozók számára az egyes számú viszonyítási pont.

NAGY: De hát ott volt Szeuz is – ezt sohase felejtétek el... Lehet, hogy én egyedül állok ezzel, de tényleg meg vagyok arról győződve, hogy a szuezi kaland igen komoly szerepet játszott a szovjet döntéshozatal során. Az a tény, hogy egy platformra kerültek az Egyesült Államokkal, amikor egyaránt elleneztek a francia–brit–izraeli inváziót, a szovjetek hirtelen úgy érezhették, hogy egy magas erkölcsi szintre kerültek, és ennek megfelelően kvázi szabad kezet nyertek, hogy büntetlenül eltáposhassák a magyar forradalmat.

ROGERS: A forradalom idején én azt hittem (már amennyire ezen akkor gondolkodni tudtam), hogy az összes budapesti amerikai tisztviselő alapvetően sötétben tapogatózik a tekintetben, hogy mi is lehet Washingtonnak és Moszkvának a kérdésben kidolgozott álláspontja. Erőfeszítéseket tettünk, hogy megpróbáljuk a helyzetet tisztázni, javaslatokat tettünk ennek érdekében az amerikai kormány számára, és ezekről a javaslatokról azt hittük, hogy jótékony hatást fognak kiváltani, de sem időnk, sem energiánk nem volt arra, hogy sokat gondolkodjunk azon, hogy ugyan milyen kihatása lehet ezeknek és a többi intézkedésnek a szovjetekre. Valamelyest nyilván tudtunk az egész Szeuz körüli gordiuszi csomóról, de nem gondoltuk, hogy nekünk kel-

lene döntenünk abban, hogy Szuezt vagy Magyarországot tekintjük-e olyanak, mint az Egyesült Államok első számú nemzetbiztonsági érdekéhez kapcsolódik. Más szavakkal: nem úgy tekintettünk önmagunkra, hogy nekünk kellene a teljes amerikai külpolitikát itt, a követségben, részletekbe menően megfogalmaznunk. Mi azt azért feltételeztük, hogy ezek a kérdések komoly vita tárgyát képezik Washingtonban, és reméltük, hogy az ottani viták lefolytatásához munkánkkal hozzá tudunk járulni.

Hírszerzési kérdések

KOVÁCS: Az amerikai követséget az 50-es években nyilván ellenőrizték minden jogszerű eszközzel, és felteszem minden hírszerzési eszközzel is. Mennyire éreztétek a hírszerzési technikák hatását ezekben a zavaros októberi-novemberi napokban? A magyar fegyveres erőknél belüli meghasadás valamilyen szempontból itt is érezhető volt?

ROGERS: Természetesen tudatában voltunk annak, hogy milyen módon próbálja meg az ÁVO ellenőrizni az amerikai személyzetet, valamint a követség magyar alkalmazottjait, a háztartásbeli munkavállalókat, bejárónőket. Feltételeztük – na nem, végső soron gondolom, tudtuk is –, hogy az összes alkalmazottat és a kisegítőket kihallgatják, valamint lehallgatóberendezéseket telepítenek a követségre, ilyeneket helyeznek el feltehetően csaknem minden lakásban, lakosztályban. Ezekben az időben követtek is bennünket. Több példa volt arra nézve is, hogy az amerikai alkalmazottakat megzavarják, kényszerhelyzetbe hozzák, és különböző formában az ÁVO nyomása alá helyezték. Feltehetően számos olyan lehallgatási eset is történhetett, amelyről a követség nem tudott. Ezekkel a tényekkel együtt éltünk, ezeket adottnak vettük. Úgy emlékszem, hogy amikor én voltam szolgálatban Budapesten, már nem tartóztattak le újabb követségi alkalma-

zottakat, vagy legfeljebb egy-kettővel történt ez meg. Nem emlékszem, hogy sokat gondolkodtam volna a forradalom idején. Gondolom, hogy az ÁVO kellőképpen elfoglalt volt önmagával 1956. október-november havában, úgyhogy a követség irányában kifejtett tevékenysége ekkor gyakorlatilag megszűnt. Említettem viszont, hogy a Kádár-kormányak nem tellett túl sok idejébe, hogy felfedezze azokat a rádióadó-berendezéseket, amelyeket novemberben telepítettünk, és fel is kértek bennünket arra, hogy azt azonnal szüntessük meg. Ez is jelezte számunkra, hogy az egész helyzet visszatért a „normálisba”, vagy a „*status quo anté*”-ba, ahogy az a forradalom előtt is volt.

A cikked tartalmaz egy utalást egy olyan táviratra, amelyet a budapesti KGB-bázis küldött Mikojának október 28-án. Ennek egyik pontja az amerikai követség „szervezett megfigyelésére” utal. Számomra ez nem korrekt és nem is logikus, de maga a jelentés, ha elolvassuk, azt állítja, hogy az alkalmazottak különböző dolgokkal hagyják el a követség épületét.¹⁵ Az biztos, hogy a követségi személyzet csatlátagjait október 28-a tájékán bevitték a követség épületébe két éjszakára, és utána mentek haza. November 1-jéig vagy 2-áig nem is indítottunk szervezett konvojt Bécsbe. A jelentés szerint két amerikai ügynök azt állította, hogy „az Egyesült Államok javaslatára ENSZ-csapatok fognak közbelépni, ha csak nem törik meg addigra a felkelést”. Valójában a szovjetek nagyon gyorsan észrevették volna, hogy az európai álmószoztatású, jobbára Németországba telepített amerikai katonai egységek jelentékenyebb mozgásba kezdtek volna. Nem tudom, hogy ezek a szovjet ügynökök akár amerikai, akár magyar személyekhez kapcsolódva, a követségen ekkor aktívak lettek volna, de ez sem lenne tulajdonképpen lehetetlen. Tény, hogy a követség magyar személyzetét rendszeresen kikérdezték, és mint említettem, korábban többet is letartóztattak. Ráadásul jó néhány lehallgatóberendezést fedeztünk fel a követség épületében és otthon is. Az egyiket

éppen az egyik hitvesi ágy fölött. Ha az általad idézett feljegyzés pontos, azt hiszem, hogy ezzel és ekkor a szovjetek csak az idejüket vesztegették.

ROGERS: Van egyébként valamilye elképzelésed arról, hogy a magyar kiadványokba hogyan kerülhettek be a mi belső jelentéseink?

KOVÁCS: Néhány évvel ezelőtt Mink András magyar kutató megpróbálta ellenőrizni azokat a hivatali dokumentumokat, amelyeket akkor készítettek, amikor a Kádár-rendszer elfogadta a David Irving kezdeményezését, hogy 1956-ot illetően kutatásokat végezessen Magyarországon. Irving munkájának gyümölcse könyvként *Uprising* címmel jelent meg Nyugaton. Az említett magyar kutatónak a tanulmányában¹⁶ explicit utalások vannak arra, hogy, úgy tűnik, David Irving eléggé egyértelműen dokumentumok átadását kínálta fel a magyar hatóságok számára cserébe a segítségért, amelyet ő kap majd a magyar partnereitől. Ahogyan azt az első tanulmányomban már jeleztem, és erre utalok ennek a közös tanulmánynak a bevezetőjében, az 1989-ben publikált Titkos jelentések a szokásokkal ellentétben nem tartalmaznak utalást arra, hogy honnan is származnak ezek a lefordított táviratok, amelyeknek a szövege teljes egészében egybeesik azokéval, amelyeket FRUS XXV jelzetű, 1990-ben Washingtonban kiadott dokumentumkötet tartalmaz, ami az 1955–1957 között készített, kelet-közép-európai diplomáciai jelentéseket, táviratokat tette közkinccsé. Ez önmagában nem zárja ki, hogy valaki ennél korábban hozzájuthatott ilyen dokumentumokhoz. Az is érdekes, hogy Irving könyvében számos alkalommal szó szerinti idézetek vannak a követségi táviratokból, más esetekben csak tartalmi összefoglalók. Ha azonban megnézzük azokat a könyveket, amelyeket Magyarországon publikáltak 1981-ben és 1987-ben, ezek szintén tartalmaznak idézeteket az amerikai követségen készített jelentésekből¹⁷. Némelyek valóban szó szerint egybeesnek azokkal az idézetekkel, amelyeket Irving is publikált saját könyvében 1981-ben, ugyanakkor több esetben láthatunk ezekben a könyvekben szó szerinti idézeteket még ott is, ahol Irving csak tartalmi összefoglalókat közölt. Így tehát ezekben nem Irving könyve az egyedüli forrás.

Ezeknek a jelentéseknek, amelyekre a szerzők hivatkoznak, valóban mind megvan a megfelelőjük az ún. Titkos jelentésekben, és ráadásul a korábbi, 1981-es illetve 1986-os magyar szövegek gyakorlatilag szó szerint azonosak azzal, amelyek utána 1990-ben a Titkos jelentések kiadása során kerültek publikálásra. Nem lehet azt ki zárni, hogy azok a dokumentumok, amelyeket David Irving átadott, többé-kevésbé ugyanazok lehetnek, mint amelyeket utána, 1989-ben Tikos jelentések címen publikáltak. Eszerint azonban bizonyos dokumentumok mintha Csipkerózsika-álmot aludtak volna. A Kádár-rendszer kedvelt szerzőit ezek szerint hatékonyan segítették jól képzett irattárosok, akik a megfelelő időpontban éppen a megfelelő helyen tevékenykedtek...

ROGERS: Ehhez nem tudok túl sokat hozzátenni, leszámítva, hogy valóban elképzelhető, hogy a FRUS-publikáció előtt is egyes dokumentumok hozzáférhetőek lehettek. Amint jelezted is, azt a felvilágosítást kaptuk az amerikai külügyminisztériumból a te kérdésedre, hogy az információszabadságról szóló törvény esetében 1990 előtt is hozzá lehetett férni külön kérésre bizonyos dokumentumokhoz.¹⁸ Ameddig nincs információnk az ellenkezőjéről, azt hiszem, hogy mindazok a dokumentumok, amelyet Irving idézett, vagy amelyeket felhasználott, azokat jogszerűen szerezte be.

Kovács: Az ugyanakkor mégiscsak érdekes, hogy Martin ben Swartz, akit már több alkalommal is idéztünk a beszélgetésünk során, a maga részéről viszont disszertációjának bevezetőjében azt írta, hogy az 1956-hoz kapcsolódó amerikai külügyi dokumentumoknak mintegy harmadát, ha ugyan nem a felét az ő kérésére oldották fel a titkosítás alól 1985 és 1988 között, míg a többit az 1989-et megelőző öt évben oldották fel az amerikai kormány rutin eljárásának megfelelően. Ebből az derül ki, hogy hivatalosan azután váltak ezek először hozzáférhetővé, hogy az Irving-könyv megjelent.

Jegyzetek

¹ Géza Katona, Inter viewed by Zsolt Csalog *A Major Oversight on Our Part, Hungarian Quarterly*, volume XLVII, NNNo 182, Summer 2006, <http://www.hungarianquarterly.com/no182/4.html>

² Vásárhelyi Miklós: *Teljes összevisszaság volt a nemzetközi sajtótájékoztatón.* 1956-os Intézet. http://server2001.rev.hu/msite/msite_document.asp?id=431&parent=2&order=3

³ *Reform to Revolution*. Detailed Interview Given by György Heltai to an American Journalist, dated 12th December 1956 and Submitted to the UN Special Committee on the Question of Hungary. <http://www.hungarianquarterly.com/no142/p42.html>

⁴ Rainer M. János: *Nemzeti függetlenség, semlegesség és Duna-völgyi együttműködés. Nagy Imre külpolitikai nézetei.* 56-os Intézet p. 5-6. <http://www.rev.hu/portal/page/portal/rev/tanulmanyok/1956/nagyimre>

⁵ *Reform to Revolution*. Detailed Interview Given by György Heltai to an American Journalist, p. 6

⁶ Heltai, György: *A Varsói Szerződés felmondása* (Egy tanú vallomása), Az igazság a Nagy Imre-ügyben, Bruxelles 1959 Európai Petőfi Kör p. 86–88. Ujráközli: Tóbiás Áron: *In memoriam Nagy Imre*, Emlékezés egy miniszterelnökre, Szabad Tér Kiadó 1989 Budapest p. 224–228

⁷ Rainer M. János: *u. o.*

⁸ „A budapesti amerikai ügyvivő utasítást kapott, hogy látogassa meg Nagy Imrét és szólítsa fel, szíveskedjék legalább némi bizalmatlanságot mutatni a Nyugat iránt. Legalább addig, amíg a szovjet csapatok el nem hagyják az országot...” *Ez történt. A Népszabadság* cikksorozata 1956-ról, 1981. Budapest p. 48

⁹ Feljegyzés Nagy Imre Nagy 1956. december 2-i beszélgetéséről Emil Bodnarasszal és Walter Romannal. In: Baráth, Magdolna and Sipos Levente (szerk.): *A snagovi foglyok.* Nagy Imre és társai Romániában. Iratok. 2007. Budapest, p. 96

¹⁰ *Nagy Imre 1957. április 6-i levele Walter Romanhoz.* In: Baráth, Magdolna and Sipos Levente (eds): *op. cit* p. 296

¹¹ Géza Katona, Inter viewed by Zsolt Csalog, *u. o.*

¹² Géza Katona, Inter viewed by Zsolt Csalog, *u. o.*

¹³ FRUS XXV p. 374

¹⁴ FRUS XXV p. 373

¹⁵ Szerov tábornok 1956. október 28-i jelentése: „5. Az amerikai nagykövetség szervezett megfigyeléséből megállapítást nyert, hogy a nagykövetség munkatársai csomagokkal távoznak a városból. Két amerikai, Oliver s West a barátaink titkos informátorával folytatott beszélgetésükben azt mondták, hogy ha a felkelést záros határidőn belül nem számolják fel, akkor az USA javaslata alapján az ENSZ-csapatok közbelépnek, amiből egy második Korea lesz.”

A „Jelcin-dosszié”. Szovjet dokumentumok 1956-ról. Századvég Kiadó, 56-os Intézet, Budapest, 1993 p. 55

¹⁶ Mink, András: *David Irving and the 1956 Revolution*. The Hungarian Quarterly, Volume XLI n° 160, Winter 2000. http://hungarianquarterly.com/no160/#_aut

¹⁷ (A) *Ez történt*. A *Népszabadság* cikksorozata 1956-ról. 1981. Budapest
(B) Gyurkó László: *1956* (Magvető 1987 Budapest). NB: E könyv bővített, jelentősen átdolgozott változata „A bakancsos forradalom” címmel jelent meg 2006-ban, és jóval kevesebb idézetet tartalmaz a követségi jelentésekből. Ezúttal azonban megjelöli a forrást, és pedig a *Titkos jelentéseket*. Lásd az 55. sz. lábjegyzetet, a 352. oldalon.

18 A jelen tanulmány angol eredetije közli a State Department kutatói levéltári szolgálatától kapott tájékoztatás szövegét.

KOVÁCS PÉTER
JORDAN THOMAS ROGERS
ERNEST A. NAGY

(Következő számunkban folytatjuk.)

X 34:93

clm:

KIK ESKÜDTEK ÖSSZE A KÖZTÁRSASÁG ELLEN?

ny. Az első nagy koncepció per, 1947

Kettőezerhét a szomorú évfordulók éve. Hatvan évvel ezelőtt, 1947. február 10-én a párizsi békeszerződés (a második Trianon) aláírása, február 25-én Kovács Béla elhurcolása, június első napjaiban Nagy Ferenc miniszterelnök és Varga Béla házelnök emigrációba kényszerítése, augusztus 31. az úgynevezett kékcédulás választás, és erre az évre esett a január 5-én a Belügyminisztérium által bejelentett szervezkedés pereinek lefolytatása, melynek szimbolikus befejezése Donáth György október 23-i kivégzése. Elvi jelentősége volt Kovács Béla elhurcolásának is, mert első esetben vállalta a szovjet állam a nyílt, erőszakos beavatkozást hazánk életébe, a per pedig az egész nép előtt dokumentálta a bolsevik igazságszolgáltatás megfélemlítő erejét.

1947-ben fejeződött be a kommunizmust elutasító politikai erők nagy kísérlete egy demokratikus Magyarország megteremtésére. Sokan (főleg utólag) reménytelennek ítélték ezt, de a kisgazda vezetők hittek a lehetőségben, s bár bennük is élt a kétely, de kötelességüknek érezték, hogy mindent megtegyenek a kísérlet sikere érdekében. Ezért sokszorosan igaza van a parasztpárti Kovács Imrének, aki egy 1953-ban írt vitacikkében két történelmileg meghatározó mondatot fogalmazott meg: „A 45-ös választás a legfényesebb szovjetellenes haditett volt Kelet-Európában”, és „Ha nincs demokrácia Magyarországon, akkor a kommunisták egyszerűen *belenőhettek volna* [az én kiemelésem

k: Török Balint

– T. B.] a hatalomba, és nem kellett volna az 1947-es puccsot megrendezni”.

Így viszont a magyar kísérlet – amerikai megállapítás szerint (lásd a *New York Times* 1945. november 6-i cikkét!) – például szolgálhatott a környező népek számára. Hát ezt nem tudták elviselni és főleg politikai eszközökkel semmisé tenni sem a kommunisták, sem a Szovjetunió. 1944 végén nagy előnnyel indult a Magyar Kommunista Párt a náciaktól megszabadult ország politikai életének megszervezése terén. A szovjet hadsereg jelenlétét ki is használták, de a leglátványosabb területen, a kormányban nem engedték a moszkvai vezetők, hogy nagy szerephez jussanak az általuk kétségtelesen támogatott kommunista politikusok. Az ideiglenes kabinetben mindössze három kommunista volt, ugyanannyi horthysta tábornok, azon kívül egy arisztokrata, két kisgazda, két szociáldemokrata és egy parasztpárti. Vagyis nyilvánvaló, hogy Sztálin nem gondolt azonnali bolsevizálásra. Általában 15 évnyi átmeneti időt tartottak szükségesnek. (Több forrás, többek között Rákosinak egy 1945 májusában tartott kommunista aktívaértekezleten elhangzott kijelentése is ezt bizonyítja.) De nem is gondolhattak 19-es kalandra. A kisgazdapárt egyre nagyobb erőt mutatott. Az említett aktívaülés idején lett Nagy Ferenc miniszter, nyáron elérték a választások kiírását, az ideiglenes nemzetgyűlés meghozott egy európai színvonalú választási törvényt, október 7-én a kisgazdák megnyerték a budapesti helyhatósági választásokat, utána „kitriblizték”, hogy az országgyűlési választáson önállóan indulhassanak a pártok (ez volt az első nagy ellenkezés a szovjet hatalommal szemben!), a novemberi választásokon fölényesen győztek, Tildy Zoltán személyében kisgazda miniszterelnöke lett az országnak, a házelnöki székbe meg Nagy Ferenc ült, az államforma-változtatás csapdáját szépen kikerülték, az ország három első közjogi méltósága kisgazda politikus lett, s a köztársasági törvény preambulumaiba bevették az Atlanti Charta alapelveit, 1946 szeptembe-

rében országos parasztnapokat rendeztek Budapesten, s a 8-án tartott nagygyűlésen összegyűlt 4-500 ezer ember megremítette a kommunistákat. De nem nyugtatta meg őket a főszónok, Nagy Ferenc beszéde sem, amelyben hitet tett a demokrácia teljes kiépítése mellett, s elítélte mind a „visszafele nézők”, mind pedig a „túlságosan előre haladni szándékozók” törekvéseit. A gyűlés határozata még félreérthetetlenből fogalmazott: „Határozottan kinyilatkoztatjuk, hogy szembeszállunk mindazokkal, akik itt a régi világot akarják visszaállítani, de azokkal is, akik a demokráciát osztályok, pártok vagy egyéb érdekcsoportok kedvéért meg akarják hamisítani.”

Hám Tibor egy szeptemberben publikált cikkében együttműködési szándékukról biztosította a baloldalt a demokrácia megvalósításának programjában, de azt is kijelentette: „...megmondjuk világosan, hogy ennek a programnak az alapja csak a polgári demokrácia lehet.” Kiss Sándor pedig néhány nappal később félreérthetetlenül megállapította: „Tudjuk, hogy mi vagyunk ennek a nemzetnek számbeli többsége. Osztályuralmat gyakorolni mégsem akarunk. De a magunk sorsát magunk fogjuk irányítani a társadalmi, politikai, gazdasági és kulturális élet egész területén.”

Persze közben voltak kiscgazda visszakoázások, kompromisszumok, megalkuvások, tévedések, de most csak azt akartuk érzékeltetni, hogy a második év végére jelentősen ledolgozták a kezdeti hátrányukat, s ez annyira érzékelhető volt, hogy egy kommunista történész kénytelen volt megállapítani: a politikában patthelyzet alakult ki.

Ráadásul vészesen közeledett a békekötés ideje, ami a katonai megszállás végét jelentette, ez viszont megszüntette volna a kommunista párt privilegizált helyzetét. Egyre világosabbá vált, hogy politikai eszközökkel nem tudják megszerezni a hatalmat. Megnőtt a párton belül azoknak a súlya, akik az erőszaktól sem riadtak vissza. Az MKP III. kongresszusán kiadott jelszó szerint („Ki a reakcióval a koa-

lícióból!) még szó sem volt összeesküvésről, „csak” a reakcióokról, de elhangzott már Rákosi szájából a „minden esz-köz” igénybevételével való fenyegetés.

Tehát tudhatták, és tudták is a kiszagda vezetők, hogy milyen politikai légkörben kell továbbvinni a vállalt feladatot, hiszen – miként egy alkalommal Nagy Ferenc zárt körben kijelentette – mindennap azzal ment be a hivatalába, hogy nem tudta, este hazamehet-e, Kovács Béla pedig nyílt sajtóvitában vetette oda a baloldalnak: „Ha a Baloldali Blokk türelmetlen vezetői... úgy látnák, hogy velünk nem lehet együtt dolgozni a koalícióban, és valami módon kísérletet tennének, hogy kiiktassanak bennünket mint pártot az ország vezetéséből, maguk maradnának a hatalomban”, de azzal tisztában vannak, „hogy nélkülünk csak kisebbségi diktatúrát tudnának csinálni, és ez talán még az ő értelmezésük szerint sem volna demokrácia”. (Nem véletlen, hogy mindhármukat letartóztatták később, a miniszterelnököt pedig emigrációba kényszerítették.)

A kommunisták, rádöbbenve politikai tehetetlenségükre, 1946 végén a kisebbségi diktatúra felé tették meg első tétova lépéseiket. 1946. december 19-én még a parlament kommunista frakciója előtt ezt fejtegette Horváth Márton, a párt egyik vezető politikusa: „...nehéz, szívós és hosszadalmas munkával tudjuk majd az erőviszonyokat úgy megváltoztatni, hogy a koalíciónak ettől a formájától meg tudjunk szabadulni, hogy a magyar koalíciós kormányzás is hasonlítson a délkelet-európai koalíciós kormányzáshoz. ...A Szovjetunió az a politikája, hogy békét és rendet akar az általa megszállt országokban. Ezen a politikán sem a mi szempontunkból, sem a világdemokrácia, sem a nemzetközi munkásmozgalom szempontjából nem érdekünk változtatni. Az európai választások a Kommunista Pártot első párttá tették. Nem érdeke a Szovjetunióknak, hogy azért, mert mi itt elmaradtunk, változtasson a politikáján, és ütőkártyát adjon a Nyugat kezébe.” Ugyanakkor azonban megkezdődtek a letartóztatások.

December közepén a biztonsági szervezetekben gyanút ébresztettek bizonyos személyek gyakori találkozásai, sőt egyikük kapcsolata egy Nyugatról illegálisan hazatért katonatiszttal. Titkos lehallgatások alapján megkezdődtek a letartóztatások. Az elsők között volt Donáth György (december 14.) és Szent-Miklósy István (december 16.), majd 20-án Arany Bálintra, 24-én pedig Szent-Iványi Domokosra került sor. Ekkor azonban még nem volt koncepció: az ÁVO vaktában dolgozott. Erről Arany Bálintnak ez a véleménye: „Természetesen letartóztatott barátaim kihallgatása is folyt egyidejűleg. Igyekeztek bennünket kikényszerített vallomásokkal egymásnak ugratni. ...A meglepett, tanácstalan, megfélemlített, családjá sorsáért, gyermekeiért aggódó sok száz becsületes embert minden eszközzel szorították. Külön nehézséget okozott, hogy tulajdonképpen senki sem tudta közlünk, miről is van szó, mivel akarnak bennünket vádolni. Lehet, hogy vallatóink sem tudták. Lehet, azt gondolták, ment közben majd csak kialakul valami olyan látszat, aminek alapján felépíthetik és valószínűsíthetik vádjaikat.” (Arany Bálint: *Koronatanú. Emlékirat 1945–57. Bp., é. n. Püski*)

Az 1947. január 5-én kiadott belügyminisztériumi közlemény még csak „horthysta politikusokról, hivatalnokokról és katonatisztekről” beszél, s még a Magyar Közösséget is csak mellékesen említi meg, mondván, hogy az összekülvők „szoros kapcsolatban álltak” e szervezettel. Tehát még nincs szó sem Magyar Közösség-perről, még kevésbé kigazda szervezkedésről. Rákosi Mátyás az MKP Központi Vezetőségének január 11-i ülésén csak ennyit mondott: „Ennek az összeküvésnek nagy a jelentősége, erősen befolyásolja az 1947-es esztendőre tervbe vett stratégiánk egész menetét. Ez olyan nehéz kő, ami most még repül, és nem tudni, hogy hol áll meg.”

Csicsery-Rónay István és Cserenyey Géza szerint (*Koncepció per a Független Kiszgazdapárt szétzúzására. 1947. Tanulmány és válogatott dokumentumok. Bp. 1998, 1956-os Inté-*

zet) „mikor egyes személyek kigazdapárti kapcsolataira is fény derült, akkor határozta el Rákosi, hogy az »összeesküvés« ügyet fogják »faltörő kosként« alkalmazni a kigazdák ellen.” Ennek megvalósításáról helyesen állapítja meg Palasik Mária, e kor jeles kutatója: „Többszörös, erőltetett és erőszakos transzformációval érték el, hogy a nyomozást a Kigazdapárt felé lehessen kiterjeszteni, hogy a nevezett ügyet az FKgP szétzilálásához használhassák.”

Januárban sorra letartóztatják Csicsery-Rónay Istvánt, Hám Tibort, Jaczkó Pált, Horváth Jánost, a fiatal értelmiségi csoport tagjait, majd Mistéth Endre minisztert és Dálnoki Veres Lajos tábornokot. Jellemző az akkor még teljesen jóhiszemű szemléletre, hogy Kiss Sándor Svájcban értesül a személyét érintő vádról, mire azonnal hazajön, hogy a szabad magyar bíróság előtt bebizonyítsa ártatlanságát. De ez a naivitás jellemzi a többségi képviselőcsoportot, mely ugyanilyen indokkal felfüggeszti megvádolt társai mentelmi jogát.

Egyébként jellemző az akkori hiszterizált állapotokra, hogy megelőzve a bírósági döntést, magát demokratának tartó jogvédett politikus is elítélte megvádolt képviselőtársait. Sulyok Dezső „a demokrácia ellenségeinek” nevezte a parlamentben Saláta Kálmánt, Hám Tibort és Jaczkó Pált. Salátáról meg egyenesen azt állította, hogy „ezeknek a bűncselekményeknek a fő-fő motorja volt”.

Még messzebbre ment – ugyancsak a parlamentben – Károlyi Mihály, aki pedig megtanulhatta volna az Angliában és Franciaországban töltött évtizedekben, hogy mi a demokratikus jogértelmezés. Szerinte: „Az összeesküvés célja nyíltan az volt, visszahozzák Horthyt.” S kifejtette, hogy az akkoriban tapasztalható korrupció melegágya „ebben az összeesküvésben van”, s véleménye szerint az újjáépítési miniszter, Mistéth Endre [aki pedig minden idők legtisztább politikusa volt], azzal foglalkozott, „hogy pénzforrásokat szerezzen az ellenforradalom számára”, majd tovább bőví-

tette a vádaskodást: „Természetesen a pénz bizonyosan nem mind ment az ellenforradalom fejlesztésére, hanem az illető urak zsebében is bennmaradt jó része.” (Ha nem a Nemzetgyűlési Napló tanúsítaná e két megdöbbentő felszólalást, el sem lehetne hinni!)

Ilyen ellentétesen végletes légkörben dolgozott a parlament és a kiszagda vezetőség. De amikor tudomásukra jutott egy bátor asszony, Arany Bálintné révén, hogy veréssel és kínzásokkal kikényszerített vallomásokkal és más aljas módszerekkel operál az ÁVO és a Katonapolitikai Osztály (HM), s amikor Mistéth Endrét egypár órára szabadon engedték, s ő Nagy Ferencék tudomására hozta, hogy itt a végső cél a Kiszagdapárt lefejezése és szétverése, akkor értették meg, hogy miről is van szó.

Hám Tibornak ezt az ajánlatot tette Péter Gábor: „Ha hajlandó nekünk segíteni, terhelő adatokat adni Kovács Béláról, ígérem: hamarosan otthon lesz a gyerekeivel.” Bár a letartóztatott politikus az ajánlatot visszautasította, rövidesen megindult a hajsza Kovács Béla ellen. (Részletekkel itt nem foglalkozunk, azok megtalálhatók a *Magyar Szemle* idei februári számában: a „Kovács Béla politikai pályája” című tanulmányban.) De annyit most is meg kell említenünk, hogy a Kovács-ügyben a magyar képviselőház demokrata tagjai a magyar parlamentarizmus történetének talán legcsodálatosabb napjával ajándékozták meg a magyar nemzetet. Amikor Kovács Béla mentelmi jogának felfüggesztését követelték Rajkék, a nemzetgyűlés többsége megtagadta képviselőtársuk kiadatását. Moszkva kénytelen volt nyílt erőszakhoz folyamodni: 1947. február 25-én szovjet katonai alakulatok hurcolták el a magyar parasztság kedvelt vezetőjét. A perben természetesen szerepeltek vele foglalkozó részletek, de Kovács Bélát soha nem állították magyar bíróság elé.

A Kiszagdapárt főtitkárának eltávolítása után immár a szovjet kormány nyílt jóváhagyásával folytak a nagy koncepció per tárgyalásának előkészületei.

A persorozat keretében több mint 250 személyt tartóztattak le, közülük 229 vádlott került bíróság elé.

Az ügynevezett „köztársaság elleni összeesküvés”-i persorozat hat perből állt:

dr. Donáth György és 12 társának,

Mistéth Endre és 43 társának,

dr. Varga László és 42 társának,

dr. Péter Ernő és 74 társának,

Pünkösti László és 5 társának,

dr. Tóth János és 42 társának és

Glück Frigyesné Body Piroska és 4 társának pere.

A foglyokat brutális módon és eszközökkel igyekeztek alkalmas jegyzőkönyv-aláíróvá szelídíteni. (Erről bőven olvashatunk Arany Bálint nem hatásvadászó visszaemlékezéseiben.) Általában addig verték, gyötörték a vádlottakat, amíg félig eszméletlen állapotba kerülve alá nem írták az eléjük tett „jegyzőkönyvet”.

A tényeket Palasik Mária így összegezte a politikai rendőrségről írt tanulmányában: „A nyomozati jegyzőkönyvek erőszak alkalmazásának hatására születtek. Bár sokszor valóban megtörtént tényeket tartalmaznak, ezek többsége azonban nem képezte büntetendő cselekmény tárgyát. A tényeket önkényesen és hamisan értelmezve születtek meg a vádiratok, amelyek legfőbb bizonyítéka a hónapokig kínzott vádlottak beismerő vallomása volt. A politikai rendőrségen kreálták az »összeesküvés« vezető szerveként a Földalatti Főparancsnokságot vagy a Hetes Bizottság elnevezést. A vád annak ellenére fegyveres összeesküvés volt, hogy maga Rákosi Mátyás is elismerte a nyomozás leggyengébb pontjának: »az összeesküvőknek, mint kiderült, nem voltak fegyverraktáraik«.”

Igen érdekesek Hám Tibor visszaemlékezései (In: *Jelenkori magyar történelmi dokumentumok*. III. Washington, 1986, Amerikai Magyar Kultúrközpont). A vádlott (civilben

orvos) leírja, hogy kilenc napon át kínzásokkal telt vallatás után írni kezdték a jegyzőkönyvet. Egy-egy résznél még bágyadtan tiltakozott, de aztán adtak neki egy csésze kávé (a kedélyeskedő ávós „bájitalnak” nevezte a lötytyöt), melyet le-
hajtva – most már saját szavait idézve – így emlékezik: „Kellemes szédülést éreztem, megnyugvást, majdnem eufória töltött el – és habozás nélkül, olvasatlanul aláírtam a jegyzőkönyvet.” A tárgyaláson viszont kijelentette: „A Katonapolitikai Osztályon jegyzőkönyvbe foglalt vallomásom egyetlen mondatát sem én fogalmaztam. A vallató diktálta azt gépbe, olyan módszerekkel, hogy egy hétig üldözési téveszmékben szenvedtem azután. Vallomásomat nem tartom fenn.”

Segítettek neki barátai is, mert a tárgyaláson sorra visszavonták előzetes vallomásaikat. Amint írja: „A per folytatásakor került sor a tanúkihallgatási eljárásra, melynek az lett volna a célja, hogy vádlott-társaim – ezúttal mint a vád tanúi – »felmondják« azt a szöveget, amelyet az ismert kínzásokkal csikartak ki tőlük a nyomozás során. Rám vonatkozóan e szembesítés egyértelműen eredménytelen volt: Szent-Iványi Domokos, Csicsery-Rónay István, Horváth János és Jaczkó Pál sorra visszavonták a nyomozati jegyzőkönyvekben szereplő »vallomásukat«. Példaként elegendő egymás mellett idézni Szent-Iványi két vallomását: a két elsőt, amelyet állítólag a nyomozás során tett, s amely rám nézve, ha nem is »terhelő adatokat«, de gyanút tápláló tételeket tartalmazott – s utána a tárgyaláson elhangzottakat, a fenti tételek nélkül.” Így aztán semmire sem mentek vele.

Saját önelemzése szerint: „fizikailag hamarabb omlottam össze, mint lelkileg, így, mielőtt még magam és mások ellen szóló hamis vádakra bírhattak volna, olyan állapotba kerültem, hogy már felvezetni sem tudtak”. Hám Tibort a Mistéth Endre és 43 társa ellen lefolytatott perben 1947. augusztus 29-én felmentették.

Szent-Iványi nem szívesen beszélt börtönélményeiről, azt azonban – nyilván mint kuriózumot – elmesélte, hogy

egy alkalommal az akkor még csak kommunista újságíró, 1990 után azonban liberális íróvá avanszált Fehér Klára egy éjszakán keresztül faggatta, s biztatásként a fejét időnként a falba verte. A bírósági tárgyaláson feltűnt, hogy milyen természetellenes a viselkedése: „...szabadulása után elmondta, hogy feltételezhetően drogok hatása alatt állandó hallucinációs rohamai voltak, nem tudta a vízszintest a függőlegetől megkülönböztetni. A védőügyvédek kérték... elmeállapotának a megvizsgálását. A szakértői vélemény nagyfokú hisztériát állapított meg, de arra a következtetésre jutott, hogy ez... beszámíthatóságát és felelősségét nem befolyásolja.” Özvegyének a tudomása szerint szkopolámmal „kezelték”. Szerencsére ahhoz elég volt a szakorvosi vélemény, hogy a halálos ítélettől megmentse Szent-Iványit. Mert hiszen „bírái” meg voltak győződve, hogy ő az egész „összeesküvésnek” a szellemi vezetője.

Bár azt, hogy ki miről volt meggyőződve, nem tudhatjuk, de voltak a fogságnak vigasztaló pillanatai is. Arany Bálint írja le, hogy egy alkalommal Donáth Györggyel, Kiss Károllyal és Szent-Iványival beszállították a Markó utcába. Egy üres tárgyalóterembe vezették be őket, leültették, majd a fegyőr őrmester eléjük állt, „és teljes komolysággal kijelentette, hogy a Legfelső Bíróság nevében megnyitja a tárgyalást és meghozza a legfelső ítéletet. Az pedig úgy szólt, hogy valamennyiönket felmenti és azonnali hatállyal szabadlábra helyezi. Játék volt az egész, de jó volt ilyen játékban, még passzívként is, részt venni.”

Az első nagy koncepciók per idején egyébként még éltek a polgári igazságszolgáltatás egyes elemei. Karácsony ünnepén néhányan a börtönkápolnában láthatták egymást az istentiszteleten (persze nem beszélhettek), a kivégzett Donáth György holttestét még eltemethette a család (csak Kádárék dobatták ki csontjait öröknek hitt nyughelyéről, végül 2002-ben kerültek testi maradványai a Farkasréti temető dízsírhelyére), s a fővádlott az utolsó szó jogán hatóság be-

szédben fejthette ki nézeteit. (A beszédet *Utolsó szó jogán* címmel az *Occidental Press* kétszer is kiadta: először 1988-ban, Washingtonban, másodszer Budapesten, 1998-ban.)

Csak néhány idézettel kívánjuk illusztrálni a fővádolt imponáló magatartását teljesen reménytelen helyzetében. A „demokratikus fejlődés akadályozása”-ra és a „demokratikus köztársaság megdöntésé”-re irányuló tevékenység vádját így utasította vissza:

„En tudnék mondani Magyarországon olyan szervezetet, ami elkövette mindazt, amivel az ügyész úr bennünket vádol, tudnék olyan szervezetet mondani, amely penetrál minden fontos helyet a magyar közéletben, amely állítólag fegyveres alakulatokat is mondhatna magáénak, amely népítélet formájában, forradalmi értékű jelenségeket kezdeményezett (ama népítéletekre gondolok) ... Hogy a maguk szűk körében mit beszélnek meg, nem tudom, azt sem, hogy milyen célszavak [célok] születnek meg, de az biztos, hogy ideológiájukat ismerjük ...mert tudjuk, hogy ez az ideológia német és egyéb idegen hatásra született meg. ...Németországból eredt ez az ideológia, amely azt tanítja, hogy a proletár osztálynak erőszakosan kell magához ragadni a hatalmat. Nem tudom, hogy letettek-e erről véglegesen, de a mai kommunista és szocialista vezérek beszédek során hangoztatják, hogy »ma demokráciáért, holnap a szocializmusért«.

Szellemesen elhárítja azt a vádat, hogy például az „életér” szó használata náci hatást bizonyítana. Felteszi a kérdést: „Méltóztatik tudni, hogy a népbíróság egy hitleri német találmány? ...hogy például a Hitler elleni merénylet alkalmával a merénylet elkövetői felett egy alkalmi népbíróság – Volksgericht – ítélkezett? Ebből nem lehet azt a konzekvenciát levonni, hogy a népbíróság, amely előtt most állok, német hatás alatt jött létre.” (Nyilván csak azért nem mondott náci hatást, mert nem akarta heccelni a népbírákat.)

Az utolsó szó jogán elmondott hatóság beszédének talán legmeggyőzőbb része a befolyásolással mint demokratikus politikai eszköz felhasználásával foglalkozó fejtegetése. Miután idézi az ügyész kijelentését, mely szerint a befolyásolás nem fogadható el, ezeket mondja:

„A befolyásolás nemcsak megengedett, hanem szinte kötelező eszköze a politikának. Nem tudom, hogy jól értettem-e, amit az ügyész úr mondott, tehát megismétlem... A befolyásolást azért nem fogadja el eszköznek, mert az állam vezetői a demokráciában nem saját elgondolásukat valósítják meg, hanem a népet. Méltóztassék megengedni, hogy megálljak ennél a gondolatnál. Száz százaléig magamévá teszem azt, amit az ügyész úr mondott, mert nagyon érdekes konzekvencia adódik belőle. Mikor tudja megmondani a nép, hogy az állam vezetőitől mit akar? Az 1946. I. tc., majd az azt védő 1946. VII. tc. azt mondja, hogy az állampolgárnak elidegeníthetetlen joga többek között az állami és törvényhatósági életben való részvétel. Az állampolgároknak nyilvánvalóan ez a két lehetőség adódik arra, hogy az állam dolgaiba beleszóljanak. Az ügyész úr által mondott igazság konzekvenciáját nyilván olyképpen kell levonni, hogy megkérdezem a népet, hogy akarják irányítani az állami, illetőleg a törvényhatósági életet. Megkérdezem a népet, hogy a vezetőknek mihez kell tartaniuk magukat. Gyakorlatilag ez a választásokon nyilvánul meg. Az országgyűlési választások során van alkalma az állampolgároknak arra, hogy megszabják az állami élet irányát, a törvényhatósági választások során pedig arra, hogy megszabják a törvényhatósági élet irányát.

Engedelmet kérek... meg kell kérdezniem, hogy itt mi történt. 1945-ben választások voltak, amelyeknek során a nemzetgyűlési mandátumok többségét a Kisgazdapárt kapta meg, vagyis a nép abban az irányban nyilatkozott, hogy azt akarja, hogy az országot a Kisgazdapárt programja szerint kisgazdapárti emberek vezessék. Mi... a vád szerint is

amellett törtünk lándzsát, vagyis – az ügyész úr szavai szerint is – a legtisztább demokrácia mellett. De továbbmegyek. Ott van a törvényhatósági élet viteléről való megnyilatkozás. A vád szerint mi voltunk azok, akik a Baloldali Blokkal szemben a Kisgazdapárt megmerevedését forszíroztuk. Mi forszíroztuk, hogy ragaszkodjék az önkormányzati választások megtartásához. Mi voltunk a demokratikus követelések szószólói, hogy igenis legyen mód nyilatkozni a népnek arról, hogyan akarja irányítani a törvényhatóság életét. A vezetők nem vonták le ennek konzekvenciáját, ahogyan ez nemcsak itt a tárgyaláson bizonyosodott be, hanem köztudomású is, mert hiszen a koalíció szellemével, a népakarat megnyilvánulásával ellentétesen nem úgy kormányoztatik az ország, mint ahogy a nép 1945-ben megnyilatkozott, illetőleg a törvényhatósági élettel kapcsolatos megnyilatkozásra nem adtak alkalmat.”

Végül összefoglalóan a következőket mondotta:

„Tehát ismétlem: nem a demokratikus rend, nem a demokratikus életforma megváltoztatására törekedtünk. Ellenkezőleg, éppen a közösségben magunkba szívott és vérünkkel vált népi politikai felfogásunkat akartuk uralkodóvá tenni nemcsak a papíron, hanem a valóságos életben is. (...)

Befolyásolni akartuk a magyar politikai életet, természetesen a mi ideológiánk jegyében. Ez az ideológia azonban minden államformát elbír, és elbír minden életformát, ami – magyar. ...Most méltóztassék megengedni, hogy még arra mutassak rá, hogy ilyen körülmények között, ha cáfolom a vád minden állítását, és azt mondom, hogy tevékenységünk csak ez volt, akkor mégis hogyan születhetett meg a vád az én felfogásom szerint. Szerintem a vád semmit sem tudott bizonyítani. A vádnak csak a vádlottak állnak rendelkezésére, mint bizonyítási anyag, és ezek – a gyorsírói jegyzetkből meg lehet állapítani – valamennyien cáfolják a vád állításait. Egyéb bizonyíték nem volt. A vádlottak elismertek cselekményeket, de nem úgy, ahogyan beállítattott, hanem

csak arról volt szó ezek szerint, hogy... egy személyi garnitúrát szerettünk volna kicserélni, és szerintünk káros intézkedéseket szerettünk volna megváltoztatni, de olyan eszközökkel, amelyek minden civilizált államban elfogadhatók."

Vállalva a vezetői szereppel járó nagyobb felelősséget, felhívta a bíróság figyelmét ennek konzekvenciáira: „Amilyen arányban *súlyosbító körülmény* tehát az esetleg megállapítható vezetés énreám nézve, ugyanolyan arányban *enyhítő körülmény* vádlott-társaimra.” Végül kijelentette: „Én semmiféle földi igazságszolgáltatási fórumhoz nem fogok kegyelemért folyamodni, de még fellebbezni sem fogok.”

Donáth György e többórás beszéddel olyan erkölcsi magasságokba emelkedett, amilyenre társadalmi vagy politikai pozíció révén senki nem juthat. Ezt érezte meg Kende Péter, az akkor még kezdő kommunista újságíró, aki később így emlékezett vissza erre a felejthetetlen eseményre:

„Higgye el a t. olvasó, nem azt fogom elmondani, amit az azóta eltelt ötven év tapasztalata ültetett belém, hanem azt, amit a népbíróági tárgyalás szemtanújaként már akkor is éreztem, csak bevallani nem mertem magamnak, pláne másoknak. Nos, Donáth György az első perctől fogva lenyűgözött. Ő volt ennek a pernek – az én szememben – a legfőbb érdekessége és csodálni való hőse. Szellemileg és jellemileg olyan magasan kiemelkedett a többiek közül, hogy varázsának olykor még a tanácselnök sem tudott ellenállni. ...Donáth nemcsak bátor volt, hanem logikailag is verhetetlen, sőt osztályon felüli szónok is, akinek érvelését széles körű történelmi műveltségén túl egyfajta finom ironia tette megnyerővé és hatásossá. ...Donáth, az elsőrendű és nyilvánvalóan eleve halálos ítélet elé néző vádlott, végig szabad emberként viselkedett, függetlenségét egy percig fel nem adva”... Ennél többet, azt hiszem, mi sem mondhatunk.

Végül is első fokon, 1947. április 16-án Donáth Györgyöt, Veress Lajost és András Sándort halálra, Szent-Iványit pedig 14 évi fegyházbüntetésre ítélték. Másodfokon csak

Donáth halálos ítéletét hagyták helyben. Az enyhítéseknek két oka lehetett: egyrészt Arany Bálint „vádalkuja”, másrészt az, hogy júliusra Rákosiék elérték céljukat: a kisgazdapártot lefejezték, a szétverés lényegében sikerült.

A „vádalkuról” ennyit: Arany az első tárgyalás keretében visszavonta mindazt, amit előzőleg belőle erőszakkal kikényszerítettek. Ezután az NKVD vette kezelésbe. Embertelen kínzások után arra az elhatározásra jutott, hogy mindent vállal, ha azzal társai életét megmentheti. Közölte elhatározását, s azt a feltételét, hogy vallomása alapján „senkit ne végezzenek ki”. Az ajánlatot elfogadták, csak éppen egy „kicsit” változtattak rajta. Az első nagy konstrukciós pernek végül egy halálos áldozata volt: Donáth Györgyöt 1947. október 23-án (!) kivégezték.

Ami a per „dokumentumait” illeti, hangsúlyoznunk kell, hogy azoknak a hitelessége egyenlő a nullával. Kende Péter szerint „minden részletükben” kitaláltak. Ez első sorban az úgynevezett *Fehér könyv*ben közöltekre érvényes. Csicsery-Rónay és Cserenyey kötete, valamint a sokat idézett Hám Tibor-tanulmány idéz ugyan eleve hamis dokumentumokat, de természetesen elmondja az igazságot is.

A perrel kapcsolatban a lényegre tapintott rá *Bevin* angol külügyminiszter, aki a brit parlamentben egy kérdésre felelve azt mondta, hogy „ha a budapesti per vádlottjai összeesküvők, akkor ő maga is az”.

Hám Tibor, aki ugyan a per egyik áldozata, de nem elítélte, aki kapcsolatban volt Szent-Iványi baráti körével, de nem tartozott közéjük (a Magyar Közösségről meg nem is hallott), s aki az 1945 előtti demokratikus ellenállás fontos személyisége és a háború után a magyar demokrácia egyik kiváló intellektussal rendelkező építője volt, így summázta véleményét az egész „összeesküvésről”:

„A per csak eszköz volt a szovjet-kommunista hatalom számára. A Magyar Közösséget is eszközül használták. A per igazi vádlottja a Független Kisgazdapárt volt. Ez a párt állt

ellen – minden fogyatékosága ellenére – a kommunista diktatúra megvalósításának, kísérelte megakadályozni a szovjet befolyást. Politikai koncepciójával igyekezett – időnkénti engedmények árán – elérni a békeszerződés aláírását és egy szabadabb politikai légkörben, már nem koalíciós kormányzattal, megvalósítani a magyar demokráciát.

Még ezzel a perrel, embertelen kínzásokkal kicsikart vallomásokkal sem tudott a kommunista párt győzni. A magyar Nemzetgyűlés utolsó bátor kiállása – Kovács Béla mentelmi joga felfüggesztésének megtagadása – ezt megakadályozta.

A Szovjetunió hadseregének közvetlen beavatkozása, Kovács Béla elhurcolásával adta a Kommunista Párt kezébe a hatalmat. Nem a párt győzött. A Szovjetunió.”

Ugyanígy vélekedett Nagy Ferenc, az emigrációba kényszerített miniszterelnök is: „A magyar demokrácia nem a kommunista kisebbségtől, nem Rákosi Mátyástól, hanem két világrész legnagyobb hatalmától, a Szovjetuniótól szenvedte [el] ezt a vereséget. Amennyire nem volt szégyen ez a vereség a magyar demokráciára, annyira nem volt dicsőség a Szovjetunióra.”

K. TÖRÖK BÁLINT

X 322

X325.25

X 327(438)

elm:

A MAGYAR KATOLIKUS EGYHÁZ ÉS A LENGYEL MENEKÜLTEK

ny:

A magyar katolikus egyház lényeges szerepet vállalt a második világháború idején Magyarországra menekült lengyelek lelki gondozásának és megfelelő körülmények között való elhelyezésének kialakításában. Ismeretes, hogy maga a menekültkérdés mint témakör hosszú ideig tabunak számított a szocialista szemléletű magyar történetírás számára, mert nem illett bele abba a képletbe, amelyet a marxista-kommunista történetírás a magyarság 20. századi történelméről ideológiai szempontok alapján sugallni kívánt. A menekültek befogadása kapcsán tanúsított pozitív egyházi szerepvállalás ennek megfelelően kétszeresen is tabuizált témának számított. Csak az utóbbi évek történeti munkássága, elsősorban olyan kitűnő történészeknek köszönhetően, mint Kapronczay Károly, Adriányi Gábor, Csombor Erzsébet és mások fordították a figyelmet komoly történeti kutatások alapján erre a kérdésre. Elmondható ugyanakkor, hogy az ő eddigi kutatásaik és publikációik sem tudták e témát teljes mértékig kimeríteni, s e téren számos, eddig még rejtve lévő történeti tény vár feltárára és közlésre. Jelen dolgozatomban elsősorban az eddigi, e témára vonatkozó publikációkból kiindulva kíséreltem meg felvázolni azokat a fő kutatási szempontokat, amelyek alapján kielégítő választ kaphatunk az e témakör kapcsán az érdeklődőkben joggal felmerülő kérdésekre.

K: Molnár Imre

1. A magyar és a lengyel egyház kapcsolata

A téma fontos kiindulópontjának számít a magyar és a lengyel katolikus egyházi hierarchia két világháború közötti kapcsolatának feltérképezése. A menekültek lelkipozítása kapcsán mutatott lengyel–magyar egyházi egyetértés ugyanis olyan, szinte már olajozottnak tűnő együttműködésre utal, amely komolyabb háttérkapcsolatokat sejtet. Ez közel sem tűnik magától értetődő dolognak akkor, ha figyelembe vesszük a magyar katolikus egyház történelmileg is hagyományosnak mondható osztrák–német szervezeti orientáltságát. A menekültáradat szeptemberben indult meg, s október elején már Budapestre érkezik Karol Radonski wloclaweki megyés püspök, mégpedig nem valamilyen tapogatózó, felfedezőútra, hanem azért, hogy a civil menekült lengyel lakossággal együtt érkező katolikus lelkipásztorok összefogására, megszervezésére önállóan működő egyházi központot hozzon létre. Mindez nem kis feladatot jelentett, de e tény egyúttal annak is bizonyítéka, hogy a központ működésével kapcsolatos szervezeti teendőket Radonski püspök, a lengyel püspöki kar megbízottjaként akadálytalanul végezhette Magyarországon. Ehhez szabad kezét magától a magyar hercegprímástól, Serédi Jusztiniántól kapott, akivel közvetlen Budapestre érkezése után folytatott tárgyalásokat. Serédi a Lengyel Lelkeszi Hivatal elnevezéssel létrehozott, működését 1940 márciusában megkezdő központ engedélyezése mellett támogatta egy lengyel nyelvű imakönyv és ugyancsak egy lengyel egyházi lap megjelenítését is. Ez utóbbi összeállítását az itt működő lengyel lelkészek végezték, tartalmáért viszont maga Radonski püspök volt a felelős. Serédi gondoskodott a hivatal irányítását vezető lengyel püspök irodai elhelyezésének és méltó anyagi javadalmazásának biztosításáról is.

A magyar püspöki kar német orientáltsága ellenére már korábban is jó kapcsolatokat tartott fenn a lengyel püs-

JÓ ÉS ROSSZ ISTENEK HARCA

Olaj, farost, 1961

pöki karral, ennek közismert bizonyítéka, a kőbányai lengyel templom August Hlond bíboros által történt 1931-es felszentelése és ezt követően a lengyel Szent Erzsébet-rend nővéreinek a budapesti „lengyel házba” való letelepedése ügyében Hlond és Serédi között folyó aktív levelezés. Sokat mondó maga az a tény is, hogy ugyancsak a lembergi egyházmegyes püspök, Hlond bíboros volt a vezetője a Magyar Eucharisztikus Kongresszuson részt vevő lengyel püspökkari delegációnak is. Ezt megelőzően Serédi Lengyelországba látogatott, ahol külön találkozott lengyel bíborostársával.

Serédi bíboros és Karol Radonski püspök megegyezése értelmében a magyar püspöki kar 1939. október 3-i határozata már konkrétan foglalkozott a lengyel menekültek lelkigondozásának problémájával és a megyés püspökök által egyhangúlag jurisdicciót adott azoknak a lengyel papoknak, akik saját püspökük felhatalmazása által a menekültek körében Magyarországon kívántak lekipásztori tevékenységet végezni. A zavartalan lekipásztori tevékenység alapfeltétele az ország területén való szabad közlekedés, illetve a

táboron kívüli lakhatási engedély biztosítása volt. Az ehhez szükséges formalitások biztosítása érdekében a lengyel papokat az ordináriusok „a szükséghez képest oszthatták szét az ország területén”. A lengyel lelkészek szabad mozgása érdekében maga Serédi Jusztinián járt el a magyar állami hatóságoknál. Amikor 1941-től a Honvédelmi Minisztérium német nyomásra szigorítani volt kénytelen a lengyel menekülttáborok ellenőrzését, Serédi Szittay vezérezredestől kért és kapott biztosítékot arra vonatkozólag, hogy mindez a magyarországi lengyel lelkészi szolgálat tevékenységére nem vonatkozik. Ennek következtében a lengyel lelkészek nemcsak mozgásszabadságot, hanem ingyenes utazási lehetőséget is kaptak a magyar hatóságoktól. Ez azért volt rendkívül fontos, mivel a szervezetlen formában felállított menekülttáborok között az első időben épp ők biztosították az összeköttetést, illetve ami még ennél is fontosabb, a káoszt elkerülő rend és tekintély helyreállítását.

Különösen fontos volt e szempontból, hogy a katonai táborok lelkigondozását ellátó lengyel lelkipásztorok formálisan tábori lelkészként a magyar tábori püspökségnek alárendelten működhettek. Ugyanazt a zsoldot kapták, mint a magyar tábori lelkész társaik. Inspektoruk, aki ugyancsak lengyel lelkész volt, a magyar hercegprímásnak és Hász István tábori püspöknek is jelentéstételi kötelezettséggel tartozott. A püspökök együttműködése mellett tehát a tábori püspöki együttműködés is egy folyamatosan koordinált közös lelkészi tevékenységet vont maga után. Az együttműködés biztosítását szolgálta az a tény, hogy a magyar tábori püspök Hász István Karol Radonskit saját közvetlen tanácsadójává nevezte ki.

Az 1940. március 13-án megtartott püspökkari konferencia a lengyel menekültek rendkívüli helyzetére vonatkozatható szabad lelkipásztori szolgálati feltételeket biztosított a lengyel papok részére (templomon kívül is misézhettek, kiszolgáltathatták a szentségeket stb.). A püspökkari konfe-

renca ez alkalomból felkérte az egyes egyházmegyék püspökeit, hogy az esztergomihoz hasonló, „Menekült lengyel papokat segélyező bizottságot” minden egyházmegyében állítsanak fel. A bizottságok által gyűjtött pénzt pedig élelmiszer, ruhanemű, fehérnemű, breviárium és fűtőanyag vásárlására kívánta fordítani. A budapesti bizottság külföldi pénzsegélyek gyűjtését és szétosztását is vállalta.

Tudvalévő, hogy a menekült lengyel lelkipásztorok, azon túl, hogy a magyar kormánytól rendszeres pénzsegélyben részesültek (napi 2,50 Pft, azaz mai átszámítás alapján 2500 Ft), meglehetősen nehéz anyagi körülmények között kényszerültek élni. A szolidaritás szimbolikus gesztusának tekinthető, hogy néhány hónappal Magyarországra érkezésük után, 1940 februárjában, az Esztergomi Főegyházmegyében megalakult a fentebb már említett „Menekült Lengyel Papokat Segélyező Papi Bizottság”, Mészáros János érseki helytartó vezetésével. A bizottság tevékenységét összefoglaló, a megalakulás után egy hónappal íródott beszámoló, amely a püspökkari konferencia asztalára került, a minden irányból érkező ruha- és élelmiszer-adományok mellett már a menekült lengyel papok számára összegyűjtött jelentős pénzbeli segélyről (6500 Pft) tett jelentést.

Ettől kezdve a magyar egyházmegyékben sorra kerültek felállításra az ilyen vagy ehhez hasonló megnevezésű bizottságok, melyek a menekült lengyel papok segélyezését tűzték ki célul. A püspökkari konferencia ugyanakkor felhívja a figyelmet, hogy „Az akció kényes külpolitikai helyzetünk miatt (célzás a német szövetségesre – M. I.) csendben, sajtólárma nélkül történjék, mert Isten, aki a rejtekben is lát, megfizet nekünk”.

A magyar püspöki kar tagjai sokat tettek a menekült-tek védelmezése terén is. Közülük is elsősorban Serédi Jusztinián vállalt erején felüli feladatokat. Első kézből kapott információi alapján az üldözöttek, így maga Radonski püspök is időben el tudtak menekülni. Radonski távoztá-

val utóda, Piotr Feliks Wilk-Witoslawski, ferencrendi szerzetes, tábori őrnagy ugyancsak rendszeres kapcsolatban állt Serédivel, s a lengyel lelkészi szolgálat működéséről rendszeresen beszámolt neki. Amikor 1941. augusztus 26-án őt is letartóztatták, Serédi közbenjárására rövidesen kiszabadult, és azonnal felkereste a magyar hercegprímást. Sajnos, mint Serédi feljegyzéséből kiderül, mivel a lengyel ferences őrnagy „nem tartotta be irányadó utasításait”, október 9-én ismét letartóztatták. Innét decemberben Angelo Rotta közbenjárására tudott ismét kiszabadulni, s újra átvenni a lelkészi hivatal vezetését. A nyilas hatalomátvétel után letartóztatott és bebörtönzött lengyel lelkészeket azonban már Serédi Jusztinián közbenjárása sem tudta megvédeni attól, hogy elhurcolják őket. Nem egy közülük vértanúként a náci koncentrációs táborokban végezte. Ebben az időben Serédi úgy védte a lengyel lelkészeket, hogy mindannyiuknak igazolta hivatalos magyar egyházi szolgálatba vételét. Sokat közülük ez mentett meg az elhurcolástól. 1944. november 24-én (halála előtt 4 hónappal) még a nyilas hatalomnál járt közbe a letartóztatott lengyel papok kiszabadulása érdekében.

A magyar hercegprímás lengyelek ügyében mutatott különös aktivitását ezekkel a szavakkal köszönte meg Lukinich Imre, a Magyar Tudományos Akadémia elnöke: „Az Ön intézkedései nagy megnyugvás mindazok számára, akik barátai a lengyel nemzetnek és akik bízva a gondviselés igazságosságában, szebb jövőt remélnek ennek a szerencsétlen nemzetnek.”

A magyar hercegprímás élete végéig szíven viselte a lengyel menekültek ügyét. Utolsó óráiban is összekapcsolódott benne a lengyelek és hazája sorsa iránt érzett aggodalom. A sok izgalom megviselte egészségét. Idegössze-roppanása után 1945. március 29-én, hatvanévesen, az orosz csapatok által ostromlott esztergomi palotájában hirtelen meghalt. A lengyelekre is gondolva mondta róla utóda,

Mindszenty József: „Amikor az igazságról volt szó, semmi-féle emberi tekintet nem tudta őt visszatartani.”

2. A lengyel és magyar lelkészek együttműködése

A magyar lelkészek kezdettől fogva megértő segítséggel viszonyultak lengyel lelkipásztor testvéreik tevékenységéhez. A kezdetben felmerülő elhelyezés és ellátás szervezése mellett ők biztosították a liturgikus eszközöket a reverendától kezdve a breviáriumig bezárólag. Mindez nagyszerű bizonyítéka annak, hogy a lengyel menekültekhez való pozitív viszonyulás nem csupán a hatalom, illetve a hierarchia legfelsőbb köreiből gyakorolt magatartás volt. Az egyházi gyűjtés és szervezkedés mellett az egyszerű emberek maguk is számtalan gesztussal járultak hozzá a lengyel lelkipásztorok és híveik megsegítéséhez. Antall József írja visszaemlékezésében, hogy az egyszerű falusi emberek a lengyeleket nem idegenként, hanem vendégként kezelték saját falujukban. Ugyancsak Antall rögzíti Henryk Slawik közlését, aki tanúja volt annak, hogy a magyar emberek sokszor saját maguktól vonták meg a falatot, csak hogy lengyel pártfogoltjaik ne éhezzenek. E ponton kell kiemelni a magyarországi lengyel menekült történelem ama nem kellően hangsúlyozott tényét is, hogy a közös határra váratlanul zúduló menekültáradat a központi állami szerveket váratlanul érte, s ezért nem tudtak azonnal reagálni az eseményekre. Hosszabb időre volt szükség a kormányzati szintű hivatalos intézkedési terv kialakításáig. Ebben az átmeneti időben a Vöröskereszten kívül az egyház, a plébániák, illetve az általuk mozgósított társadalmi szervezetek, illetve a városi polgári és falusi parasztcsaládok biztosították heteken keresztül a lengyel menekültek fogadását és teljes ellátását. A fizikai javak által nyújtott segítség mellett – Lagzi István történész véleménye szerint is – rendkívül sokat jelentett a spontán adott, léleka-

nilag nagyon fontos együtt érző odafigyelés és a természetes rokonszenv. Különösen jeleskedtek e téren a katolikus és protestáns ifjúsági cserkészcsapatok, amelyek nemcsak a szállás és ellátás biztosításában segédkeztek a menekültek oldalán, hanem kivették részüket az egyes menekültcsoportok országon belüli átcsoportosításának és koordinálásának folyamatából is. A cserkészcsapatok a menekültek számára saját jótékonyági műsorokat, tábortúzi estéket szerveztek, melyek bevételét átadták a lengyeleknek.

Kiemelten említést érdemel e ponton Dóró Gábor, a Magyar–Lengyel Cserkészkör vezetőjének tevékenysége, aki Teleki Pál megbízottjaként cserkésztsiszt társaival azon feladatokat vállalta fel, amelyeket beosztásuk miatt állami tisztviselők nem végezhetek el. Már a határon fogadták a menekülteket, s különös gondot fordítottak az érkező lengyel fiatalok pártfogásba vételére. Dóró részese volt a Magyar–Lengyel Menekültügyi Bizottság megalakulásának is, amelynek a menekülttáborok gyors és szervezett kialakítása köszönhető. Később a lengyel kulturális élet megszervezését és támogatását is segítette, szoros együttműködésben Antall Józseffel, Henryk Slawikkal és másokkal.

(Anyai nagyszüleim házában gyakran volt emlékezés tárgya az az időszak, amikor a mi családunknak is voltak befogadott „lengyeljei”.)

A lengyelek, különösen a katonai táborok lakói magától értetődő természetességgel látogatták napi rendszerességgel a katolikus istentiszteleteket. A vasárnapi misékre viszont rendezett menetoszlopban vonult fel a tábor, színültig megtöltve egy-egy vidéki templom főhajóját. Mindez a magyar hívek és papjaik csodálatát egyaránt kiváltotta. A magyar vidéki lelkipásztorok példaként állították híveik elé a lengyelek buzgó templomjáró katolicizmusát. Ugyanezt tette Somló-oroszi plébánosa is, aki gyakran felhívta hívei figyelmét a faluba letelepített menekült lengyel orvos házaspárra, a Smolenszky családra, akik bár egy szót sem

értettek, minden vasárnap az első padban ülve, elmélyülten imádkozva hallgatták végéig a magyar misét. A plébános nem tudhatta, hogy a Smolenszky család személyében Antall József intézkedése alapján valójában egy lengyel zsidó származású házaspárt fogadott be a falu, akik életüket mentve használták mind újdonsült lengyel nevüket, mind buzgó templombajárásukat.

Ugyancsak a vidéki magyar papság szervezte az ünnepek (karácsony, húsvét) alkalmából a menekültek javára végzett általános gyűjtéseket is. Az ipolybalogi táborban tartózkodó Stanislaw Ksyk doktor így emlékezik az itteni, 1939-es évi karácsonyára:

„Amikor gondolatban valamennyien otthon voltunk, kitekintettünk a falu közepén futó útra, s azt vettük észre, hogy a plébános és a bíró vezetésével szinte az egész falu népe, élelemmel megrakott kosarakkal táborunk felé tart. Azt hittük, ez egy helyi szokás, hogy ezen az ünnepen az egyik falu népe meglátogatja a szomszéd falu népét, s ily módon együtt ünneplik a karácsony első napját. De a táborparancsnokunkkal váltott néhány szó után kinyílt táborunk kapuja – hozzánk jöttek –, s mi parancsnokunk szavára kimentünk fogadni őket. A magyar pap megható beszédben békés, bensőséges ünnepet kívánt nekünk, s kérte, hogy ne internáltnak, hanem a magyarok közötti testvérnek érezzük magunkat. Elhalmoztak bennünket rengeteg ajándékkal, majd jó néhány órát töltöttünk együtt a falu kedves népével.”

Bereg falvaiban húsvétkor, pünkösdkor Vásárosnaményből hozott fonott kaláccsal kedveskedtek a lengyeleknek. Ilyenkor a falusiak főztek, és drága, „beregi hímzésű terítőkkal” megterített asztalokhoz hívták a lengyel katonákat. Ezek köszönetként lengyel szokás szerint kezet akartak csókolni a falusi parasztasszonyoknak, amit azok önérzétesen utasítottak vissza. „Az ünnepi alkalmakkor a lengyel katonák a helybéliekkel énekelték együtt a lengyel és a ma-

gyar himnuszt, a lengyelek sírva, a magyarok könnyezve” – emlékezett Krizbai Domonkos, hozzátéve, hogy „lengyeleket látott a szemünk, de önmagunkat, saját jövőnket láttuk bennük”.

A lengyel papok szükség esetén segédlelkészként bekapcsolódtak a magyar egyházi szolgálatba, sok esetben helyettesítették az épp hiányzó magyar papot. Ennek felsőszintű egyházi engedélyezése rendkívüli jelentőséggel járt, hisz a lengyel papok lelkipásztori közvetlensége, a kezdeti nyelvi nehézségek ellenére is szinte azonnal elnyerte a szélesebb vidéki katolikus lakosság bizalmát. Részben az ő áldásos tevékenységük következménye lett az is, hogy a magyar papok előszeretettel, s egyre gyakrabban hívták meg a lengyel katonai és civil énekkarokat istentiszteleti közreműködésre.

„A hitüket nagyon komolyan vevő lengyel menekültek megjelenése, illetve papjukkal együtt való huzamosabb jelenléte egyértelmű pezsgést hozott a várpalotai római katolikus plébánia életébe. 1943-ban örökmécsesét és emléktáblát is állítottak a katolikus templomba.” A várpalotai plébános által tapasztalthoz hasonlókat sok magyar plébánia „historia domusában” olvashatunk. A magyar templomokban tartott misék és egyéb szertartások, illetve az ennek folytatásaként létrejött társadalmi összejövetelek a lengyelek melletti szolidaritás kifejezésének tömeges megnyilvánulásává váltak. Gyakorlattá vált, hogy az ilyen alkalmakkor (az elvileg nem létező) lengyel hadsereg katonái álltak fegyver nélküli díszőrséget, s alkalomról alkalomra lengyel és magyar nyelven is felzengett *Az Isten, ki Lengyelhont himnuszt, s különösen annak utolsó sora: „Szabad hazánkat ó add vissza nekünk!”*

A magyar egyházi intézmények a templomokon kívül is szívesen biztosítottak helyet különböző lengyel egyházi és társadalmi ünnepek és összejövetelek megtartására. A cserkészotthonok és katolikus körök, amelyek egyebek mellett a menekültek első szálláshelyeiként is szolgáltak,

szinte állandó bérletet biztosítottak a különböző lengyel ünnepek rendezvényeinek. E lengyelek által rendezett, látványosságban is bővelkedő, többnyire vallási témájú előadások, bemutatók (lengyel betlehemes, passiójáték stb.) egyre népesebb magyar közönséget vonzottak. Antall József emlékirataiban maga is felelevenít egy lengyel karácsonyi összejövetelt, amely a Pesti Katolikus Kör dísztermében került megrendezésre, s ahol jeles közéleti tényezők is megjelentek. Antall mellett magyar részről például többek között jelen volt Bajcsy-Zsilinszky Endre, lengyel részről Henryk Slawik és mások. Nos, e lengyel menekültek által rendezett karácsonyi program záróakkordjaként minden jelenlévő megdöbbenésére Heródes Hitlerként ábrázolva jelent meg a színen, aki előtt lengyel anyák könyörögtek gyermekeik és férjeik életéért. A jelenet befejezéseként egy égi hírnök angyalként hozta meg az üzenetet, s adta minden jelenlévő tudtára: „A háború halálos bűn!” Történt mindez 1943-ban, a német hatalom csúcspontján. Erről és más hasonló eseményről természetesen tudomást szereztek a legfelsőbb magyar állami szervek is, az eseteknek azonban nem lett semmilyen következménye.

A lengyelekkel szembeni magyar szolidaritásmegnyilvánulások tömeges elterjedése azonban egy idő után a német nagykövetség sorozatos tiltakozásait vonta maga után. Az egyik ilyen széles körű visszhangot és tiltakozást kiváltó esemény Karol Radonski püspök 1940. február 9-én a pesti Egyetemi templomban megtartott miséje volt. A lengyel püspök a pesti egyetem kérésére itt a krakkói egyetem németek által meggyilkolt professzorainak emlékére mondott miséje valóságos szolidaritási tüntetéssé vált. Az istentisztelet ez alkalommal is a lengyel himnusz éneklésével zárult. Széles körben elterjedt ugyanakkor Teleki Pálnak Otto von Erdsmanndorf német követ erőteljes tiltakozására adott válasza is, miszerint „A magyar népnek erővel sem lehet megtiltani, hogy szeresse a lengyeleket.” A német felderítés

azonban továbbra is állandó megfigyelés alatt tartotta a lengyel–magyar egyházi szertartásokat. Különösen a szabadon jövő-menő és szervezkedő lengyel lelkipásztorok után nyomoztak, akik emiatt gyakorta menekülni és bujdosni kényszerültek. Nem egynek közülük a vidéki magyar plébániák és rendházak nyújtottak átmeneti menedékhelyet. Különösen fontos szerepet töltött be e téren az akár közösnek is mondható magyarországi pálos rend, amelynek kolostorai számos menekült és üldözött lengyel papot fogadtak be és rejtegettek. Így többek között itt kapott elsőként befogadást Karol Radonski menekült püspök is.

A menekültek a magyarok vendégszeretetét s együttérző gesztusait emléktáblákkal, hálaadó kápolnákkal, illetve templomi kegytárgyak ajándékozásával igyekeztek viszonozni. E maradandó emlékek mellett kiemelkedő művészi alkotást hagyott itt a Karol Malczik, Milada Pawlik menekült festőpáros, akik magyarországi tartózkodásuk során, amely 1946-ig tartott, több alföldi templom belső újrafestését is elvégezték. Közülük legszebb a szanki és a kiskunmajsai katolikus templom belső festése. Ez utóbbi mennyezeti freskóján a művészpáros saját magát is megörökítette.

3. Jeles egyházi személyiségek: Varga Béla, Angelo Rotta tevékenysége

Mivel Varga Béla balatonboglári plébános személyéről és tevékenységéről már számos részlet közismertté vált, ezúttal csak egy adalékot szeretnék hozzátenni a róla kialakult és általánosan ismert képhez. Varga Béla lengyelmentő tevékenységéhez hathatós támogatást kapott felettesétől, Mindszenty József veszprémi megyés püspöktől. Hogy nagyobb egyházi tekintély birtokában végezhesse humanitárius tevékenységét, Mindszenty kanonokká is előléptette. Ezzel Varga Béla a veszprémi püspökség legfiatalabb kanonoka

lett. Az 1944-es nyilas hatalomátvétel után ugyancsak Mindszenty József segítségével elrejtőzve menekült meg a halálos ítélet elől. Azonban a rejtkehelyéül szolgáló homokkomáromi kolostorból is irányította a lengyelek és más üldözöttek mentését. Mindszenty József püspök összekötője és közvetlen informátora lengyel menekültügyben dr. Brélik lengyel menekült orvos volt.

Varga Bélát 1945 februárjában a bevonuló oroszok tartóztatják le és zárják börtönbe, ahol tolmácsától megtudta, halálos ítélet vár rá, mivel segítette a lengyel földalatti mozgalmat és a lengyel menekülteket. Börtönéből, ismételt halálveszély közepette, csodával határos módon tudott ki menekülni.

Az egyre inkább fokozódó német nyomásnak köszönhetően 1942 elején merült fel a Lengyel Lelkészi Hivatal és a magyar menekültügyi kormánybiztosság megbeszélésén annak gondolata, hogy a nagyobb biztonság elérésének érdekében a lengyel menekülteket a római Szentszék erkölcsi védelme alá kellene helyezni. Amikor az illetékes személyek e kérésükkel felkeresték Angelo Rotta apostoli nunciust, kiderült, hogy a gondolat magát a lengyelek sorsát szíven viselő római pápát is foglalkoztatja. A felvetésre Róma jóváhagyását is megkapó Angelo Rotta felvállalta, hogy az év tavaszától kezdve egy lelkipásztori program keretében végiglátogatja a magyarországi menekülttáborokat. A nuncius látogatását a lehető legnagyobb ünnepélyes külsőségek közepette, a megyés püspök és a környékbeli papság bevonásával szervezte meg a menekültügyi kormánybiztosság. Antall József szerint a Vatikán követe – aki a szokásrendnek megfelelően egyben a diplomáciai testület doyenje is volt – olyan politikán kívüli személyiségnek számított, akinek tekintélyét a náci hatalmi gépezet sem kérdőjelezhette meg. Az ünnepélyes látogatások így egyszerre legitimizálták a magyar kormány menekültekkel szemben tanúsított s a németek haragját nemegyszer kihívó politikáját, illetve bátorították a helyi egyházi és világi

előjárók lengyel vendégszeretetét. Angelo Rotta szinte minden helyszínen nagyívű, a politikai kijelentésektől sem mentes beszédet tartott. Ezekben gyakran kiemelve hangsúlyozta a pápa felé való állandó jelentéstételi kötelezettségét. Bátorító s erősítő szavai rendkívüli öntudatot adtak egy-egy eldugott vidéki település vezetőinek és lakosainak. Így a lengyelek segítése – ami korábban német szempontból veszélyes vagy legalábbis gyanús dolognak számított – most a nuncius elismerő szavai után egyszeriben dicsőségszámba menő cselekedetté vált. Nem csoda, ha a vidéki lakosság a lengyeleket látogató nunciust valóságos diadalmenettel fogadta, felvonultatva az ünnepélyes külsőségek minden lehetséges eszközét a díszkaputól kezdve a bandériumokig. A nuncius, különösen a katonai táborokban tartott beszédeiben a lengyelekre is nagy hatást gyakorolt. A zugligeti katonai táborban hangsúlyozta, hogy a lengyelek az egyháznak és az egész kereszténységnek tesznek nagy szolgálatot. Hangot adott a „hősiesen harcoló Lengyelország” iránt érzett csodálatának és együttérzésének, s felszólította a lengyel népet, hogy továbbra is tartson ki a nemes harcban. A nuncius utaztatásához a magyar kormány is bőségesen hozzájárult. Útjain a kormány hivatalból kirendelt kíséretének valóságos autókaravánja kísérte. A nunciatúra erkölcsi támogatása mellett hatékony anyagi támogatásban is részesítette a lengyel lelkipásztori szolgálatot, illetve a magyarországi lengyel ifjúság ellátását. A lengyel lelkesi hivatal 1943-ban 60 000 Pft támogatást kapott a Szentszéktől a nunciuson keresztül, s ebben az összegben nincs benne az az ötezer lengyel biblia, amit ugyancsak a nuncius jóvoltából a lengyelek körében osztottak szét ebben az évben.

Angelo Rotta vidéki utazási emellett azt is eredményezték, hogy ő maga is mélyebben megismerhette a magyar társadalomra és egyben a magyar politikára a II. világháború idején nehezedő terheket. Ettől kezdve nemcsak elismeréssel adózott a menekültügyet felvállaló magyarság

előtt, hanem egyben őszinte szövetségese is lett a magyar kormánynak a menekültek kérdésének megoldásában.

Beavatottként tudott a Vácott és más helyeken hamis papírokkal elhelyezett lengyel zsidó menekültekről is, és mindent megtett, hogy szenvedéseik enyhítéséhez hozzájáruljon.

A sors kegyetlen játéka, hogy miután 1945. április 2-án elvégezte Serédi Jusztinián temetési szertartását, Angelo Rotta nunciust a kommunista hatóságok kiutasították Magyarországról. Április hatodikán hagyta el az országot.

4. Ökumenikus együttműködés a lengyel menekültek ügyében

Figyelemreméltó mozzanata volt a pápai nuncius látogatásoknak az a tény, hogy az apostoli Szentszék küldöttjét egy-egy vidéki célállomáson a helybéli lelkészek felekezeti különbségre való tekintet nélkül, egyöntetű lelkesedéssel üdvözölték. Ez azért is feltűnő jelenség, mert a korabeli magyar társadalomban meglehetősen éles határvonalak húzódtak az egyes egyházak között, s egy-egy településen a felekezeti villongások is közismert dolognak számítottak. A lengyel ügy kezelése azonban átlépte a felekezeti határokat, s szinte harmonikus egységbe kovácsolta a különböző teológiai nézeteket valló egyháziakat. Talán épp Henryk Slawiknak tulajdonítható a mondás, hogy „Kár, hogy a magyarok egymást nem tudják úgy szeretni, mint ahogy társadalmi és felekezeti elkülönülésre való tekintet nélkül szeretnek bennünket”. Sokat mondó és mély valóságismeretről tanúskodó szavak voltak ezek.

A magyarországi protestáns egyházak pozitív magatartásának eredményeként könyvelhető el a tény, hogy 1943-ban, a protestáns Egyházak Világtanácsának titkára, Nils Ehenström svéd evangélikus lelkész és teológiai tanár

is felkereste a magyarországi lengyel menekülttáborokat, s pozitív tapasztalatait az egyházi sajtóban is közzétette.

A protestáns felekezet mellett más magyarországi felekezetek is aktívan kivették részüket a lengyelekkel való foglalkozásból. Halmágyi Pál említi, hogy Magyarcsanádon a református lelkésszel együtt a román és a szerb ortodox pap szervezte a lengyelek karácsonyi estjét és megajándékozását.

Mint más esetben a magyarországi protestáns egyházak menekültekhez való viszonyát is meghatározta néhány, a kérdés megoldásába rendkívüli empátiával bekapcsolódó kiemelkedő személyiség. Közülük külön ki kell térni az olyan kitűnő képességű egyénre, mint amilyen Soos Géza, jogi végzettségű, református lelkész volt, aki egyben a Református Diákok Soli Deo Gloria Szövetsége vezetője is volt. Az ő javaslatára hozta létre 1942-ben a Magyar Ifjúság Ökumenikus Bizottsága és a katolikus Pax Romana egyesület a Fialat Magyarok Bizottsága a Menekültekért elnevezésű szervezetet. E bizottság elsősorban külföldi forrásokból 140 000 svájci frankot szerzett és osztott szét a menekültek között. Visszaemlékezők szerint a Soli Deo Gloria Szövetség Kálvin téri központja ezekben az években „lengyel szótól volt hangos”. Tevékenységét a szervezet a nyilas hatalomátvétel után a cserkész-szövetséghez hasonlóan az üldözött és körözött lengyel személyek rejtésének és külföldre szöktetésének segítségével végezte tovább. Szent-Iványi Domokos, a Teleki-kormány kiugrást előkészítő bizottságának vezetője segítségével Soos Géza a német megszállás után további egymillió frankot osztott szét segélyként a lengyel menekültek között. Említeni kell ezen kívül az ugyancsak református egyház berkeiben tevékenykedő KIE (Keresztyén Ifjak Egyesülete) elnevezésű szervezetet is, amely az üldözöttek, közöttük lengyel zsidó személyek között osztott szét hamis igazolványokat és útleveleket.

Források

1. A várpalotai Római Katolikus Egyházközség (1850–1950) – Török Bálint: *A lélek az első* (Ötven éve halt meg Soos Géza) Magyar Szemle XII. 7-8
2. Varga Béla élete. In: *Magyar Szemle* XII. 3-4
3. Lagzi István: *Magyarországi lengyel emlékek* In: *Valóság* 2004. szeptember
4. *Tanulmányok a magyarországi lengyel emigráció történetéből 1939–1945*: Szerk.: Lagzi István, 1979
5. Halmágy Pál: *Lengyel katonák Magyarcsanádon 1939-ben*, In: *Lengyel katonai menekülttábor Magyarcsanádon*, Makó, 2003
6. Adriányi Gábor: *Lengyel menekültek és a magyar katolikus egyház 1939–1945*) In: *Magyar egyháztörténeti vázlatok* 1999/3-4
7. *Menekült-rapszódia. Lengyelek Magyarországon 1939–1945*, Budapest, Széphalom Könyvműhely, 2000.
8. Csombor Erzsébet: *A lengyel lelkészi hivatal működése Magyarországon a második világháború idején*. In: *Egyházak a változó világban*, Esztergom, 1991.
9. Id. Antall József: *Menekültek menedéke* (Emlékek és iratok)
10. A magyar katolikus püspöki kar
11. Kapronczay Károly: *Lengyel katonák magyar földön*. Budapest, 1994.
12. Beke Margit: *A püspökkari tanácskozások története és jegyzőkönyvei 1919–1944 között*. München–Budapest, 1992.

k: MOLNÁR IMRE

159

322

clia

ny. ÉLETPROBLÉMÁINK SPIRITUÁLIS
VONATKOZÁSAI
ny. ELLENTÉTEK – VONZÓDÁS ÉS MENEKÜLÉS

I.

ny. Korunk nagy ellentmondásai

A vallások és a tudomány ellentéte a középkor után a felvilágosodás korát követően alakult ki Európában. Addig az életproblémáinkra a választ a szellemi élet e két területe egymással összhangban adta meg. A tudományok sajátos fejlődésével azonban e két terület egymástól egyre inkább eltért, sőt sok vonatkozásban egymással szembeke-
rült.

A világkép és az értékrend átalakulásának korában élünk. Ennek jobb megértéséhez érdemes, hogy lélektani szempontból is tanulmányozzuk a vallásos és tudományos világkép harcának, kölcsönhatásának folyamatait. A vallásoknak és a hitéletnek több olyan területe van, amit ma már külön-külön is lehet pszichológiailag vizsgálni. Ilyen a misztikus élmény, a vallásos lelkület, a rítusok, a sajátos közösségi élet, a vallásos életgyakorlat stb., és lehet külön tanulmányozni a vallásos világképet, annak változásait is. *A tudománynak ezek közül a vallással elsősorban a világkép területén volt a legélesebb ütközése.* A világkép ugyanis mindig magán hordja korának változó természetfelfogását (Süle F. *Valláspatológia*. Szokolya 1997).

A tudományok fejlődésére érdekesen jellemző, hogy először az embertől távoli területeken indult meg, és főleg az élettelen természetre vonatkozott: a csillagászat, a mate-

k: Süle Ferenc

matika, a geometria, a fizika, a kémia, a földrajz területeire, majd fokozatosan közeledett az ember mindennapi életéhez közelebb álló technikai tudományokhoz és az élő természet világához, a biológiához. Végül a 20. században bontakozott ki az emberi specifikum, az emberi lélek területeinek tudományos kutatása.

A vallásos és tudományos világnézet első nagy összeütközését a geocentrikus és heliocentrikus világnézet harcában láthatjuk. Bár a kor átlagemberének nézete szerint a csillagászok kozmoszképe a józan észnek és megfigyelésnek ellentmondó nyilvánvaló bolondság volt, mégis, a tudomány került ki győztesen a vitából. Galilei pere után a vallás és a tudomány szétszakadt, és egy csendes megegyezés alakult ki az egyházak és a tudomány emberei között: a tudósok a természettel, az egyházak a természetfelettivel foglalkoznak.

A második nagy ütközés a 19. században már a biológiai tudományok területén zajlott elsősorban. Darwinnal kezdődött, és az ember származásával kapcsolatosan éleződött ki leginkább, de a föld fejlődéstörténete is igen sok vita, harc tárgya volt. Bár a kérdés napjainkra már rég eldöntötteknek tekinthető, még mindig vannak a Biblia szó szerinti értelmezésében hívő kreacionisták, akik tagadják az evolúciót.

A harmadik nagy ütközés a 20. században alakult ki, és már kifejezetten az emberi specifikum, a lélek területén folyik. Úgy tűnik, az emberi lélek feletti kompetenciát az elmúlt 20. század folyamán a vallások egyre jobban elvesztették, és szerepüket egyre inkább a lélektan és a pszichiátria vette át. Ennek része, hogy a mai emberek sokasága lelki problémáinak megoldását is inkább a tudománytól, a pszichiátriától, a pszichoterápiától várja, és nem az egyházaktól.

A vallások lényegében feladták nemcsak a természet, hanem az emberi lélek kutatásának és gyógyításának komoly szellemi munkáját is, és a gyógyászati gyakorlatba

csak középkáderi szinten tudnak érdemben bekapcsolódni, mint jó szándékú segítők, asszisztensek. Többen azt mondják, ha a vallások a tudományok által elért eredmények életformánkat átalakító hatásának csak a tört részét tudták volna felmutatni az erkölcs, a szellemi élet területén, akkor nem lenne ma annyi probléma az emberi együttélésben.

Az utóbbi évtizedekben azonban úgy tűnik, jelentősen változik a helyzet. Egyre több hívő ember (lelkész és laikus) szerez tudományos képesítést a természettudományok területén, sőt a lélekgyógyászat területein is, és vesz részt a közvetlen gyógyításban is. Remélhető, hogy hamarosan egyre többen veszik észre, hogy a vallásos élet, az egyházi kultúrák valós értékeinek megmentését az igazi vallásos megtapasztalásoknak, a hitéletnek lélektani kutatása segítheti elő.

II.

Technikai civilizációnk fejlődése

Civilizációnk, az emberi közösségi életformája a 17. századtól kezdődően fokozatosan ment át a *praemodern* társadalmakból a *modernbe*. A technikai civilizációnk modern társadalmi szakasza pedig nagyjából a 20. század második felétől alakult át a *posztmodernnek* nevezhető időszakba.

Vizsgálatunk szempontjából ennek a folyamatnak lélektani vonatkozású lényege röviden a következő: A *praemodern* fázisban a természettudományok jelentősége igen kicsi volt, az életet a vallási elgondolások szabályozták döntően. A társadalomban az ember szervesen benne élt racionális és irracionális szükségleteivel együtt. Születés, halál az Isten által elrendelt sors következménye volt. Az ember az örökévalóság távlatában, a természettel és társadalommal bensőséges kapcsolatban élt.

Ezt követően a természettudományok fejlődésük során fokozatosan átvették a vallások szerepét, mind a világmá-

gyarázat, mind az élet mindennapi gyakorlati kérdéseinek meghatározása terén. A *modern* ember élete problémáinak megoldását tőle várja, így mondhatjuk, a tudomány vált a vallásává. Istenre úgy vélte, tovább már nincs szüksége. Az így Isten nélkül maradt emberben kialakult belső vákuum szorongása úgy ellensúlyozódik, hogy az ember magát teszi Istenné, átveszi az Isten helyét. *Az ember maga akar mindent tudni, és maga akar a világ urává válni, és ennek eszköze a tudomány.* Tehát az ember maga akar Istenné lenni, akiben főként a hatalmat képes látni. A szorongó egó hatalomvágyának ez az alapja. A mások feletti világi uralom fő eszközei a pénz, a társadalmi státus, az információk birtoklása és jelentős személyekkel való kapcsolat.

A tudósok ilyen értelemben a modern emberiség papjai-vá váltak, akik az ember természet feletti uralmát kívánják megvalósítani. A tudományoknak is kialakultak a maguk beavatási szertartásai, templomaik, szent irataik, zsinataik, szektáik, sőt dogmaik. A viláგuralmi cél elérését a modern technikai eszközök biztosítják. A technológiák pedig végső soron a matematika nyelvén fogalmaznak.

Mindez azon az általános implicit feltételezésen, hiten alapul, hogy a világról korlátlanul tudunk egzakt ismereteket szerezni. Egy másik általános hiedelme a modern korszak emberének, hogy az egész világ rendszerezett, és van egy tőlünk független, mindenre kiterjedő objektív igazság, valóság, amely hierarchikusan rendezett örök törvényekből áll. Ezeket az ember megismerheti, és ezáltal megvalósíthatja viláგuralmi céljait. A természettudományok fejlődése mindezzel nemcsak az egyházakat rendítette meg alapjaiban, hanem a társadalmi berendezkedéseket, az emberek együttélési formáinak évszázados, évezredes hagyományait is. Az intézményesült tudományok komoly hatalmi tényezővé váltak, mind a közösségi élet rendezése, mind az országok egymás ellen vívott háborúiban. A materialista szemlélet következménye, hogy az ezt valló egyén

az életéért való személyes felelősséget kénytelen teljesen felvállalni.

A *posztmodern* szemléletben ezeknek a hiteknek abszolút volta és a tudomány tekintélye megkérdőjeleződik, hasonló módon, mint ahogy a klasszikus fizika törvényeit például a relativitás elmélete viszonylagossá tette. Ez nem azt jelenti, hogy a természettudományos eredmények nem adnak hiteles, igaz ismereteket a valóság egyes részéről, hanem azt, hogy egyrészt a tudomány lehetőségeinek korlátait jobban megértettük, és hogy a megismerésnek más útjai is jobban tudatosultak és fejlődtek.

A 19. század értelmiségét még az a büszke közérzet hatotta át és jellemezte, hogy nincs többé szükség Istenre, „meghalt az Isten”. Korunkban, különösen a 20. század második felétől az előző hangos büszkeséget az elidegenedett, deprimált, individualista néptömegeknek suttagó szorongása váltotta fel, hogy meghal az ember, kipusztul az emberiség, tönkretesszük a Földet. Ezt az a nagyon is reális tényeken alapuló veszélyérzetet az a szorongás eredményezte, hogy éppen a hatalmas tudományunkkal, technikai fejlődésünkkel pusztítjuk világunkat (nukleáris háború, környezetszennyezés, titkos biológiai fegyverek).

A tudományban való hit, hogy az életünkre a megoldást adja, így egyre jobban elveszik. A hippik lázadásától kezdve, a gombamód szaporodó új szekták és más, a kultúránk modern életformája ellen lázadó mozgalmak, a zöldek és a globalizációellenes tüntetések mutatják ezt a válságot. Az elmúlt század folyamán az öngyilkosoknak, szenvedélybetegeknek, a szorongásos és depresszív lelki zavaroknak, a pszichoszomatikus és civilizatórikus betegségeknek egyre növekvő száma szintén ennek a krízisnek a kemény mutatói.

Rájöttünk továbbá, hogy az ún. egzakt tudományok bizonyos, az életünk szempontjából igen fontos dolgokat képtelenek megragadni. Mivel a természettudomány általános törvényeket keres és fogalmaz meg, így *az egyszerivel,*

az *individuálissal igazából nem tud mit kezdeni*. Jung már a század első felében rámutatott arra, hogy az emberek problémáinak jelentős része pedig éppen ezzel az egyedi voltukkal kapcsolatos. Az orvosi, lélekgyógyászati gyakorlatunkban is éppen ezzel az egyediséggel van dolgunk. Az ember mindig egyszeri, s így a klasszikus tudomány számára ennek lényege megragadhatatlan.

A tudomány *redukcionista*, és így nem tud mit kezdeni az egyéniség, az énség (szelfség) élményével. Az, hogy én vagyok, létezem lefordíthatatlan és kezelhetetlen a számára. A természettudomány a lelki jelenségeket elemezve redukálja azokat a háttérben lévő tényezőkre, történésekre, például tanulási folyamatokra vagy ösztöntényezőkre, azokat biológiai folyamatokra, azokat pedig összetevőire bontva: biokémiaiakra, kémiaiakra, majd atomfizikaiakra, de az, aki mindezt megállapítja, kimondja, az emberi egő, az egyetlen, az egyedi individuum, aki bajban van, eddigre teljesen elveszett.

Az analízis, az összetevőkre bontás mindig azzal a veszteséggel jár, hogy az összetettebb jelenségnek sajátos minőségei elvesznek. Egy új integrációs szinten mindig új minőségek jelennek meg. A rendszerelmélet megfogalmazása szerint egy rendszer mindig több, mint az őt alkotó alrendszerek, a részek összege. Ezt a nagyon lényeges természeti elvet megtalálhatjuk az atomfizikától az emberi lelken át a társadalmi folyamatokig.

A posztmodernségben a konstruktivitással szemben a dekonstruktivitás kerül előtérbe. A korábbi stabil értékek relativizálódnak. Az istenét és a transzcendens kultúráját veszített ember számára a korábbi stabil értékek is megkérdőjeleződtek, de a racionalitásban és a fejlődésben való hite is elveszik. Elszakadt múltjától és jövője sincsen, üresen maradt. Világvége-érzése van, és csak a pillanat maradt számára. Ezt habzsolja, ezért rohan, gyors, pillanatnyi kielégüléseket keresve. Efemer világban él, egyszer használatos tárgyak és személyek között. A természetes kiválogatódás

hatásai napjainkban már nem csak biológiai szinten jelentkeznek, hanem egyre inkább lelki, életfelfogásbeli, sőt spirituális szinteken: például, aki drogokkal éri el az irracionális élményeit, az rövidebb életű és kevesebb utódú lesz.

A 20. század folyamán a tudomány addigi oksági modelljei mellett, a lélektanban újabb elgondolások jelentek meg. Adler bevezeti a finalitást, a *célvezéreltség* elvét. Jung ezt elfogadva még tovább megy, leírja az oki kapcsolat nélküli, jelentőségteljes véletlenek egybeesését, a *szinkronicitás* jelenségét is. A koncentrációs tábort is megjárt pszichiáter V. E. Frankl pedig, az ember fő motiváló tényezőjét az *értelmes élet* keresésében határozta meg. Posztmodern korunkban (Gadamer 1984.), az anyag, az energia és az információ hármasságának korában, egyre inkább megjelennek az ún. *megértő, értelmező (hermeneutikai) modellek*. Jelentőségüket a mennyiségi összefüggéseket leíró matematika jelentőségéhez hasonlíthatjuk. A hermeneutika kifejezést mi a belső, szubjektív világunk kutatásában a minőségek összefüggésének megértése értelmében használjuk.

A hermeneutika egyre mélyebbre terjed a megismerés világában (Wilber 1985). Ennek egyik lényeges eleme az a gondolat, hogy az emberi létezés leginkább nyelvi természetében ragadható meg. (Amit pl. Lacan és a pszichoanalízis egyes újabb irányzatai is erősen képviselnek.) Az énség, szelfség élménye leginkább nyelvileg fejezhető ki. Amit igazságnak mondunk, az nem egyszerűen a tőlünk független objektív valóság, hanem az egy nyelvileg megfogalmazott konstruktum, értelmezés. Kezdjük úgy látni, hogy az ember legalább annyira konstruálja, mint amennyire felfedezi azt, amit igazságnak, törvénynek nevez. Magának a lélekgyógyászati gyógyítási folyamatnak is a lényegéhez tartozik az élettörténet folyamatos újrendezése, újrafogalmazása az egyre mélyebb megértés által.

Egyre inkább úgy látjuk, hogy a tudomány nem leírja a valóságot, hanem metafizikusan rendezzi a tapasztalatokat.

FAÜLTETÉS
Olaj, farost, 1961

Az új természetesen rendszerint nem cáfolja az előzőt, de átértékeli és újrendezi. Lényeges változás, hogy az ember belső, szubjektív élményvilágának kutatását a korábbi filozofikus értelmezés helyett most a tapasztalati megismerés váltja fel, mind a mindennapi, mind a rendkívüli élmények vonatkozásában. A lelki, szellemi fejlesztés „tudattágításnak” nevezett igénye, az extra élményeket nyújtó lehetőségek, módszerek iránt világszerte fokozta az érdeklődést, mind a laikusok, mind a tudományos kutatók szintjén.

A lelki jelenségek területén valamennyire megismertük az önmagukat teljesítő próféciák és az önmagukat megvalósító képek (selfrealization image) jelentőségét. Döntő fontosságúvá vált így például az, hogy milyen elképzeléssel rendelkezünk önmagunkról, értékrendszerünkről, jövőnkről. Mivel táplálkozunk szellemileg, mit szuggerál belénk a média, milyen virtuális fantáziavilágba (tv, internet stb.) menekü-

lünk el a közvetlen realitások elől. Az nem megoldás, ha mindent rózsaszínűre festünk, vagy hazudunk magunknak a körülöttünk lévő világról. Az élet sötét, tragikus oldalát is pozitívan kell(ene) tudnunk integrálni világértelmezésünkben. Külön gond, hogy a hedonista modern embernek lényegében nincsen pozitív koncepciója a szenvedésre. Az önfegyelem, az önmegtartóztatás, az önmegtágadás kreatív lehetőségeit nem ismeri. Többen úgy érezzük: *az új tudomány, a szubjektív tapasztalatok kutatása túlélésünk zálogává vált* (Harman 1969). Egyesek korszakváltó ugrásnak érzékelik azt, hogy *az ember szubjektív tapasztalatának értékelése a filozófiából a tapasztalatiba (empirikus) helyeződik át*. A szokványos, hétköznapi és a rendkívüli szubjektív tapasztalások azonban megfelelő új tudományokat kívánnak: C. Tart kifejezésével élve, a tudatállapotnak megfelelő tudományok (state specific sciences – Tart 1975, 1982) kialakítására van szükség.

Az embernek a tapasztalt belső, de ismeretlen, tudattalan világával való találkozása alapvető jelentőségű a vallási jelenségek kialakulásában. E más világok megismerésére, a velük való megfelelő kapcsolat kialakítására, az embert tudatának kíváncsisága, érdeklődése (hogy vágyait, céljait jobban megvalósíthassa) valamint félelme, kiszolgáltatottsága egyaránt készíti. A külső és belső ismeretlen világ szétválasztása azonban teljességgel lényegében nem lehetséges, lévén ismeretlen.

Az is lényeges, hogy *a külső ismeretlent csak a belső ismeretlennel tudjuk megragadni*, és ha a belsőt kell értelmeznünk, akkor ahhoz a külsőt (képeit, mint szimbólumokat) használjuk. A külső ismeretlent így, csak a belsőnkől felmerülő képekkel, megértő képességünkkel, a belsőnk szemüvegén keresztül láthatjuk, annak tartalmaival tudjuk megragadni. Mindez lényegében jelentős mértékben tudattalanul zajlik, és így a külső és belső ismeretlen világ a tudattalanban összefolyik.

A tudományos fejlődés dinamikájával sokan foglalkoztak már. Kuhn, aki a tudományos forradalmak szerkezetét elemezte, azt mutatta ki, hogy ezen az elvileg kizárólagosan racionális területen a paradigmaváltás messze nem racionálisan történik (Kuhn 1984), hanem szellemi forradalmak, szenvedélyek összecsapása által. Ha valaki egy alapelvet megkérdőjelez, akkor általában kitör a botrány – állapította meg –, és az új paradigma rendszerint csak az előző képviselőinek kihalása után terjed el... (Kuhn 1984). Ha a tudományok terén ez a helyzet – ahol a kettős vak kísérletekkel, a megismételhetőség feltételeivel és hasonló szigorú szabályokkal mérik az eredményeket –, akkor elképzelhetjük, hogy ehhez viszonyítva az emberi gyarlóság tényezői mit eredményeznek a művészetek, a vallások, politika területén a nézetek, hiedelmek változásának kérdéseiben.

III.

Az egyoldalúság kompenzációja

Az emberi lélek, mint minden élő rendszer, az egyoldalúságra ellenregulációval, kompenzációval reagál, a kialakult enantiodrómias áramlás következtében. Technikai civilizációnk racionális korában, a kialakult súlyosan egyoldalú lélektani erőter következtében, igen nagy, tudattalan kompenzatórikus éhség alakult ki az irracionális, a szellemi élmények iránt. Ezt jelen korunkban sem a modern természettudományok, sem a történelmi egyházak nem tudták és jelenleg sem tudják kielőn kielégíteni. A szellemi szükségletek integrált kielégítői, legjobb realizálói a történelem során mégiscsak a vallások voltak, (Kelemen 1992), így korunkban érthető a valláspótlékok, álvallások sokaságának megjelenése. E kompenzációs folyamatnak korunkban számos, nagyon különböző színvonalú változatos formái alakultak ki.

A pszichoterápiás irányzatok is így, mint a korszellem hiányainak spontán kialakuló ellensúlyozói, gyógyítási erőfeszítései jelentek meg. A 20. század első felében a tudatos, racionális életünk háttérében meghúzódó tudattalan világnak a mélylélektanok általi megismerése volt, mely az emberi személyiség addig ismeretlen, irracionális, emocionális, ösztönös ellenoldalát tárta fel. A gyógyítás a tudattalannak a megismerésében, és a tudattal való integrációjában állt.

A második világháború után, a század második felében, amikor az egyre jobban individualizálódó „önimádó társadalmak” (Lash 1984) kialakultak, fokozódott a családok szétesése, és közben az *elidegenedés*, a *szorongás*, az üresség, a céltalanság depresszív életérzése egyre általánosabbá vált. A lélekgyógyászat fejlődése az interperszonális, személyközi szemlélettel és gyógyítási gyakorlattal egészítette ki előző felfedezéseit. Így jöttek létre a csoportpszichoterápiák, a kommunikációs elméleti iskolák, a pár- és családterápia, a terápiás közösségek, melyek felismerték és feltárták az őszinte, bensőséges, kreatív emberi kapcsolatok jelentőségét.

Az utóbbi évtizedekben pedig a lélekgyógyászok érdeklődése már a spirituális dimenzióra is egyre jobban kiterjed, mind a kutató, mind a gyógyító tevékenység területén. A tudományos mélylélektan és a vallások, a hitélet jelenségei közötti hídépítés W. James és C. G. Jung munkásságával indult meg érdemben. Ez utóbbi koncepciórendszer ma is központi helyet foglal el a transzperszonális pszichológia fő irányzataiban (Bagdy 1996), melyek elsősorban a spirituális dimenzió lélektani kutatására koncentrálnak.

IV.

Az életproblémák kihívása

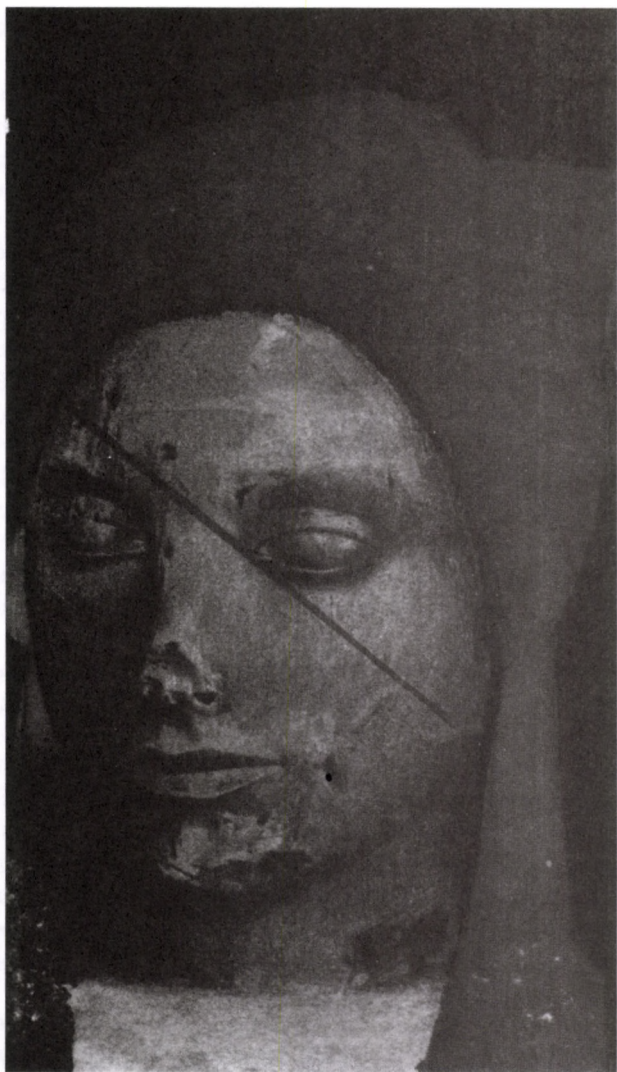
A mélylélektan szerint van a vallásoknak és az egyéb spirituális, ezoterikus rendszereknek, melyek az ember racionális és irracionális szükségleteit leginkább integrálják, egy közös nevezőjük, és ez az emberi lélek. A lélektan illetékessége így e területek vizsgálatában adott. Mélylélektani értelemben vallása pedig mindenkinek van, ha nem is így nevezi, és ebben a tudomány és a Biblia is megegyezik, még akkor is, ha egyeseknek a „hasuk” – vagy egyéb szervük – vagy a Mammon az istenük.

Életünk során a tudomány és a vallás, a racionális és az irracionális, a tudatos és a tudattalan ellentéteinek kihívásai mindennapi életünket gyakorlati kérdéseken keresztül mélységesen áthatják, és mint életproblémák fogalmazódnak meg. Életünk e problémák megoldásán keresztül fejlődik kisgyerekkori első lépéseink megtételétől kezdve. Már akkor szembesülünk vágyaink – „szeretnék odamenni a macimhoz” – és lehetőségeink ütközésének – „ha megteszem lépéseimet, akkor valószínűleg elesem” – kérdésével.

Ha akarjuk, ha nem, ellentétekkel találkozunk. Az ellentétek pedig feszültséget okoznak, amik vagy széttépnek, vagy fejlődésre kényszerítenek bennünket azáltal, hogy megoldásukat keressük, de mindenképp problémát okoznak. A fejlődést a problémamegoldások viszik előre, ami az ellentétek magasabb szintű összeépítése, integrációja. Ez a magasabb szintre jutás a fejlődés. Az ember néha még keresi is az ellentétekkel való konfrontáció kihívását: sziklát mászik, magas hegyek csúcsait igyekszik meghódítani, autóversenyeket rendez, szinte játszik a halállal, vagy egyszerűen nem tud emészteni vacsora után, ha nem néz meg néhány gyilkosságot az esti krimikben, és mindezt úgy éli

meg, hogy kikapcsolódott, pihent, felfrissült. Tudunk az élet legnagyobb ellentétével, a halállal való szembesülés, a halálközeli élmények személyiségátalakító hatásáról is.

A zen-buddhisták egyik személyiségfejlesztő lélektani technikája a *koan módszer*, ami egy lehetetlen feladatot, ellentmondást tartalmaz, amit a tanítvány csak úgy tud megoldani, ha a problémát egy magasabb integrációs szintről tudja kezelni, az emberi élet testi, lelki, szellemi síkján... Érdekes és elismerésre méltó, ahogy a zen-buddhisták kolostoraikban a szerzetesek személyiségfejlesztésére az ún. *koan módszert* alkalmazták. Ez utóbbi azt jelenti, hogy a tanítvány kap a vezetőől egy feladatfélét, amit meg kell oldania. Ez a koan nagyon furcsa természetű. A megoldás első látásra teljesen lehetetlen, sőt maga a koan is értelmetlennek látszik, például azt kérdezheti a mester: „Mondd, ez a bot, amit a kezemben tartok, reális valóság vagy csak látszat? Ha azt mondd, reális, akkor rád vágok vele. Ha azt válaszolod, nem reális, akkor is rád vágok vele, és ha nem válaszolsz, akkor is rád ütök.” Vagy azt kérdezheti: „Mondd, milyen volt az arcod, mielőtt megszülettél?” Vagy: „Milyen az, ha egy tenyér tapsol?” stb. A tanítvány ezen töpreng lényegében éjjel és nappal, hogy megfelelő választ tudjon adni a mesterének. Ezt azonban nagyon nehéz kitalálni. Csak úgy lehetséges, ha a problémát egy magasabb szintről tudja szemlélni, és lényegében mondjuk a problémát létrehozó helyzetet oldja meg. Az előző helyzetben például végül az elkeseredett tanítvány, mert nem tudta megoldani a koanját, elhatározza, hogy elhagyja a kolostort, és amikor a mestere ütni akarja, elkaphatja a mestere kezében a botot, hogy ne verje már tovább – aki ezt már érvényes válaszként elfogadhatja. Jung szerint a paradoxon az egyik legértékesebb eszközünk szellemi fejlődésünkben. A *küzdelem* az életben lényegében a fejlődésért történik. A cél spirituális: „nem test és vér ellen...” való küzdelem a lényeg. A spirituális fejlettségre az jellemző, hogy

PIROS SAPKÁS SZOBORFEJ
Vegyés technika, papír, 1961

ki milyen szinten, miért küzd. A küzdelem poláris párja a belső békesség.

Az ellentétek találkozásának, ütközésének legősibb szimbóluma a *kereszt*. Ebben két ellentétpár látható: egy horizontális és egy vertikális. A keresztben lélektanilag az számomra a zseniális, hogy egy ellentétpár megoldása rendszerint csak egy másik segítségével lehetséges.

Jézus azt mondja, aki nem veszi fel a keresztjét, és nem úgy követi Őt, az nem méltó hozzá. Az életünkben mindig vannak olyan problémáink, melyeket nem tudunk gyakran tartósan megoldani, melyekkel küszködnünk kell. *A keresztünket hordanunk kell*. Persze meg lehet próbálni elmenekülni is, elbújni előle. Márai zseniális regényében *A gyertyák csonkig égnek*ben a problémával való konfrontációnak a két fő szélsőséges útját is bemutatja. Az egyik a szembesülés előli elmenekülés – a trópusi mocsarak elzárt világáig –, a másik a kérdésen való gyötrődés – évtizedeken át a belső szobába zárkózottan. A csúcspont a napló elégetése és annak megértése, hogy életünknek ezzel a problémával való küzdelem adta meg az értelmét.

Jung az ellentétek meghaladását nevezi a *transzcendens funkciónak*. A valláslélektan és a transzperszonális pszichológia szerint az ember szellemi fejlődésének három fő szakasza határozható meg: A prépersionális dependencia időszaka, amikor másoktól kapjuk meg, amire szükségünk van, de a függésünk fokozatosan csökken. Az önállóság növekedésének perszonális ideje, amikor a világ realitásban meg tudunk állni saját lábunkon, és meg tudjuk szerezni magunknak azt, amire szükségünk van. És végül az érett felnőtt transzperszonális fejlődésének ideje, amikor az ember már nemcsak önmagáért él.

Jézus a küldetése elfogadása előtti pusztai három megkísértése jól mutatja az élet három alproblémáját, melyek az embert a fejlődés szellemi útjáról letéríthetik. A teli has fejezi ki a *jólét* csábítását, a templom tetejéről való leugrás a

különleges *sztárság*, a csodaember, a varázslói lét bővületét. És végül a világalurmi *hatalomvágy* általi megszállottság örületét. A jólét degenerál, a sikeres ember könnyen a hübrisz, a gőgös önteltség áldozata lesz, amiért már Odüsszeusznak sokat kellett vezekelnie. A világalalomra tört Hitler és Sztálin szélsőséges esete pedig ott áll elrettentő példaként a mai emberiség előtt, kár, hogy nem figyelünk rá.

Mi a *csábítás*? Az, ami az utunkról eltérít, ami a fejlődésünket megakadályozza. Ez akkor következik be, ha a problémának csak egyik összetevőjét követjük, és a másikat elhagyjuk, vagy lehazudjuk magunk és mások előtt. Az elcsábulás *csapda* helyzetbe visz. Napjainkban, amikor a médiumok azt szuggerálják, hogy „Szórákozz!!!”, gyakori csapdahelyzet a *hedonizmus*, az élvezet csapdája. Az aszketizmus egyoldalúsága ma ritkább. Az állandóan maszturbáló ugyan levezeti szexuális biológiai igényeit, de a társkapcsolati igényeit frusztrálja. A szerelem nélküli szex is csak koitális maszturbáció, ami az érzelmi szükséglet rövidzárlati károsodását okozza. Egy másik gyakori csapda a valóság nem vállalása, vagy annak tagadása, meghamisítása: a *hazugság*. A sátán a hazugság atyja kezdettől a Bibliában.

Életproblémáink kialakításában sokban mi a magunk különösen tudattalan személyiségrészevel részt veszünk. A jungi lélektan a személyiség legbelsőbb szabályozójának a *Selbstet*, az ősmagunkat tartja. A vallás ezt Isten, Brahman munkájának nevezi bennünk. *Életproblémáinkat ezért tekinthetjük úgy, mint olyan koanokat, melyeket egy belső mester ad nekünk fejlődésünk és boldogságunk érdekében.*

Irodalom

- Bagdy E. *A transzperszonális pszichológia szellemi horizontja*. Pszichoterápia, 1996 V/2, 79-86.
Gadamer H. G. *Igazság és módszer*. Gondolat, Budapest, 1984.

Harman W.W. *The new copernican revolution*. J. Transperszonal Psychol. ", 1969. 21-29.

Kelemen G. *A pszichoterápia és az öngyógyítás spirituális dimenziója* Pszichoterápia, I/1, 1992.11-20.

Kuhn T. S. *A tudományos forradalmak szerkezete*. Gondolat, Bpest, 1984.

Lash C. *Az önimádat társadalma*. Európa Kiadó, Budapest, 1984.

Süle F. *Valláspatológia* GyuRo Art-Press. Szokolya, 1997.

Tart C.T. *States of consciousness*. E. P. Dutton. New York, 1975.

Tart C.T. *States of consciousness*. El Cerrito, Calif.: Psychological Processes, 1982.

Wilber K. *The Holographic paradigm*. Sambhala, Boston, 1985.

 SÜLE FERENC

A MAGYAR JEZSUITÁK FOLYÓIRATA

Távlatok

VILÁGNÉZET, LELKISÉG, KULTÚRA

Szerkeszti: Szabó Ferenc és Nagy Ferenc

Előfizetés 2007-re: 3200 Ft. E számunk ára: 800 Ft

Megrendelhető H-1026 Budapest, Sodrás u. 13.

Tel.: (36-1) 200-8054/105; fax: (36-1) 275 0269

E-mail: tavlatok@mail.externet.hu

Honlap: www.tavlatok.hu

A 2007/2 (76) nyári számunk tartalmából:

- Istenhit és istentagadás – ma
- Hiszek a jó Istenben
- Hit – istenkép – tudományos világgép
- „Eucharisztia – valóságos jelenlét”
- Istenkép – szabadság – felelősség (interjú)
- XVI. Benedek *Sacramentum caritatis* kezdetű buzdítása
- Jon Sobrino és a felszabadítás teológiája
- Radikális egyházreform?
- Mindszenty bíboros két emlékirata
- Kodály Zoltán és *a musica sacra*
- Shakespeare – Isten gyermeke
- Teológia és spiritualitás

1% METAFIZIKA

Szabados György rovata

Ember és embertárs

Bűnösnek lenni azt jelenti: letérni egy útról, mely azonban azért, mert valaki letér róla, továbbra is az ember kijelölt útja marad, akinek más útja nincs. Isten Isten marad, és az ember ember marad, még ha bűnöket követ is el. Ezzel kapcsolatban a következőket kell hangsúlyoznunk: Az ember azzal, hogy bűnöket követ el, nem csinál új teremtést. Bűneinek elkövetésével nem vihet végbe semmiféle lényeges változtatást az adott emberi lényegen, csak szégyent hozhat rá, csak önmagát sodorja a legnagyobb veszélybe. Tény azonban, hogy az Ember Jézusban megváltója és megmentője van, s ez bizonyosság arról, hogy nem szűnt meg ember, Jézus mellé rendelt lény lenni. Ez azt igazolja, hogy a jó pásztornak gondja van elveszett juhára, nem hagyja elveszni azt, előbb-utóbb visszatéríti nyájába, s nem úgy bánik vele, mint idegennel, hanem mint tulajdonával. Ez az, amit az embertárs nélküli ember – ennek az eszmének minden változatában – eleve elfogadhatatlannak tart, még csak vitába sem bocsátkozik róla. A teológiai antropológia sem tévedhet olyan területre, ahol az embertárs nélküli ember, mint komoly lehetőség, számba jöhet. A teológiai antropológia jól ismeri az embert, mint a bűn emberét, de éppenséggel nem azt az embert, aki bűneiben valósítja meg teremtményi létét, mint akit Isten erre teremtett volna. A teológiai antropológia nem írhatja Isten számlájára azt, amit az ember maga cselekedett. Viszont az embert sem mentesítheti az állandó

feddés alól azért az önkényeskedéséért, amellyel azt az igazságot, teremtőjének igazságát, tehát a saját igazságát hazugságnak ítéli. A bűn könnyen vételét jelentené, ha felmentené a bűnös embert az alól, hogy ítéletre álljon, kezébe adván a kimagyarázkodás lehetőségét azzal, hogy ő mint bűnös, úgylis elvesztette már a maga emberségét, s így mindenképpen elveszett lény; vagy azzal, hogy Isten őt olyan emberségűnek teremtette, akinek volt legalább annyi választási lehetősége, hogy emberséges vagy embertelen legyen, s ebben a választásban közelebb állt hozzá az embertelenség, mint az emberség. Embertelenség azonban minden olyan állítólagos emberség, mely nem gyökerestül, nem eredetileg emberség. Éppen itt kell már a *limine* kiemelnünk, hogy a humanitást a döntő és definitív megrontással szemben meg kell védelmezni. Ha kivennők a társembert az emberképből, ha úgy körvonalaznók meg őt, mint olyan lényt, aki számára a társ idegen, más, esetleg ellenséges, akkor erről a lényről nemcsak hamis képet rajzolnánk, hanem egészen más lénynek rajzolnók meg. Nincs más megoldás: a teológiai antropológiának itt éppoly könyörtelennek kell lennie, mint minden egyéb olyan kísérlettel szemben, mely az igazi embert Isten előtti felelősségének történetén kívül keresi. Éppen az ember Isten előtti felelősségének tényéből következik embersége alapformájának megértéséhez az a negatív szabály, hogy az emberséget semmi körülmények között sem szabad absztraháltan embertárs nélküli emberségben keresni.

KARL BARTH

Gaál Imre

Siklósi

„ANGYAL SZÁLLT LE ERZSÉBETEN”

ny. Gaál Imre festőművész (1922–1964)

„Mai festő volt, s minden bizonnyal holnapi is lesz,
csak élete maradt a tegnapé.”

(Kovács Gyula)

A Pesterzsébeti Múzeum Galériája 1989 óta viseli Gaál Imre nevét. Pesterzsébeti művész volt, szerette és többször is megörökítette képein ezt a külvárosi-kisvárosi jellegű környezetet, s az itt élő sokféle karaktert (pl. *Tánc Erzsébet határában*, *Angyal szállt le Erzsébeten*). Mégsem kell szó szerint értenünk mindezt, ne gondoljunk hagyományos tájképre, városképre vagy portrékra. Pesterzsébet és lakói folytonosan változnak, újabb formákat, jelmezeket, álarccokat öltenek. E különleges játék krónikása a festő.

Gaál Imre 1922-ben született Kiskunlacházán, a középiskolát a pesterzsébeti Kossuth Lajos Gimnáziumban végezte. Amikor Nagy Sándor, a hazai szecesszió jelentős mestere a Szent Erzsébet-templom freskóit készítette (1937–1941), az ifjú Gaál Imre is segédkezett a munkákban. S bár nem tudni pontosan, mely jelenetek megfestésében vett részt, bizonyos, hogy a szentély Nagy Sándor készítette középső ablakát két oldalról a Gaál Imre által tervezett üvegablakok szegélyezik. Az ifjú művészt Décei Géza plébános hívta meg évekkal később erre a munkára. Az ő segítségével kapott megbízást az ötvenes években a mendei templom Loyolai Ignác életét ábrázoló freskóira és az esztergomi oltárkép elkészítésére. Szülővárosában, Kiskunlacházán, a református parókián 1959-ben készítette el a *Gályarabok* című falképet, melyen számos helyi lakost megörökített.

Az üvegablakok, freskótervek egy része csupán különféle technikákkal készített vázlatok formájában maradt meg, de sokat el-

K: Udvarny Illdikó, D.

árul a művész szín- és vonalkezelésének biztonságáról és a monumentalitás iránti érzékéről. Különösen finom, önálló művekként is értékelhető darabok a mendei freskóhoz és a *Gályarabokhoz* készült akvarellek és a *Zarándokok* című freskóterv fekete-fehér ceruzarajzvázlatai. Az elvonuló alakok beállításának kiegyensúlyozott ritmusa, az arcok kifejezőereje láttán sajnálhatjuk, hogy nem készült el a mű.

Gaál Imre 1943-ban beiratkozott Gallé Tibor szabadiskolájába. 1945-ben a pesterzsébeti fiatalokat tömörítő MADISZ szervezetében a festőcsoport vezetője lett. Ebben az évben vették fel a Képzőművészeti Főiskolára is, ahol Bernáth Aurél növendéke volt. A pesterzsébeti rendőrkapitány Nolipa István Pál, szintén festő és grafikus, felismerte tehetségét, és támogatta őt. 1946-ban ismerkedett meg a helyi MADISZ-műteremben Rátkay Endre festőművésszel, s haláláig tartó barátság szövődött közöttük.

Ebben az időszakban számos megbízást kapott, 1947-ben a főiskolát is abbahagyta, hogy jobban elmélyülhessen az alkotómunkában. Stílusát a különféle klasszikus és kortárs irányzatok iránti nyitottság és egyfajta szintézisteremtő szándék alakította. A hagyományos esztétikai elvárásokkal szemben nem a klasszikus szépség formai megragadása, inkább az elemző értelem által teremtett új szépségideál vizuális megjelenítése izgatta.

Kiállításokon alig vett részt, s 1957-ben megsemmisítette 1945-től készített alkotásai többségét. 1959-ben az Ernst Múzeum *Dolgozó emberek között* című kiállításán bemutatott *Csudajó* című képét a Külügyminisztérium megvásárolta. Úgy tűnt, akár elindulhat az ismertség felé. 1960-ban pesterzsébeti művészbarátaival, írókkal, képzőművészekkel megalapították az ÁTLÓK csoportot. A név egyrészt arra utal, hogy a tagok többnyire az Átlós utcában találkoztak, Rátkayéknál. Az alapító tagok Gaál Imre, Czétényi Vilmos, Rátkay Endre, Juhász Sándor, valamint Csillag Tibor és Kárpáti Kamil költő.

1961-ben a Pesterzsébeti Múzeum Tavasz Tárlatán a korábban már beadott és elutasítása miatt majdnem megsemmisített *Csónakavatás* című képe is sikert aratott. Ebben az időszakban kirakatrendezőként dolgozott az Úttörő Áruházban. Rézdomborításokból hozott létre egyedi hangvételű reliefeket, s hasonló technikával színpadi díszleteket is készített (pl. *Bánk bán*, vörösréz lemez). Első önálló kiállítására készülődött, amikor 1964-ben tragikus hirtelenséggel elhunyt.

Gaál Imre korai halála megakadályozta a művészi pályája kiteljesedését. A torzóként maradt életmű – festmények, grafikák, murális munkák – így is elég impozáns ahhoz, hogy komoly érdeklődéssel figyeljünk rá.

Gaál Imre 1954-ben kezdte el *Gyermekjátékok* című sorozatát, mely számos befejezetlen darabjával szinte végigkísérte pályáját. Ezek a kompozíciók érzékletesen közvetítik Gaál nyelvezetének konkrét idő és tér iránti közömbösségét. Olykor reneszánsz öltözetű figurák sétálnak pesterzsébeti házak között, vagy éppen csak átsuhannak a téren, miközben mások különféle egyszerű játékok mozdulatait végzik. Ugróköteleznek, karikáznak.

Szintén 1954-ben készült a *Sárkányok* című alkotás. Ez a mű első látásra számos szürrealisztikus vonást mutat, ugyanakkor jól példázza Gaál stílusának összetettségét. Sziluettszerű árnyalakok, égi és földi szférák összemosódása, sötét és világos kontrasztok, színes és monokróm részletek keverednek a kompozícióban, melynek színtere több rétegből tevődik össze számos szimbolikus értelmű léptékváltással. A szürrealisztikus témafűzést expresszív ecsetkezelés, konstruktivista képszerkesztés egészíti ki.

Gaál elemzői művészi mentalitását, képi világát gyakran Gulácsy Lajoséhoz hasonlítják. „...s hangulatilag az a finom nosztalgikus dráma jellemzi, amely Gulácsy Lajos szívszorítóan szép Na-Conxypánjára emlékeztet” – írta róla Rózsa Gyula. Ebben a vonatkozásban elsősorban ceruzarajzait, portréit kell kiemelnünk.

Kondor Bélával is gyakorta kapcsolatba hozzák a művészetét, különösen rajztehetsége, kompozíciós szerkesztése és az angyal motívum használata miatt. Személyesen is ismerte Kondort, olykor találkoztak is. Egyes munkái, különösen színvilágukban Aba Novák Vilmos, más kompozíciók, az 1964-ben készült, *Fák szerkezettel* vagy az *Emberek és szerkezetek* Ország Lili alkotásait juttatják eszünkbe. Nagyra tartotta Henry Moore munkásságát, de alakjai vonalvezetésében, robusztusságában, kubisztikus beállításában gyakorta Picasso hatását is felfedezhetjük.

Gaál Imre művészetében egymásnak feszül a korai reneszánsz hatásokból merítő elmélyült pontosság és a kortárs művészethez kapcsolható, a spontaneitást végsőkig fokozó elnagyoltság. A szürrealizmus A. Breton által megfogalmazott szabad asszociációs módszerét számos magyar kortársához hasonlóan ő is folyamatosan alkalmazta kompozícióiban, melyek ennek ellenére nem

sorolhatók a szürrealizmus tipikus áramlatához. Gaál képi nyelve összetettebb, ugyanakkor elvontabb és szükségzavúbb is ennél. A korai reneszánsz mestereinek ihletése mellett a törzsi művészet természetközelsége, keresetlen esetlensége (*Vadászat rajz*, 1960), az avantgárd számos újítása árnyalja művészetét. Ucello, Mantegna iránti vonzalmát (freskótervek) átszővi a 20. századi festészet számos technikai és szemléletbeli sajátossága, a Max Ernst által bevezetett frottázstól a konstruktivizmus puritán síkszerűségéig. „...legnagyobb érdeme a kísérletezés szenvedélyessége, az új kifejezési eszközök soha nem lankadó kutatása” – írja róla Horváth György 1967-ben.

Művészetének utolsó időszaka, mely e kettőtört pálya érett korszakának tekinthető, 1960–64 közé tehető. Ebben az időszakban készült a *Noé bárkája*, az ún. *Pantomim képek*, a *Panoptikum* festmények, a *Jó és rossz istenek harca*, és többek között néhány cirkusz témájú kép is, valamint a *Piros sapkás szoborfej* című finom kis kompozíció.

A bárka motívum a Noé-képen kívül több változatban (pl. *Csónakavatás*, *Zöld bárka*) is előfordul Gaál művészetében, mint az ember védettségének és egyben kiszolgáltatottságának paradox megtestesítője.

A panoptikum-, a pantomim- és a cirkuszképek szintén egyfajta sajátos létértelmezési láncolat darabjai, ahol a realitás az ismeretlennel, a képzelet és a vágyak világával egybeszőve, időtől, tértől, arányoktól és mértékektől függetlenül teremt új valóságot. A cirkusz, a clown mint klasszikus művészettörténeti toposz a rokokó korszakig visszanyúlik, de borzongató titokzatossága, csillogása, színes izgalma csupán a 20. században komorul el olykor, társadalmi, szociológiai összefüggésekre is rávilágítva (pl. Picasso, Ensor, Rouault).

„A tragikus sorsú Gaál művei öntépfő emberi dokumentumok, egy nagy felkészültségű ember küzdelme önmagával és a korrall” – írta Németh Lajos.

Gaál Imre halála után 1967-ben először az Ernst Múzeum, majd a Pesterzsébeti Múzeum rendezte meg gyűjteményes kiállítását. 1977-ben a Xantus János Múzeum rendezett kiállítást alkotásaiból, 1979-ben és 1993-ban szülővárosában, Kiskunlacházán találkozhatott a közönség a munkáival, s az elmúlt évtizedekben Pesterzsébeten is számos kiállítása volt. A Pesterzsébeti Múzeum mellett meg-

találhatók munkái a Magyar Nemzeti Galéria, valamint a Fővárosi Képtár gyűjteményében.

2007-ben, a művész születésének 85. évfordulóján a Pesterzsébeti Múzeum tulajdonában lévő festészeti anyagból nyílt állandó kiállítása, a nemrégiben megnyitott Rátkay-Átlók Galériában, ahol pályatársa és barátja, Rátkay Endre monumentális festményei is láthatók.

K:

D. UDVARY ILDIKÓ

Cím:

X 793

SZINTÉZIS VAGY SZINKRETIZMUS

ny. Tánc és képzőművészet (Nagy József és Miquel Barcelo)

René Guénon hívja fel a figyelmet arra, hogy a modernnek már a 17. században elhomályosították a misztériumjáték fogalmának eredeti jelentését.¹ Szerinte ugyanis a szót franciául nem „mystères”-nek, hanem „mistères”-nek kellene írni, mert az etimológiailag nem a görög misztériumra utaló szóból, hanem a latin „ministerium” szóból ered, melynek jelentése „szolgálat”, „hivatal”. A „hamis etimologizálás” arra utal, hogy azok, akik a görög írásmód követése szerint kezdték a szót használni majd elterjeszteni, profanizálták a korabeli jelenséget, s nem vették észre annak őseredetű organikus természetét, pusztán a szertartás külsődleges jegyeinél ragadtak le. A misztériumjátékokban ugyanis akkor, amikor a színpadot három részre osztva a menny, a föld és a pokol egymástól elkülönülő világait egységben használták, akkor ezek az elemek egymással szintézist alkotva Guénon szerint „esszenciális szimultaneitásban” léteztek, ami azt jelenti, hogy a játék valamilyen originális rend szimbolikus megnyilvánulási formában történő eseménynek számított. Ezek szerint a misztériumjáték nem a vallásos technikát mint misztériumot jelenti, sokkal inkább azt az eseményt, amely a természetes originális rend szolgálatára, annak felmutatására, reprezentációjára vonatkozik. Amíg a görögből eredeztető értelmezés szerint a vallásos technika kerül hangsúlyozásra, addig a szolgálat annak esszenciális jellegére utal. A szolgálat vertikális dimenzióban marad azért, mert folyamatosan vonatko-

K: Molnár Iure

zási körében tartja a különféle formai elemek elkülöníthetetlen-ségét, míg a formák technikává lefokozott természete, elzárva a vertikális nyitás lehetőségét, kizárólag horizontálisan képes megnyilvánulni. Nem lát tovább a különféle formák érdekes megjelenésénél, sőt nem is érti, hogy létezik világ a horizontális perspektíván kívül is. Jómagam ebben látom a legfőbb okát annak, hogy manapság, a késő modern tombolásának idején, összehervadnak a tömértelen számban születő, ám még mindig modernnek számító műalkotások a kevés számú, de már a modern természetén túllépő műalkotásokkal. Formai jegyek alapján összehasonlíthatóak, hiszen megjelenési formáik hasonlóak, emiatt sok késő modernnek számító műalkotást is posztmodernnek állít be a kritika, pedig azok megértése horizontális síkba bezárva, pusztán formai jegyek alapján nem lehetséges.

Ám nemcsak a misztériumjáték, hanem annak legfőbb attribútuma, a játék szimbolizmusa is olyannyira elfelejtődött mára, hogy sokak számára megértése is legfeljebb csak logikailag lehetséges. Ezzel kapcsolatos útmutatásért ezúttal Gadamerhez fordulok, aki hosszasan levezeti, hogy az eredeti állapotból, amikor a szó és a dolog, illetve egy kép és a dolog még azonos volt egymással, hogyan került a szimbólum dolgokat helyettesítő, tehát közvetítő funkcióba. A szimbólum ugyanis eredetileg önmagában állt.² A diszkurzivitásba beleszületve elég nehéz elképzelni, milyen lehetett az, hogy amikor egy ember a játéktér mennyet szimbolizáló részére állt, akkor *valóban* a mennyben is volt, s *nemcsak utalt* arra, hogy a játéktérben történő elhelyezkedése azt jelenti, hogy a mennyben van. A szimbólum eredeti jelentése a jelenlétben alapult, így a jelentés nem valaminek a helyettesítésére szolgált, hanem a dolog volt maga. A profán világ az originális világ szimbolizációja volt, és éppen a szimbolizáció által a profán világ magasabb értéket képviselt, mint amit önmagában birtokolt. Azzal, hogy később sok minden mással együtt, éppen a diszkurzivitas fokozatos kizárólagosságának érvényesülésével egyidejűleg, eredeti funkciója elhomályosult, a szimbólum helyettesítő funkcióba került, később pedig technikai-formai eszközzé degradálódott. A szimbólum ekkor már nem azonos a dologgal, a műalkotás közvetít, helyettesít, ábrázol, üzenetet hordozó rejtvénné válik. Azóta is erre a funkciójára figyelünk, így a műalkotásokra tekintve az alkotói üzenetek felfedésének vagy értelmezési lehetőségeinek labirintusában

tévelygünk, s miközben az interpretátorok azon vitatkoznak, hogy melyik úton, milyen eljárással haladjanak, észre sem veszik, hogy ebből a labirintusból a diszkurzivitás horizontális járatai helyett felfelé van a kijárat.

Akár a misztériumjáték, akár a szimbólum szavak jelentéssorvadására tekintünk, arra a következtetésre juthatunk, hogy mindez azért következhetett be, mert a modernnek valahol utat veszettek, pozíciójuknál fogva már nem értik-érthetik az originális világ szintézisét, naivitásnak vagy ostobaságnak tekintik, sőt nemegyszer gúny tárgyává teszik azt, ami valójában a legmélyebb jelentéssel bír. Azt a törekvést is számtalanszor lehet tapasztalni, hogy alkotók rátalálnak ugyan a szintézist jelentő horizontra, ám jelenlétük elvész, mert ők maguk elvesznek a megjelenítés formai lehetőségeinek útvesztőiben, munkáik szintézisteremtése nem több deklarációnál, így az eredeti szándékok érdekes formai kísérletté fokozódnak le az alkotómunka során. Amíg a modern alkotó elsősorban a formára, a külsőségre figyel, elkápráztatni akar, olyan formát létrehozni, ami még nem volt soha azelőtt, vagyis oknak tekintti a formát, s nem okozatnak, addig az originálishoz visszatérő, egyben a modernen túllépő alkotó pozíciója alapvetően csendes, alázatos, ritualizált.

Nagy József egy kisebb sérülés miatt arra kényszerült, hogy *Asobu* (japán szó, annyit jelent, játék) című előadásában saját szerepét mással helyettesítse. Ennek köszönhetően majdnem ötvenévesen élete során először fordult elő, hogy saját előadását kívülről nézte. Az első jelenet összpróbájának befejeztével elégedetten hozzátá társai tudomására, hogy a jelenet jól működik. „Olyan, mint egy rítus” – mondta. Ez a mondat jelentette a dicséret felsőfokát.

„Miért csak olyan? Miért nem az?” – mondtam volna rögtön, ha éppen akkor velem beszélget. Hiszen köztudott, hogy Nagy József is azok közé tartozik, akik úgy mennek előre, hogy egyre inkább visszafordulnak az ősi indítékok felé, hogy eltaláljanak oda, ahol minden létező gyökere egy, s abból a pozícióból szerezve tapasztalást, vegyenek részt a világ működésében. Mert tudják, valóban *lenni* csak úgy lehet, ha erre a horizontra helyezkednek. Azok, akik önnön létükről elfeledkeznek, pusztán pótcelekvéseket végezhetnek, s így a működés nem teremtővé, hanem rombolóvá válik még akkor is, ha ennek nincsenek tudatában.

ZÖLD PANOPTIKUM

Olaj, farost, 1960-as évek eleje

Amíg az Avignoni Fesztiválon Nagy József *Asobuját* estéről estére 2000 néző követte még szakadó esőzések közepette is, addig a szintén ezen a fesztiválon a Célestins-templomban bemutatott, a katalán festő- és keramikusművésszel, Miquel Barcelóval készült *Paso doble* című duóját hasonlíthatatlanul kevesebben látták. Barcelo már ezt megelőzően is dolgozott önállóan olyan elhagyott templomokban Mallorcán, Palmán vagy Palermóban, amelyekben szertartásokat már nem tartanak, így mára nem jelentenek többet érdekes épületeknél turisták vagy művészettörténészek számára. A deszakralizált tér viszont „jót tesz a léleknek, mert természetes, familiáris” – ahogy Barcelo fogalmaz –, és ez lehetőséget teremt arra, hogy „valamilyen módon újraszenteljék a helyet azáltal, hogy egy soha nem látott kultuszt képzelnek bele” – folytatja Nagy József.³ Amíg Barcelo már nem működő templomokban kutatót, addig Nagy József főleg szülőföldjén szemlélődött fényképezőgéppel és ceruzájával, amikor későbbi társának akcióival egy időben hosszasan időzött a bácskai pusztán azon mikrorészleteinél, amely mellett egész addigi élete során érdektelenül elment. Hosszú órák-

ra elmerült a horizont végtelenjén, a szélfúttá füvek dőlésszögén, a kiszáradt tó törmelékein, az elhagyatott tanyák falainak repedéseiben, a kopott, fehérre meszelt falakon nyomot hagyó valamikori szénrakás kontúrjain. Szemlélődését intim akciói, performanszai egészítették ki, amit nem nevezhetünk annak mégsem, hiszen nem látta senki. Nem volt közönsége, illetve talán helyesebb úgy fogalmazni, nem emberi közönsége volt. Ha pusztán ember előtt igyekezett volna dicsőséget szerezni, a bácskai agyagban történt megmártozása akár látványos effektusnak is számíthatna. Azzal, hogy az egyszerre szertartásnak és kutatómunkának számító akciója során, minden porcikájával megmerítkezett az agyagban (mert szülőföldjén nem a Jordán vizét, hanem a mára kiapadt Csodakút által képzett agyagot találni csak), az anyafölddel eggyéválva teljesített szolgálatot a Földanyának.

Nagy és Barcelo közös játékának előzménye tehát nemcsak a mindkettejük által használt ugyanazon anyag, az agyag, hanem az azon keresztül világhoz történő kapcsolódás mikéntje is. Barcelo ekként foglalja össze közös munkájukat:

„Amikor a palmai katedrális (Catedral bajo el mar) óriási kerámiamunkáit készítettem, felállítottam egy döntött agyagfalat, amin járkáltam. Meg akartam őrizni ezt a falat. Véletlenül filmre vették, ahogy dolgoztam, ezeket az ököl-, térd- és könyökcsapásokat... Ezeket a testbecsapódásokat, az előtte/mögötte viszonyt – amiket mi is felhasználtunk –, az ütések, melyek néha áthatolnak az agyag vastagságán... A filmben látjuk a kinyíló agyagbuborékokat, néha az ujjak is előtűnnek... Hirtelen mozgalmas lesz a kép, s a végén teljesen szétrobban. Ebből a munkából merítkezik az, amit Józseffel csinálunk.

A mű kalligráfiáját ezek a hatalmas, kipukkanó hólyagok, púpok, hasítékok, perforációk, eróziók, töredékek adják. Még a bal eseteknek is meghatározott helyük van. Ezt a nyelvezetet használok rendszeresen, melynek koreográfiai, dramatikus és kifejező értelme is van. Mégsem beszélünk. Kitérünk a technikai, a praktikus dolgokra, de egyelőre semmit sem teoretizálunk. A mű csak a végén nyeri el értelmét.”

Hogy a mű csak a végén nyeri el értelmét, annyit jelent, hogy műinterpretációink mindig a műalkotás végeredményének szem előtt tartásán alapulnak, ami megint csak egy kizárólagosan diszkurzív eljáráshoz szokott gondolkodás következménye lehet. Hi-

szen ebben az esetben is, a játék végére egy képzőművészeti műalkotásként is szemlélhető installáció marad a játéktérben, miután a két szereplő eltűnik az agyagban. Csakhogy Nagy József kezdeményezésére ők ketten éppen azt hangsúlyozták, hogy játékuk során tetten ériék azt, amit résztvevőként megélnék addig, amíg a végeredmény elkészül. És éppen ez az a momentum, ami miatt a *Paso doble*-t meghatározhatatlan művészeti műfajnak, és inkább játéknak, rituálénak nevezhetjük.

Hiszen a festő vagy a szobrász alkotás közben sosem a végeredményre figyel annak ellenére sem, hogy műve a végeredmény ismerete felől értelmezhető. Mivel az anyag irányítja mozdulatait, alkotás közben nem figyel rájuk. És éppen ez az, ami a táncos számára ezúttal fontos: nem az elkészült mű alapján, hanem a mű alkotottságán, vagyis a festőt mozdulatain keresztül megérteni, és ezek alapján megélni az eseményt. És ez az a momentum, ami a formalizmus, illetve a szinkretizmus számára rejtve marad. Mert azt a mozdulatot, azt a gesztust eszköznek tekinti valami elmondásához, s nem magának a lényegnek, vagyis létbelinek. Ha létbeli a mozdulat, akkor nem eszköz valami végrehajtásához, hanem az, ami. Ezért fogalmaz Nagy József úgy, hogy „kihívás volt megtalálni a jelenléte, az igaz mozdulatokat, melyek segítségével belemélyedhettem (ti. Barcelo) művészetébe. Olyan eredeti, ősi mozdulatokat találni, amit Barcelo képei sugallnak számomra”.

Meg kell tehát különböztetnünk a létbeli, vagyis éber készenlétből álló jelenléte a pusztán csak a másik ember előtt megnyilvánuló jelenléttől.

Jegyzetek

1 René Guénon: *Aperçus sur l'Initiation*. Párizs, 1946. Magyarul Virág László fordításában: *Megjegyzések a beavatásról*. Kvintesszencia Kiadó, 2002. 196.

2 A szó és dolog, valamint a kép és dolog egységének megbomlása Gadamer szerint is az idea megjelenésével, illetve abszolutizálásával vette kezdetét, amit ő a Kratülosz példáján szemléltet: „Azt a jogos kérdést, hogy a szó nem egyéb-e, mint »tiszta jel«, (...) a Kratülosz elvileg járhatja le. Mivel itt ad abszurdum viszik, hogy a szó képmás, úgy látszik, nem marad más hátra, mint elismerni: a szó jel. (...) Ettől fogva a kép [eikón] fogalmát a nyelvre irányuló valamennyi reflexióban a jel (szémeion vagy

szémainon) fogalmával helyettesítik. Ez nem csupán terminológiai változás, hanem a nyelv mibenlétéről való gondolkodás döntő irányvétele, mely korszakot alkotott.” Hans-Georg Gadamer: *Igazság és módszer. Egy filozófiai hermeneutika vázlatja*. Budapest, Gondolat, 1984. 289.

3 *Deux et l'argile*. Conversation avec Josef Nadj et Miquel Barcelo. Alternatives Théâtrales 89. Bruxelles, 2006. 25-29. Magyarul Gemza Melinda fordításában: *Ketten és az agyag*. Myriam Bloede beszélgetése Nagy Józseffel és Miquel Barcelóval. Eső. Szolnok, 2007/2.

4 U.o.

5 U.o.

K:

MOLNÁR IMRE

Sz

X 78

SÍPPAL, DOBBAL, NÁDI...

aj

Mezei Szilárd zeneszerzői és előadói munkásságáról

(Mezei Szilárd neve nem ismeretlen a magyar és nemzetközi kortárs színházzal foglalkozók körében. 1990 óta ír és ad elő színházak számára zenét olyan társulatokkal, mint az AIOWA, a Jel Színház, az Uraim csoport, vagy Nagy József franciaországi társulata Szabadkán, Budapesten avagy Cannes-ban. Itt azonban az általános zeneszerzői és előadói munkásságáról lesz szó, a színházhoz való viszonya meghaladná ennek az írásnak a kereteit. Mezei nem írt komolyabb filmzenét eddig, pedig biztos ez a médium is érdekli.)

Mezei Szilárd 1974-ben született az akkori Jugoszlávia egykor Ma történelmi Magyarországhoz tartozó, és máig magyarok is lakta területén, a vajdasági Zentán. A Vajdaság akkor még autonóm státusszal rendelkezett, és a Koszovóéhoz hasonló autonóm státus későbbi megszüntetése jelentette sokak szerint a régi titói Jugoszlávia felbomlása felé vezető egyik lépcsőfokot. Mezei tanulmányait Zentán, Szabadkán és Belgrádban végezte, azaz a délszláv háborúk során a területileg egyre csökkenő, és egyre kevesebb nemzetiséget magába foglaló maradék Jugoszlávián belül mozogva nőtt fel. 1990-ben, amikor önálló munkásságának kezdeteit datálja, míg Magyarországon és másutt a demokratikus átalakulás

K: Szabó Maté

zajlik, Jugoszláviát az etnikai konfliktusok az állami keretek felbomlásához, a civil viszonyok felszámolásához és a nyugati típusú fejlődéstől való eltéréshez vezetik. Mezei tehát a régi, nyitott és a többi keleti országhoz képest nyugatos Jugoszláviában nőtt fel, de a polgárháborúk és háborúk Jugoszláviájában válik érett zenésszé és zeneszerzővé. Ennek dacára sem hagyja el eredeti működési területét, a Vajdaságot, de természetesen hosszabb-rövidebb időszakokra ki-kilép belőle, mind személyében, mind folyamatosan az elektronikus kommunikáció révén. Megőrzi hát, mint csiga a házat magának a hazáját, a soknemzetiségű Vajdaságot.

Igy a magyar hallgató számára Mezei egyszerre magyar és jugoszláv jelenség. Az utóbbihoz a Vajdaság kultúrájában megőrzött multikulturalitás értelmében történik, amely nem sajátja magyarországi magyar zenészeknek. Mezei együtteseiben megtalálható ennek a korábban békés és toleráns etnikai sokszínűségnek nem a maradványa, hanem remélhetőleg életképes kovásza, a különféle nemzetiségi zenei kultúrák konstruktív együtt- és egymásra hatása. Ez a profil persze nem feledteti, illetve oltja ki zenéjének magyar gyökereit, amelyek mind a népi hagyományban, mind a zenei magaskultúrában, Bartók Béla és Szabados György művészetében rögzíthetők. Az utóbbi kortárs zenész és komponista munkássága egy távolabbi multikulturális vonatkozást, az „afroamerikai” kultúrához kötődő „jazz” vonalát is jelzi. Mezei Szilárd improvizáló zenész, és olyan zenéket ír, amelyeket zenésztársai improvizálva adnak elő. Az összetett és sokféle felállás sokféle kulturális hagyományhoz köti e műveket, melyek közül a „jazz” az egyik integráló tényező, de ugyanúgy megvan benne a „népi” hagyományok sokfélesége és a „világ”, meg a „komoly” zene, főként kortárs irányzatoké.

Bartók mellett méltatói a lengyel Lutosławski és az afroamerikai Anthony Braxton munkásságához való kötődését, illetve az ún. „repetitív” irányzatok hatásait emelik ki. Érdekes, hogy az utóbbi irányzat főáramaival, vagy Braxton és a szintén őt inspiráló afroamerikai Duke Ellington gyakorlatával szemben újabb kompozícióiban nem használja az emberi hangot. Korábban írt verseket megzenésítő darabokat, de újabb CD-felvételein nincs Hang. Lehet, hogy a szöveges/énekes színházhoz kötődés miatt engedte át a hangot és a szöveget a másik múzsa területére? Miért halkult el a Hang újabb szerzeményeiben? Szerintem kár erről a médiumról

lemondania, de íme egy terület, ahol az invenciózus alkotó továbbfejlesztheti munkásságát.

(Folyamatosan foglalkoztat a Hang, az énekhang használata, főként, mert azt tartom a zenélés alapjának, a hangszeren való zenélés is elsősorban ének kell hogy legyen, ugyanakkor nagyon nehéz megtalálni azt a kortárs magyar éneklési stílust, ami autentikusan továbbvihetné a – véleményem szerint a maga nemében tökéletes – magyar népdaléneklési stílust, továbbfejleszthetné azt. Alapjain egy új ének [és valahol a beszéddel, a mai beszéddel is hasonló a helyzet] alakulhatna ki. Ehhez persze énekesek kellene, és magam sajnos sem nem találtam, sem pedig nem bizonyultam elég világosnak, hogy esetleg ilyen énekest eredményesen tudtam volna instruálni... (Az operaéneklési stílust pedig – magunk közt szólva – egynéhány kivételtől eltekintve mára végképp hazugnak és értelmetlennek érzem.)

Abban is eltérnek Mezei általam ismert munkái a hazai és nemzetközi kortárs zeneszerzés és előadás gyakorlatától, hogy nem alkalmaz elektronikus hangszereket kompozícióiban és előadásukban, és nem köleszönöz a kortárs könnyűzenei rock/pop irányzattól. Ezt a tartózkodást talán az erősebb népzenei kötődés magyarázza, amely eszerint valóban „köti” őt – de vajon annyira-e, hogy ne tessen egyetlen lépést sem ebbe az irányba? Hiszen a kortárs zene és a dzsessz sok alkotója volt képes arra, hogy a rock/pop és az elektronika eszköztárát saját alkotói elképzeléseivel összhangban kreatív módon alkalmazza. Gondoljunk csak a Mezei inspirációi között méltatói által említett afroamerikai zenész és komponista, Sun Ra munkásságára, vagy Albert Ayler kései elektromos lemezeire. Viszont Mezei tartózkodása ettől egybecseng Szabados György pozíciójával ebben a vonatkozásban, ő azonban a Hangot integrálja kompozícióiba, sőt maga is énekel, illetve recitál azokon.

(Véget nem érő viták tárgya az elektronikus zene és a pop/rock használata. Röviden, előzőnél annyi a gond az én megítélésem szerint, hogy az elektronikusan generált hang halott, a másodiknál pedig, hogy – eltekintve attól, hogy a popzene lényegét tekintve piaci fogalom – a rockzene ritmusa egy kívülről jövő nem organikus, motorikus, szabályos ritmus, s így élő emberi léptékűvé nem válhat, szerintem.)

Az afroamerikai előadók közül Charles Mingus és Mal Waldron neve hangzik még el az inspirálók sorában. Mingus mint hűros előadó is és mint zenekarvezető a korai Ellington és a free jazz között közvetíti a kollektív improvizáció vonalát, akár Sun Ra

munkássága. Mezei saját hangszerei húrosak – brácsa, nagybőgő és más népi jellegű hangszerek, mint a koboz avagy a számomra ismeretlen „Ud”. (Az ud, eredeti nevén „Oud” egy arab-török hangszer, gyakorlatilag a koboz kissé finomabb, lantszerű rokona. Magam moldvai zenét játszom rajta, eredetileg arab zenészek használják, a jazzben is használatos, pl. Rabin Abou Khalil rengeteg jazzfelvételt készített Ouddal. Újabbán a magyar népzeneben is elismert hangszer.) Mezei olyan előadó, komponista és együttesvezető, aki nem szorítkozik az együttes irányítására, hanem az egyik vezető szólista egyben, akár Charles Mingus és Sun Ra. Viszont előadóként és kompozícióiban, eltérően sok más előadó-zenekarvezető gyakorlatától, nem dominálja a kompozíciókat és az előadást saját hangszerével, hanem saját maga is mértéktartó teljesítményt nyújt a húros szekción belül. Ebben is az Ellington–Braxton–Szabados féle zenekarvezetői vonulat követője, akik aktívan részt vesznek benne, de „nem játszszák túl” az együttest.

Hasonlóan az előbb említett zenekarvezető-szólísta előadó triáshoz otthon van Mezei a különféle formációkban a szólótól egyenként építkezve a nagyobb, 15-16 zenészt integráló formációkig. Tehát váltakozó kontextusokra alkotja meg kompozícióit, hiszen alig játszik olyan zenét CD-jein, amelyet mások írtak. Nem túlzás az a kijelentés, hogy a legkülönbözőbb formációkban, a szólóktól a nagyobb együttesekig, kiegyensúlyozott teljesítményt nyújt zeneszerzőként és előadóként egyaránt. Komoly, elmélyült és intenzív zeneszerzői és előadói munkát folytat. Ügyel zenestársainak kiválogatására, őrzi a bevált felállásokat és gondoskodik az új tagok bevonásáról. Ez a zenekarvezetők penzuma, bár olyan folyamatosan működő és előadó nagyzenekarok fenntartására, mint Ellington–Mingus–Sun Ra, avagy Carla Bley és a Vienna Art Orchestra nyilván nincsen mód a Vajdaságban. Viszont a Mezei-féle nagyobb felállások mindig a vajdasági multikulturalitást és a regionális kölcsönzést képviselik. A vajdasági soknemzetiségű közeg, a magyar és a más külföldi vendégzenészek jelenléte a kulturális kontextus nagy változatosságát jelentik, és folyamatos kihívást képviselnek a zeneszerző-zenekarvezető-instrumentalista számára. Az önmagában is sokszínű vajdasági kulturális kontextusból folyamatosan kilépve és visszalépve dolgozik Mezei, és úgy tűnik, mindez biztosítja számára a megfelelő fejlődési dinamikát és lehetőségzszférát. (Mutatja azt az térbeli és kulturális oszcilláci-

ót néhány működési terepének felsorolása: Budapest, Pécs, Győr, Gyergyószentmiklós, Székelyudvarhely, Kolozsvár, Aarhus, Koppenhága, Cannes...)

Mezei egyik interjújában azt mondja, hogy nem akar elmenni a Vajdaságból, mert aki elmegy, az folyton visszavágyódik. Minden a történelmi felfordulások okozta kellemetlenség dacára úgy lát-szik, jól érzi itt magát. Nevezetes helyi művészcsalád sarja. Édes-anya, aki több CD-jének borítótervét is készítette, képzőművész, húga színházi rendező, akinek több színházi zenét készített. Sok és intenzív kapcsolata van a vajdasági kultúrában. A zene, a képző-művészet, a vers és a színház révén úgy bele van ágyazva a kultu-rális kontextusba, hogy sérülés nélkül aligha lehetne onnét kiope-rálni, és új kapcsolatrendszerekbe integrálni munkásságát. Aligha teremtett volna számára egy ilyen kísérlet megfelelő fejlődési lehe-tőségeket. A Vajdaságból ugyanis kapcsolódni tud több nagy ur-bánus centrum, Belgrád és Budapest irányában, és egyszerre ké-pes továbbépíteni kapcsolatrendszerét Kelet-Közép-Európában és Nyugat-Európában. Népzenei kötődése számára pedig fontos a jelenlét a többféle kultúra oszcillációjának keretétül szolgáló Vaj-daságban, ahol azért a modern urbánus kultúra is jelen van olyan centrumokban mint Zenta, Szabadka, Újvidék.

Mezei zeneszerzői és előadói teljesítménye impresszív. Korán kezdte. Azt írják róla, hogy már 16 évesen játszotta Anthony Brax-ton szerzeményeit. *(Ezt annyiban javítanám, hogy hallgattam Braxton vonósnégyesre írt és egyéb darabjait. Szerintem Bicskei Zoli megfogalma-zása – „Braxton vonósdarabokat is ismerő” – a ludas.)* Rengeteg zenét ír és ad elő, változatos skálán. Szerzeményeinek kifejező, „erős” címeket ad, mind a CD-knek, mind az egyes számoknak. Jól kivá-lasztottak, könnyen megjegyezhetőek. Biztosan van, valószínűleg több alapú és dimenziójú filozófiája zeneszerzői és művészi mun-kásságának amelynek alapján ezek a nyelvi jelölések létrejöttek. Gyakran használja a négy elemet (víz, levegő) vagy állatokét (ku-tya, kárókatona, ló), növényekét (rózsa) illetve különféle érzelmi és mentális állapotokat ragoz (Bolondút, Medvebolond, Bolondul). A különféle címadások sorozatokat jelölnek ki munkásságában, komplex, összetett jelentéstartalmakat közvetítenek, amelyek ré-vén el lehet igazodni kompozícióinak sokféleségében. Mezei kon-templatív, a kultúra sokféle közegében járatos alkotó, aki zenéjével

rendszerzi és térképezi fel a körülötte lévő kaotikus, gyakran veszélyes világot.

Mezeinek mára kétségkívül kialakult a saját zenei univerzuma, amely máris olyan kiterjedt, hogy kiigazodásra, orientálásra szorul a benne elmélyedni kívánó érdeklődő. 2003-ban jelentette meg a Győr Free kiadó trió CD-jét, „A kölyökkutya reszketése” címűt. Ezen trióban játszik Ervin Malina vajdasági szlovák bőgőssel és Csík István vajdasági magyar dobossal, akik más felvételek tanúsága szerint gyakran játszanak vele együtt. A CD borítóját a zeneszerző-előadó édesanyjának grafikája díszíti. Pataki Béla írja erről a zenéről találóan a mellékelt füzetben: „Jóleső érzés hallani azt az alázatosságot, ahogyan a három muzsikusz viszonyul a zenéhez, hangszereihez, egymáshoz és a hallgatóhoz, egy tökéletes zenei mikrovilágot alkotva, amely ugyanakkor a teljességet tükrözi, mentesítve bennünket a végtelen történésben való részvételtől... Ha meg akarjuk érteni az egység lényegét, akkor át kell vágni magunkat az önvédelem rétegein. A lét disszonanciájával, az önmagunkban meglévő megoldatlan ambivalenciákkal szembeni önvédelem rétegein. Ez megtisztulást jelent, a védőfalaknak le kell omolniuk ahhoz, hogy láthassuk, mi gyülekezik mögöttük, s ebben nagy segítségünkre van a három muzsikusz emelkedett hangú, katarzist ígérő zenéje.” Kiemelkedő alkotás kiváló felvétellel ez a CD, amely emlékeztet engem egy hasonló felállású afroamerikai együttesre, a „Revolutionary Ensemble” (Leroy Jenkins-hegedű, Sironé-bőgő, Jeremy Cooper-ütősök) legjobb felvételeinek hangulatára. Az ezen a CD-n a legjobb formájában bemutatkozó trió adja legtöbb újabb nagyobb zenekari formációinak a ritmus-magját.

2004-ben jelentette meg ugyancsak a Győr Free a 11 tagú Mezei Szilárd Ensemble „Bot” című dupla CD-jét, amelyen régebbi és újabb kompozíciók egyaránt szerepelnek. A program hangulatában „tradicionális” retro-free jazzt tartalmaz, amely a korai Ellington, Mingus és Sun Ra, és a szabadzene nagy alakjának Cecil Taylor nyomdokain jár. A „Bot” a vajdasági zenei köréből válogatott zenészekkel készült, míg a Leo Recordsnál 2005-ben megjelent, „Draught” (Huzat), másik szabadzene ihletésű CD már „International Ensemble”-t ígér a vajdasági élő felvételtől. A külföldi előadók Michael Hornstein és Matthias Schubert szaxofonosok és Jens Balder dán pozanos. Az együttes vajdasági tagjai Bogdan Rankovics, (bőgő/klarinét/szoprán szaxofon), Svetlana Maras, (zongora)

és a Mezei/Malina/Csík triász. Ahogyan Stuart Broomer a kísérőszövegben megállapítja, a zene és a hangszerelés is őriz valamit a kései Ayler együtteseinek kollektív improvizációs hangulatából, amelyek intenzív húrosszekció és fúvósszekció kölcsönhatására épülnek többdimenziós ritmusháttérrel.

Mezei egyik újabb, CD-n nálunk egyelőre el nem érhető trilógiája, amelytől írásom címét is kölcsönöztem, 2006 februárjában készült az újvidéki rádió stúdiójában. A három CD, a *Síp*, a *Dob* és a *Nád* címet viseli, amelyekben mintha ötvöződne Mezei zenei és kulturális kötődéseinek sokfélesége egy viszonylag egységes zenei világban, amely már nem a free jazz tradicionalizmus, hanem a kortárs zene, a népzene és a dzsessz autentikus találkozásából született. Nem kell hozzá nagy fantázia, hogy az ismert gyermekmódszer alapján kitaláljuk, hogy a délszláv háborúk szakította fizikai és lelki sebek és élettapasztalatok gyógyítása-feldolgozása állhat ezeknek a műveknek a homlokterében. Hogyan is lehetne ezt másként tenni, mint az egykor a Jugoszlávián belül többnyire békésen egymás mellett élő etnikumokhoz tartozó művészek együttes közös munkájával? Ezekben a zenékben is a Csík/Malina/Mezei hármas a jóval szélesebb húros-ütős szekciók magja, akikhez jórészt szerb fúvósok csatlakoznak.

Az első CD, a *Síp* első számát, a *Fakardot*, amely balladás-elégikus hangvételű, gyász, szomorúság és bánat uralja. Mind a három CD-ben erős a repetitív vonulat, az elsőről a *Kárókatona* és a *Darvak* a harmadikról a *Cirkula* című kompozíciókat említeném. Az elsők kissé emlékeztetnek Matthias Rüegg Vienna Art Orchestra vezetője nyolcvanas évekbeli Satie-átíratának marimba-szaxofon kompozícióira – énekhang nélkül. Erősek a magyar népzenei vonatkozások is, a *Sík* 1-2. kompozícióban például, a maga népdalos, balladás fordulataival. A trilógia legszebb darabja a *Dob* a második CD. Ennek is a csúcsa a *Cassavetes lépcsői* című szerzemény és az azt követő *Jungle Cat*. Az előbbi az ismert amerikai filmművész sötét hangulatú mozijait idézi, a másik pedig világosan Duke Ellington korai munkáira utal. Ezekben a kompozíciókban az afroamerikai jazz-feeling dominál. A harmadik CD a *Nád* anyaga szintén jól ötvözi a jazz-improvizatív, a kortárs és a népzenei motívumokat.

A számomra oly kedves *Dob* az ír James Joyce páratlan prózai művének a *Finnegan ébredésének* három passzusát juttatja eszembe,

s ezekkel zárom ezt a rövid bemutatást Mezei zenei munkásságáról.

„Igenek és igenek és igenek özönével, amihez ha valakinek van még gyomra hozzáadni mindennek a kamarazenének összes kitékerését, felforgatását, csűrését-kavarását, akkor persze egy kis jóakarattal, remélhető, hogy valósággal megjelenik előtte az őrjöngő dervis, Vihar, a Villám fia, önkéntesen számúzva egójába, akit egy kikerülhetetlen fantom fehér vagy veres borzalmak között dobál éjhoszat (az Alkotó selymedelme legyen vele), miközben csonttá-bőrré terrorizálva önnön misztériumát komponálja vegyes regiszterre.”

„Az egész átokszongó, szeszélyszabta, körvényforgó történelem egyetlen feszült, folyamatos jelenidőben nem tárult elő (és közben az, mint ahogy legsajátabb individuális életteréről elmélkedve mondotta, az eszmélet lassú tűzénél egyetlen dividiuális káosszá tranzakcidentálódott, mely veszélyes, hatalmas, közös kincse minden testnek, emberi csupán, s halálos) ...” Van az, hogy létál; kimondtuk, existál! És a dob legyen dabb. És a dal dabol egy dobb dabbal. Daldobol!”.

(James Joyce: Finnegan ébredése. Holnap Kiadó, Budapest, 1992. Bíró Endre fordítása.)

K: SZABÓ MÁTÉ

clm
x 322
ATEISTA FOHÁSZKODÓK

ny: publicista.hu

Nagy Imre kivégzése előestéjének évfordulóján közös imára gyűlt össze a magát ateistaként jellemző Gyurcsány Ferenc, a katolicizmusát sokszor hirdető Dávid Ibolya, és a – szigorúan magánemberként – talán szintén katolikus Kóka János. Különleges politikai katolicizmus formálódott, de a legérdekesebb talán nem is ez az egységfront volt, hanem inkább az ateista ember, Gyurcsány Ferenc imája.

Bizonyára valami banális lélektani oka van annak, hogy a hitetlen, sőt inkább harcosan ateista emberek nyelvhasználatában, szóhasználatában meglepően jelentős a hitre vonatkozó fordulatok, valószínűleg kifejezések száma. A modern ateizmus vagy a kommunizmus

K: Foly Zoltán

kezdetének idején mindez bizonyos mértékig érthető volt, hiszen idő kellett az önálló terminológia megteremtéséhez és elsajátításához. Sztálin például maga is szeminarista volt egy ideig, nem meglepő, hogy írásaiban hol itt, hol ott bukkan fel valami – saját ateista szemszögéből – nehezen értelmezhető mondat vagy kifejezés. Lenin ravatalánál Sztálin elvtárs például nagy hatású esküt tett Lenin elvtársnak, illetve holt tetemének. De hogyan esküdhet meg a materialista egy halott ember földi maradványaira, vagy még inkább földi maradványainak? Egyáltalán: mi az, hogy eskü, értelmezhető-e ateista számára a transzcendenciához kapcsoló nyomatékosító fogadalom? Vagy a transzcendens valósághoz tartozik-e Vlagyimir Iljics Uljanov Lenin hullája? Aligha.

Ugyanígy telepedett rá a vallási terminológia jól-rosszul alkalmazott kifejezésrendszere a hazai kommunisták, Rákosi, Gerő vagy éppen Kádár szövegeire. Rákosi 1945. május 20-án, az MKP országos pártértekezletén így kezdte beszédét: „Első szavam a vértanúknak szól, akik életüket adták a magyar szabadságért, a dolgozók és az egész nemzet ügyéért. Akiknek önfeláldozása nélkül nem tudnók felépíteni ma nagy pártunkat, azt a pártot, amely olyan jelentős szerepet visz hazánk újjáépítésében.” – Nagyon megható. Ha kicsit profanizáljuk Tertullianust, nem egyebet mondott Rákosi, mint hogy a vértanúk vére a kommunizmus magvetése. De hogyan szólhat Rákosi első szava azokhoz a vértanúkhöz, akik – materialista meggyőződése szerint – már nincsenek, megsemmisültek, pusztá anyaggá váltak? Természetesen sehogy.

„Aki nincs ellenünk, az velünk van” – fogalmazta át Kádár Lukács evangéliumát, amelyben János tudakolja a Mestertől, mit tegyenek azzal az emberrel, aki Jézus nevében űz ördögöt. „Jézus így válaszolt: „Ne tiltsátok meg! Mert aki nincs ellenetek, az veletek van.” Ennek az evangéliumból kiragadott résznek a szocializmus hazai valóságára való értelmezése csakugyan ördögi tett volt, következményeit mind a mai napig érezhetjük.

Marosán György meg mintha egyenesen sportot űzött volna a vallási életre jellemző kifejezések használatából, két antiklerikális kirohanás között.

Különös kontraszt volt e jelenség 1988-ig, hiszen az MSZMP tagjai számára kötelező volt a szigorúan tudományos alapon álló ateizmus elfogadása, a dialektikus materializmus hite. Az MSZMP meglepően sokáig görcsösen kapaszkodott az egyedül üdvözítő-

nek vélt ateizmusba, ám az új idők szeleit felismerő MSZP-sek hamar a megterés útjára találtak, és megalakult a párt hívő tagozata, ahol azóta is bátran végezhetnek áhítatokot, megbeszélhetik hitük főbb problémáit – még hozzá anélkül, hogy a párt ateista többsége ezt rossz szemmel nézné. Ugyanis a hívő tagozat egyelőre még kisebbség az MSZP-n belül, de ki tudja, nem harapózik-e el a vallásos hit a politikai vallásosság divatosságá válásával.

Mindenesetre nagyon szembeötlő, hogy a kötelező ateizmust hirdető MSZMP utódpartja mind a mai napig milyen nagy előszeretettel hivatkozik hitre, meggyőződésre, vallásra. Rendkívül tanulságos, hogy az MSZP honlapján mintegy 83 alkalommal találkozhatunk a „hiszek abban” fordulattal, a vallás pedig 316 helyen fordul elő különböző szövegekben. A „hiszek abban” kifejezés egyébként nálunk rendkívül tipikus. A nyolcvanas évek végének glasznosztyától megmámorosodott nyilatkozók, saját bátorságukba belepirulva kezdtek minden mondatot „én azt hiszem” fordulattal. Napjaink „hiszek abban”-jai ennek a glasznosztya-filingnek kései maradványai. Igazán érdekes, milyen sokféle nemes dologban hisznek a szocialista politikusok.

Valószínűleg azonban lényegi különbség van egy mai ateista baloldali politikus vallási szóhasználata, és mondjuk aközött, amikor Kádár vagy Marosán az önkritika fontosságáról beszélt a szent gyónáson viccelődve. Napjainkban ugyanis már van valami „divatos” a szolid baloldali politikai vallásosságban. Különösen, ha nyugati, netán amerikai mintákat követ az ambiciózus magyar politikus.

Magyarország miniszterelnökéről például olvashattuk a bulvársajtóban, hogy gyermekkorában rendkívül rokonszenves volt számára a papi hivatás, olyannyira, hogy *rendszeresen bérhámozott* is. Később ugyan ateista lett, de még ebben a minőségében is érdeklődött a vallás iránt, pár éve például a Regnum Marianum gondolata serkentette önálló véleményalkotásra. Persze negatív formában, hiszen Szűz Mária országa ma már éppoly meghaladott, mint maga a vallásosság. Ugyanakkor programadó beszédéből készült propagandafüzete egyenesen a „Hiszek Magyarorszában” címet viseli. Sokszoros fénytörés: a cím utal a – nyilván „reakciós” – Magyar Hiszekegy zárósorára, vagyis keresztény hitre és hazafiúságra egyszerre. „Igen, hiszek Magyarorszában. Hiszek abban, hogy ez az ország meg tudja valósítani álmait. Hiszek abban,

ZÖLD PANOPTIKUM
Olaj, farost, részlet

hogy a választás időszakában az a dolgunk, hogy megmutassuk a Magyarországra váró jövőt." Nehéz indulatok nélkül összevetni e kiadvány szövegét a néhány hónappal később elhangzott „szenvedélyes öszödi igazságbeszéddel”.

Nem is meglepő, hogy a miniszterelnök vallással és patriotizmussal kapcsolatos kijelentései némiképp megtévesztették az amerikai diplomáciát, és Bush elnök, 2006-os látogatásakor, egy negyvenes években nyomtatott magyar nyelvű Bibliával kedveskedett a magyar miniszterelnöknek. Az efféle protokolláris ajándékozásnál a tárgy kiválasztása során leginkább a megajándékozandó érdeklődési területére, eredeti foglalkozására, hobbjára vannak tekintettel. Úgy tűnik, az amerikai protokollfőnök számára természetesen túnt, hogy a hazai KISZ-funkcionáriusok, akik ifjúkorukban csaknem a papi pályára léptek – és ennek érdekében rendszeresen bérmálkoztak is hajdan –, csillapíthatatlan érdeklődéssel fordulnak a Biblia tanítása felé.

Gondolom, e Szentírás ma becses emléke az Apró-villának, és ötven év múlva majd valaki mélyen a zsebébe nyúl, hogy egy árverésen – hasonlóan Kádár Jánosné rózsafüzéréhez – megszerezze Gyurcsány Bibliáját.

Abszurd? Persze. Sajnos azonban a dráma még nem ért véget. A közelmúltban például a propagandagépezet intenzívebb működtetésének szükségességét a következő allegóriával írta le a párt- és miniszterelnök a kormányalakítás egyéves évfordulója alkalmából szervezett ünnepségen: „Hiszek abban, hogy apostolok, az új Magyarország apostolainak sokasága, hírvivők és követek sokasága kell ahhoz, hogy eljussunk valamennyi magyarhoz.” Bizonyára hamarosan kormányközeli angyalok és apostolok fognak megindulni, hogy a miniszterelnök örömhíre végre mindenkihez eljusson. Eddig ugyanis minden erőfeszítés és propagandára fordított adóforint ellenére sem sikerült megszólítani a magyar társadalmat.

De nem csupán egyetlen baloldali politikus van napjainkban, aki valamilyen belső készítésre vagy külső tanácsadóra hallgatva olyan kérdések taglalásába bonyolódik, amibe igazán nem kellene. Magyarországnak nemrégiben például olyan kulturális miniszterre volt Bozóki András személyében, aki egy interjúban azt találta mondani: „Mindannyian Isten bányái vagyunk, ebben nincs különbség.” Igazán nem szeretnék túlságosan blaszém lenni, de

mégiscsak különös, hogy egy baloldali kormány egyházi kapcsolatok felügyelő minisztere Magyarországon – Isten báránya.

Persze vannak „legendaoszlatók” is. Lendvai Ildikó például, aki szerint a nyolcvanas évek második felében, amikor az MSZMP kulturális alosztályán volt osztályvezető, már nem volt cenzúra Magyarországon, többször is elmondta, hogy nem keresztanya Új-helyi Istvánnak. Nem. A feltételezés persze nagyon érdekes, hiszen milyen vallású keresztanya lenne a munkásmozgalom régi harcosa? Vagy névadó ünnepségi „keresztanya”?

A június 15-i imát, bármennyire jóindulatú volt is a kezdeményezés, ebben a politikai közegben kell elhelyeznünk. Az őszintén és meggyőződéssel ateista Karinthy Ferenc egyik kisregényében elmondja, hogy kiváló sportember léte, egy alkalommal mélyen beúszott a tengerbe, és begörccsölt a lába. Tehetetlenül vergődött. Halálfélelme lett. Mit tehetne? Végigfutott a fejében, hogy imádkoznia kellene. Mégsem imádkozott. Ha Isten lennék, gondolta, nem sokat érne számomra az ilyen kikényszerített ima. Ez nagyon őszinte és saját gondolati körén belül következetes okfejtés. De vajon mit ér az ateista ember politikai megfontolásokból elmormogott imája?

K:

FÁY ZOLTÁN

Lás:

X 72

MAGASHÁZ-TORONYHÁZ

^{Mag}
A torony végigkíséri a kultúrtörténetünket. Bábeltől a szerencsétlen World Trade Centerig. Szinte fontosabb eleme a kultúrának, mint az építészettörténetnek. A vita körülötte most mégis ez utóbbi műfajban tört ki. Kell-e, lehet-e, szükséges-e, szép-e a magas toronyház? Meg kell-e akadályozni építését, vagy el kell fogadni?

A múlt század hetvenes éveinek a végén hazánkban kitört az úgynevezett *tulipánvita*. Az akkor fiatal építészek, élükön Csete Györggyel, a házgyári panel monotóniája ellen küszködve dekorációval élénkített-szépített panelokat kívántak Pakson az új lakótelepnél alkalmazni. A modern építészet tisztaságáért ismételen kiálló Major Máté építészfőnök szokatlan eréllyel kelt ki a

K: Kubinszky Mikály

funkcionalizmussal szemben szerinte eretnekséget jelentő törekvések ellen, és megbélyegezte a jó szándékú alkotókat. Talán ugyancsak jó szándékkal. Az eset azért nevezetes, mert túlgűrűzött az építészeti berkeken, az építészszövetségen, valamint a szakajtón, és behatolt az irodalmi életbe. Írók, művészek szóltak hozzá a kérdéshez. A végeredményt úgy foglalnám össze, hogy kénytelen-kelletlen elítélték ugyan az újító szándékú kezdeményezést, de néhány év múlva a „tulipán mégiscsak kivirágzott”. Mindezt azért bocsátom a magasház-toronyház kérdése elé, mert úgy hiszem, hogy a tulipánvita óta most először foglalkoznak írók, sőt napilapok is (*Magyar Nemzet*) egy építészeti kérdéssel, a magasházzal. S úgy hiszem, hogy joggal, mert valóban egy vitára, körüljárásra érdemes fontos kérdéstről van szó.

A torony hosszú évszázadokon át a templomhoz tartozott, csak is a templomhoz. Az Istenhez kötődött, az égbe mutatott. Messziről felhívta a figyelmet, hogy hol található az Isten háza. A kalocsai székesegyház tornyai csakúgy messziről látszanak, mint a pápai nagytemplomé. Mindkét templom síkságon áll, egyik a Nagyalföldön, a másik a Kisalföldön. Tihany apátsága még a félsziget kiemelkedő vonulatát is megkoronázza, ugyanúgy, mint Fertőszéplakon az időközben visszahúzódott Fertő egykori partján álló templom. A soproni Lővérekől szép idő esetén a Boldogasszonykolostor (valamikor Moson vármegye, most Burgenland Seewinkel) templomának tornyai ugyanúgy távoli felkiáltójelként látszanak. Amikor a 20. század közepén Európában a templomtorony a nagyvárosokban kezdte elveszíteni egyeduralmát, a társadalom szélesebb rétegei is megmozdultak. Fiatal építész koromban az olasz hívők a milánói Pirelli gumigyár Gio Ponti építész által művészien megalkotott Pirelli iroda-toronyháza ellen tiltakoztak, szégyenteljesnek érezték, hogy túlemlelkedik a dómon. S szinte ugyanakkor – jól emlékszem – a neves angol építészeti folyóirat (*Architectural Review*) terjedelmes írásban szólalt fel a Temze partján épülő – kevésbé artistikusnak ítélt – magasházak építése ellen, és borúlátó vázlatok sorával érzékeltette, hogyan fogják ezek sorra elfojtani-elfedni a Szent Pál-katedrális városképi jelentőségű sziluettjét. Azóta annyi nagyvárosban oly sok magasház épült, hogy a tiltakozás lelkiismerete elhallgatott. Különös öröm, eredmény és vigasz, hogy nálunk most mégis megszólalt.

Voltak – a templomtornyokon kívül is, de kisebb számban – funkcionális okokból épített tornyok már régebben is. A kikötői világítótorony, a szép panorámára tekintő kilátótorony, a pályaudvari óratorony (mely tájékoztatta az utast, akinek még nem volt karórája), a kilátást és a tömlőszáritást egyaránt szolgáló tűzoltótornyok és mások. És néhol voltak lakótornyok, a polgárság részére örökszép példaként maradt ránk San Gimignano. Ezek egyben a gazdag családok státusszimbólumai is voltak. Az architektonikus kompozíció díszé sok kastélynak a tornya is, emlékeztetnek a régi várkastélyok őrtornyaira, a védelem ősi feladatára.

Mindezekkel szemben ma a magasház elsősorban gazdasági indíttatású. A magas telekárak miatt előnyösebb nagyobb volumennel kihasználni a területet. De egyúttal megint státusszimbólum is: valamely cég, bank, biztosító, szállodalánc épülete toronyként kiemelkedő méreteivel hirdeti gazdája szolid, financiálisan biztos létét.

A magasház elterjedését az elmúlt évszázadban megkönnyítette az épületszerkezetek rohamos fejlődése. Már a 19. században elterjedtek a vas- és acélszerkezetek, nem sokkal később a vasbeton. Amikor a 20. század elején a velencei Szent Márk tér középkori eredetű régi tornya összeomlott, azt 1910-ben vasbetonszerkezettel építették újjá. Persze a jámbor turisták nagy része ma is azt hiszi, hogy a középkori toronyba építették be a felvonókat. A felvonó pedig az elengedhetetlen lehetőség ahhoz, hogy az egy-két szintes építkezésről az emberiség áttérhetett a „felhőkarcolók” építésére. Az urbanizáció észak-amerikai fejlődésének ezt a meghatározó szakaszát, mely az egész világ építkezéseire példaként oly gyorsan hatást gyakorolt, a fürge és biztonságos liftek tették lehetővé.

A „felhőkarcoló” érdekessége, hogy urbanisztikai elem, nem funkcionális szükséglet. Eltörölte a középületek és a lakóépületek műfajának eltérő építészeti arculatát. Irodaépület, szálloda és bérház hasonlít egymáshoz. A régebbi toronyépületekről többnyire még leolvasható volt a rendeltetés különbsége, legalábbis a magas lakóház eltért a többitől. Érdekesség azért, mert ez az „összemosás” éppen abban a korban és abban az Észak-Amerikában jött létre, mely az ellenkezőjét hirdette: „Form follows function”. Ím, a gazdaságosság legyőzte az építészeti alkotás tiszta szándékát.

Lényeges, hogy a felhőkarcolónak becézett magasházak léptékváltást jelentettek a városképben. Léptékváltást fél évszázaddal

később a mi középmagas panelházaink is tükröztek. Fényes példáját mutatta ennek Debrecenben a házigyári elemekből összeépített Vénkertben az az utca, melynek egyik oldalán egy ideig még a régi földszintes polgárházak álltak. A léptékváltás következő lépése az, amit a 20. század végén magam láttam Sao Paulóban, a 15 millió lakosú brazil városban: 1990-ben az új „lakótoronyok” mintegy 15 szintesnek épültek, amikor nyolc évvel később újból odalátogatam, szinte az összes új lakóház 30 szintesként létesült. A város lakossága rohamosan gyarapodott, a város területe a régi határokon belül maradt. És itt bezárul a kör: a magasház ismét csak gazdasági oldaláról mutatkozik: mert a város alapterületének kibővítését lehetőleg el kell kerülni.

Tudjuk, hogy a magasház gazdaságos, mert kisebb telket igényel. A magasházat már nem a polgár építteti, hanem egy tőkeerős egység. Helyzete immár alig kötődik családi örökséghez, helyzete inkább a város vagy adott városrész funkciójához igazodik. A magas irodaház adott esetben belváros közelébe kívánkozik, a mai „lakótorony” pont ellenkezőleg, attól távolabbra. De akárhol állnak is az új magasépületek, alapvetően megváltoztatják a város sziluettjét, a *skyline*-t. Egyrészt haladásról tanúskodnak, másrészt brutálisan és véglegesen letörölnek valamit a múltból, az eddig méltányolt jellegzetesből. És ezzel elérkeztünk a magasház városépítészeti, vagyis városképi problémájához. A magasházat nehéz építészeti (dekorral, de még kompozícióval is) értékesebbé tenni. A választott homlokzati anyag inkább csak hivalkodásra ad lehetőséget (tükörablak). A részlet eltűnik a toronymagasság nyomasztó ereje alatt. Az építészet művészi alakítását szinte lesepri az építtető érdeke. Mi lesz, ha a „multik” szemet vetnek az Andrássy útra, és a megszokott beépítés helyett – mely a Belvárostól a Városligetig fokozatosan lép vissza a többszintes zártosú bérháztól az előkertes villáig – „felhőkarcolók” foglalják el? (Van több város is a világban, ahol ez már bekövetkezett!) Ma – úgy érzem – a legtöbb ember ezen még szörnyülködik, de ha ennek a gazdasági igénye kéréllhetetlenül fellép, az átalakítás aligha lesz feltartóztatható. Hiszen már hazánkban is sok helyütt, ahol a léptékváltás nem járt ekkora anyagi igényvel, egy nem kívánatos beépítés más formában már bekövetkezett: a budai hegyvidéket, a Balaton partját, a soproni Lővéreket már teleépítették, ha nem is magasházakkal, de sok helyütt olyan mértékig, hogy már rájuk sem lehet ismerni.

GYERMEKJÁTÉKOK

Olaj, farost, 1960-as évek eleje

A magasház a tájképi elemet is jóformán kiszorítja, vagy látványi zavart okoz. Amikor közel 40 évvel ezelőtt a Keszthelyi-öbölben megépült a Helikon Szálló, a szép balatoni öböl képe mintegy összezsugorodott. De a magasház látványa nemcsak a külső nézőpontból hoz változást, a városok életében szinte még fontosabb belső érzületet is befolyásolja. A földszintes vagy néhány emeletnyi magas épületekkel együtt eltűnnek a kirakatok, ritkulnak az utcára kiülést biztosító vendéglők, cukrászdák. Igaz, az üzletek nagy részét úgyis felfalták az áruházak, a vendégfogadó régen megszűnt. Ezzel az építészettel, az utca látványa híven tükrözi a polgári társadalom felbomlását, egy világméretű erő beleszólását az életünkbe.

Mert az építészet mindenkor tükrözte a társadalmat, s ezért a magasházak elterjedése a mai világ gazdasági rendszere mellett – félek – nálunk is elkerülhetetlen. Attól is félek, hogy a mértékadó pénzügyi lehetőségekkel rendelkező építetőket adott esetben sem régi jelleg, sem városképi megfontolás nem fogja eltéríteni számunkra értékes kritériumokat befolyásoló vagy éppenséggel megsemmisítő építkezésektől. De mégsem mindegy, hogy hol,

mikor és mennyire tenyerelnek be a városképbe. És legfőképpen az sem mindegy, hogy hogyan? Hiszen lehet a magasház szép és helyénvaló is. Emlékszem, amikor 50 évvel ezelőtt a Margitszigetre toronyszállót akartak építeni, Granasztói Pál, a jeles urbanista azt kérte, hogy állítsanak fel egy a tervezett épület sziluettjének megfelelő ácsolatot, azon majd lemérhetik a várható látványt. Az ácsolat nélkül is elálltak az elképzeléstől. Ez nem mindig lesz így. De ácsolat nélkül is a szakemberek meg fogják tudni ítélni, meddig lehet „elmenni”. Szrogh György körszállója – igaz, érdemben csak a „középmagas” kategóriába tartozik – egyenesen előnyös látvány-nak bizonyult a budai hegyek ölében.

Végül lényeges konklúzió, hogy az építészeti léptékváltás mintegy „csak” kíséri a kort meghatározó nemzedékváltást. Mely Bábeltől a World Trade Centerig a kultúrtörténetnek is alapja. Talán ezért is tudomásul kell vennie a mi nemzedékünknek, hogy utódaink ott is fognak építeni magasházakat, ahol mi azt ma nem tartjuk helyesnek.

K:

KUBINSZKY MIHÁLY

Színház / festival

HOL A JÓ SZÍNHÁZ MOSTANÁBAN?

Ismét eltelt egy évad, az átlagosnál is gyengébb. Tanú rá a Pécsi Országos Színházi Fesztivál ^{ny:} sokat kritizált műsora, akárcsak a magunk – a színbírálok céhe tagjainak – egész évi, lehangoló tapasztalata is. Nem mentség rá a színházak egyre szorultabb anyagi helyzete, hisz Romániában a legnagyobb, legizgalmasabb, esztétikailag legcsiszoltabb előadások épp a diktatúra legvadabb éveiben születtek, amikor a zsákvászonból készült, „történelmi” jelmez lett a „divat” a színpadokon. De volt gondolat, ami az alkotókat kimondásra feszítette, és volt hivatástudat – a színészek nagy többségében – a félszavakból, gesztusokból is értő közönséggel szemben. Nemcsak az anyanyelvét, identitását őrző kisebbségi színházakban, hanem a román teátrumokban is. Kivált a bukarestiekben.

Az anyaországi színházművészet – tisztelet a kevés kivételnek – mára már elkényelmesedett. Alkotói elfásultak; a produkcióik

K: Metz Katalin

kiüresedtek, konvencionális rutin-előadásokká, olykor spekulatív ötletparádévá, kiagyalt-mesterkélt formakereséssé degradálódtak, legkevésbé az írói gondolat igazsága, a darabban foglaltatott élet hitele érvényesül bennük. Esténként kinyit a pénztár, fölmeleg a függöny, és a közönség bármit megtapsol. Nagyokat zökkenve, nyikorogva működik a „rendszer”. De működik. És ez az illúzió, ami nem szorítja rá az alkotókat, hogy alaposabban készüljenek föl, hogy mélyére pillantsanak a megrendezendő színműnek, és korunk szellemének szóló allúziókkal dúsítva a témát – a remekművek örökérvényű gondolatait – hangsúlyozottan tolmácsolják-továbbítsák, ne ériék be az öncélú magamutogatással, sem a szimpla „partitúra-leolvasással”. Úgymond, a közönség szórakoztatása kedvéért. Ezen a címen ugyanis, akár kutyába is lemehetnek. Egy bizonyos réteg ezt is honorálja. Jóval kényelmetlenebb – kreatív műhelymunkával – friss gondolatokat magas művészi fokon, hitelesen és érzékenyen színpadra „állítani”. Ahhoz félre kellene tenni a rutint, amiben olyan jól eltéblábolhat az ember. S ahhoz meg kevesebb pluszmunkát, haknit kellene vállalni, hogy hetekig-hónapokig csak egy alkotásra összpontosíthasson a művész. Ehhez meg alázatosnak, lemondónak kellene lenni. Kevesen vállalkoznak rá mifelénk. Vagy egyszerűen nem elég tehetségesek, nem elég korérzékenyek (Istenem, akkor, mitől művészek?!), vagy gondolkodni restek?

Vállalkoznak rá viszont azok a külhoni teátrumok, amelyek adnak művészi rangjukra, tartják magukat élethivatásukhoz – akár azok az orvosok, akik betartják hippokratészi esküjüket. Mesterségük, a színjátszás sine qua nonja ez. Miért van, hogy erre jószerével inkább csak külhoni példa akad?

Június hónap folyamán három színházi (illetve opera-) fesztivál vendége voltam. A Pécsi Országos Színházi Találkozó egy-két produkcióját leszámítva (melyeket szerencsére magam is láthatam: Örkény István Színház: *Finito*, Katona József Színház: *Az utolsó karnevál*, s megbízható pályatársak véleménye szerint az egri színházbeli *Párnaember*) semmi izgalmas produkció. Jöttek viszont a válogatott élmények a Miskolci Nemzetközi Operafesztiválon. A szervezés kifürkészhetetlen titkai folytán a két revelációszámba menő előadást: a Kovalik Balázs rendezte *Rameau*-t, az *Artemis diadalát* és a Litván Nemzeti Opera Halévyjét, *A zsidónőt* sikerült egyazon estére műsorra tűzni. Így legfőnnebb kicserélhettük élmé-

nyeinket kritikustársainkkal, akik ide vagy amoda kértek-kértünk jegyet. Becsszó nélkül is elhiszem nekik, hogy Kovalik páratlanul expresszív előadást produkált a barokk operából, miután jómagam csupa gondolati mélységet, lélektani hitelt, szenzibilitást, s mindenekelőtt a konvenciók lerázásával – a zeneszerő, a mű szellemisége iránti tiszteletet tapasztaltam tavalyi (s idén megismételt) Mozart-maratonjától (*Figaro házassága, Così fan tutte, Don Giovanni*) a tíz évvel korábbi *Turandot*ig visszamenőleg. De hát ő az üdítő kivétel. Ugyancsak szavahihető pályatársaimtól tudom, hogy a Horvát Nemzeti Színház Poulenc-előadása, *A karmeliták párbeszédei* is élményszámba ment a miskolci fesztiválon.

Tíz ujjamon megszámlálhatom az olyan kivételes élményeket életem során, mint amilyenben most a vilniuszi litván opera részletetett. Günther Krämer-t hívták a Halévy-mű színreviteléhez, aki *A zsidónőt* tíz évvel ezelőtt már Bécsben is megrendezte. Aztán meg Washingtonban. Igencsak leszűrt, letisztult, minden ízében puritán előadást láthattunk. Krämer a tragédiát látta maga előtt: a kisemberét, akit nemcsak a középkor előítéletei, hanem a saját bosszúálló természete is végzetbe sodornak, és elvakult gyűlöletében imádott (zsidónak) nevelt (keresztény) fogadott lányát is elveszejtí. A tragikus fordulatokban bővelkedő operát nem fejele meg a szokásos dalszínházi pompával, harsány jelenetekkel, ágáló énekesszínészekkel, teátrális gesztusokkal a rendező. Elsőrangú szólistái nemcsak hangjukat, egész testük kifejezőerejét, színészi készségeiket is a dráma szolgálatába állítják. Semmi sem vonja el figyelmünket a művész művész-mivoltáról.

A Siratófalat jelképező zsinórpadlásról padlóg 'eresztett redőnysor-fal előtt imát mormoló, fekete kaftánba bújtatott, pajeszes ortodoxok már az előjátékban – azaz a nyitány alatt – megteremtik a darabbéli atmoszférát. A továbbiakban – a patika-pontosan kimért eszközhasználatnak – a szenvedélyek lefojtásának, a néma szenvedésnek, a váratlan kitöréseknek, a takarékos, ám annál szuggesztívebb taglejtéseknek, színpadi mozgásnak – mind-mind a zene érzelmi kifejezésének szolgálatába kell állnia. És láss csodát, az énekesek elértik a rendező szándékát, a legérzelmesebb, legviharosabb áriák, duettek során sem „parádéznek”, nem növelik hatásos magánszámokká a legbűvöletesebb áriákat sem: „szemek” a láncban, részek a nagy egészben, a páratlan összélményben, ami az előadás során kikerekedik. És

épp ezzel a szigorú összjátékkal emelik hallatlan magasságokba önnön művészetüket. Így együtt.

Amúgy a rendező felfogása szerint másodlagos a – mindkét irányú – vallási gyűlölködés témája. Nem a szüzsé – az emberi lélek kaktizmái izgatják. Krämer tudja, mit jelent egy fiatal lány számára, ha elcsábítva elhagyattatik, kivált a középkorban. S kivált – ha a vallási előítéletek is a szerelmesek közé állnak. Tudja, mit érez az apa, ha minderre ráébred, s milyen gyilkos indulatokat szül, ha ráadásul amúgy is fanatikusan ortodox módon viszonyul a társadalomhoz. Mi tagadás, mai szemmel a pusztá librettó elviselhetetlenül szentimentális, „szirupos„ lenne, ha nem hitelesítené a fájdalmas történeteket a zene drámaisága, s ha nem rendítené meg velejeig az igencsak igényes nézőt az énekesek puritán szenvedélye, amit a lét e pokolbéli alagsorában művészetükkel felszínre hoznak. A kiszolgáltatottság, a magárahagyatottság, a család és a szerelem közti őrlődés, az apai féltés, a meghurcoltatás embertelen élménye fakaszt a szereplők ajkán. És rezonál a zsigerekig fölzaklatott néző lelkében.

És még egy példa. A Sepsiszentgyörgyi Tamási Áron Színház Synge-előadása a Határon túli színházak XIX. fesztiválján, Kisvárdán. A nyugati világ bajnokának groteszk iróniával és öniróniával átítatott, katartikusan költői előadása az erdélyi Bocsárdi László rendezését dicséri, aki nemegyszer már az anyaországi színházakban is bizonyította kivételes tehetségét (Nemzeti Színház: *Lear király*, Örkény István Színház: *Elektra*, Gyulai Várszínház: *Titus Andronicus*).

Talán a titokzatos ír balladák homályából hozta felszínre J. M. Synge a bujdosóból az idegen faluban csodálva csodált, rettenthetlen bajnokra avanszáló falusi legény történetét, akire az isten háta megettől porfészek lakói csak azért néznek föl, mert úgy hiszik, egyetlen csapással kettéhasította tulajdon apját, aki zsarnokoskodott felette. A cselekmény során mély emberi kapcsolatokra villantó, érzelemgazdag, ellentmondásos viselkedésbe kényszerült, darabos falusiak és környezetük társadalmi freskója rajzolódik ki a néző szeme láttára – olyan komplex és olyan emberi megnyilatkozások sokaságában, ami hol összeszorítja az ember szívét, hol felszabadultan nevetet. Mindannyiunk nyomorúságán, ami ezen a sárgolyón szülötteinek kiszabott. A mindennapi gürcöléstől a búfeledtető pálinkázásig. Mert a darab esetlen hősei illegális szeszfőzésből élnek.

A címszereplő Pálffy Tibor visszafogott mimikával, takarékos, ám annál nyomatékosabb gesztikulációval, s ha úgy adódik, egyenesen akrobatikus mozgással a szélhámosnak bizonyuló, sármos legény igencsak összetett, ellentmondásos figuráját formálja meg nem véletlenül díjazott alakításában. A szájtátítól a győztes versenyzőig, az apa rabságában senyedő fiútól a legénykedő csapósig, az asszonyok elől visszahúzódó suhanctól a szoknyavadászig, a szerelmestől az érdekeit számításba vevő férfiig megannyi vonását rajzolja föl a sokszínű szerepnek, de mindig hagy Christy alakjában egy csipetnyi rejtélyességet. Apját Nemes Levente eredeti játékmódjával clownnak látatja, aki handabandázásával kíván a faluban célt érni, még a bolondot is képes megjátszani. Szabó Tibor, a szeszfőzde tulajdonosa, az élet keservein úrrá lévő, nyers, ám lányát féltő gazda kemény, konok figuráját alakítja, szuggesztivitása belülről fakad. Péter Hilda kemény fellépésű, karcos hangot ütő Pegeenje a vad tanyasi körülmények között férfiasra edződött lány önmagára ébredését, szunnyadó nőiségét hozza felszínre pompás alakításában. Amúgy az előadás valamennyi szereplője egyetlen, jól összerótt csapatként játssza Bocsárdi precíz, koreográfiájában is expresszív, sokatmondó Syngé-előadását, melyben a zordon szürkésbarna fémfalakkal ölelt, lejtős játéktéren (színpadkép: Bartha József), Köncei Árpád alkalmanként megszólaltatott, hol drámai, hol ironikusan táncos léptű zenéjével a fesztivál minden kétséget kizáróan legizgalmasabb produkcióját kínálta a kisvárdai nézőknek. És mintát az anyaországi színházaknak.

K:
METZ KATALIN

Szilágyi Domokos

Ch:
LESBŐL, HALÁL

gy:
Szilágyi Domokos, a 20. századi erdélyi magyar líra kiemelkedő alakja, 1976. október 27-én lett öngyilkos. Elképzelem a filmeseket, akik az évforduló alkalmából filmet forgattak a költőről, akinek kitüntetett helyét irodalmunkban a három évtized csak megerősítette: készülnek az interjúk barátokkal, ismerősökkel, irodalomtörténészekkel – és akkor, 2006 októberében, bombaként robban a hír: Szilágyi Domokos a Securitate ügynöke volt. Besúgó

K: Tóth Klára

– mondjuk magyarul, mert tudjuk, hogy mifelénk ügynök is többféle van. Az egyik mindjárt a haza megmentője címre jogosult, a másik hősiessége megmutatására találta legalkalmasabb terepnek a III/III-as ügyszályt.

Amikor megjelentek az első hírek Szilágyi Domokos érintettségéről, még a mocskolódásban határt nem ismerő magyar sajtónak is torkán akadt a szó, Igaz, mindjárt az elején minden másképp alakult, mint az nálunk megszokott volt. Nagy Mária, a költő élettársa, merőben szokatlan módon reagált. „Amikor arra a következtetésre jutottam, hogy kerüljön nyilvánosságra a teljes dokumentum, megnyugodtam. Legtisztább dolog a tények ismerete... Tudjuk, hogy mi van. Ezt tudni kell. Oda kell állni, meg kell mondani. Nincs mit takargatni, sunnyogni.” Hát ilyen egyszerű: *a tények ismerete*. Vajon nálunk miért nem jut eszébe soha senkinek odaállni és megmondani? Miért, hogy mindig a tények a legkevésbé érdekesekek?

Az első film a *Szemből, halál* – B. Nagy Veronika szerkesztőriporter és Sánta Ádám rendező-operatőr munkája – Bukarestből érkezett, még tavasszal. A film, vállaltan, a keserű szenzáció köré szerveződik, de nyoma nincs benne szenzációhajhászásnak, a bálványrombolásnak, ugyanakkor igyekszik elkerülni a szerencsenmosdatást is.

Szilágyi István, a barát és író társ, nem véletlenül jogász és nem véletlenül regényíró, egy helyszíni szemle alaposságával eleveníti fel a költő halálának körülményeit. A legapróbb részlet sem kerüli el a figyelmét. „Az élő ember évtizedekig tartó birkózása a halállal itt ért véget” – mutat egy kiszáradóban lévő cseresznyefára az őszi erdőben. S szinte kísérteties hallani a verset: „Milyen színe van az utoljára látott falevélnek?” Szilágyi Domokos, illetve Bíró József színész előadásában halljuk a verseket meggyőzően.

A képi tolmácsolás már egyenletlenebb, vannak szép, de bántó megoldások is. Szerencsés a versek megszólaltatása, mert egyetlen pillanatra sem feledkezhetünk meg arról, hogy mindennek ellenére különlegesen jelentős költészetről van szó. Az író figyelmeztet: lehet, hogy divatos irodalomelméletek szerint szükségtelen az élet-tények ismerete a művek elemzéséhez, ám a 20. századi magyar költészet olyan alkotóinak, mint József Attila és Szilágyi Domokos, számos alkotása értelmezhetetlen, ha nem ismerjük az életüket. S valóban: ez az új tudás a költő életéről, a politikai titkosrendőrség-

gel való együttműködéséről való tudomásunk átértelmezi nemcsak a költő életét, de halálát is.

A fiatal történész, Stefano Bottoni, aki rábukkant a Szilágyi Domokos jelentéseit tartalmazó aktákra, elmondja, hogy az 1956-os események ébresztették rá a Securitatét, hogy Kolozsváron a kilencezer egyetemista és főiskolás s a hétszáz tanár ellenére csak hét besorozott emberük van. Sürgősen hozzáláttak a szervezet bővítéséhez az egyetemeken, s főleg olyanokat kerestek, akik kompromittálták magukat a forradalomhoz való viszonyulásukkal.

A film legmegrendítőbb része Tatárné Péterfy Irén vallomása. Egyetemi évfolyamtársak voltak, szoros barátságban. A költő Irén legjobb barátjának, Várad Emesének udvarolt. Mindkettőjüket ugyanazzal vádolták: az 1956-os magyarországi eseményekkel való szimpatizálás, stb. S aztán Emese neve már nem szerepel a vádiratokban. Irén nyolc évet kap, amelyből ötöt le is tölt. A szigorú ítéletben bizonyára része van Szilágyi Domokos terhelő vallomásának is. S többen gondolják úgy, hogy Emese megmentése is lehetett a költő tettének indítéka, de egyelőre erre bizonyíték nincs. Hiszen – ahogy lenni szokott – a beszerzés körülményeit tartalmazó dosszié még nem került elő. Az asszony szabadulása után csak vidéken lehetett ide-oda dobált helyettesítő tanár, s megfigyelését csak 1986-ban szüntették meg. Még sincs harag benne, csak mérhetetlen fájdalom. Mint mondja, az ő gondolkodáskészletében nem szerepelt a lehetőség, hogy aláírhatna. Csak az, hogy mindenáron meg kell úszni, hogy aláírja a beszervezést. Sikert, de mindenáron ára van. A szabadságnak is. Mert úgy érezte: ő a börtönben is szabad maradt. A megrendült asszony szavai Semprun *Nagy utazását* idézik, a fogoly és a börtönőr beszélgetését a szabadságról. „Ő szabadon is rab volt. Fáj. Nem az, hogy rólam írt, hanem, hogy így kellett élnie. Mérhetetlen szenvedés áradt belőle, aminek persze nem tudtam az okát. Ha valaki mondja, el sem hiszem.” S végül a legfontosabbat mondja ki az asszony: „Megrendítő és megdöbbentő, hogy most beszélünk róla, hogy ezt tette, de nem látom, hogy valaki is érdeklődne a háta mögött álló erőkről. Hogy ki fogja azokat az embereket kérdőre vonni, akik erre kényszerítették, s akik végül megölték. Hol lássak egyet is? Nem azért, hogy megbüntessék, csak hogy elmondja: Én hallgattam ki, én pofoztam meg, én kényszeríttem. Mindenki parancsra tett mindent, mint Auschwitzban.”

KÉNYYSZERLESZÁLLÁS

SZILÁGYI DOMOKOS
EMLÉKEZETE

NAP KIADÓ

A könyvet Pécsi Györgyi szerkesztette

A festő Páll Lajos arcán – aki pedig különösen megszenvedte a szamosújvári börtönt – is csak feltétlen szeretet van, és valami áthatolhatatlan csodálkozás, értetlenség. „Szisz” (ahogyan a költő barátai nevezték) nagylelkű volt – mondja –, amikor nélkülöztek, akkor sem érezte a szegénységet. Ragaszkodásban és hűségben kitaró volt. És még akik készebbek a moralizálásra, mint Szőcs Géza, azok is azt mondják: jóllehet megkötötte a fausti alkut, nem kapott cserébe semmit. Éppen csak élni hagyták. Sem lehetőségeket, sem díjakat, sem privilégiumokat nem kapott. Nem volt földönfutó, de nélkülözött. És vannak, akiket a tények sem győznek meg: „Igen, ez az ő kézírása, és tényleg baracklikőrt is ittunk azon a találkozón, de hamisíthatták is” – mondja például Tibád Levente. S mások is, mint Bogdán László író, foggal-körömmel védik az illúzióikat, hogy nem írhatta ugyanaz a kéz a besúgó jelentéseket és a verseket.

De Szőcs Géza és a kételyeikbe kapaszkodók már egy másik filmben szólalnak meg.

Az utolsó maszek, Maksay Ágnes és Marius Tabacu filmje kronologikusan követi végig a költő rövid életét. Sok-sok archív felvétel hivatott megidézni a világ- és belpolitikai kontextust, olykor kissé didaktikusan. Az egyes életszakaszokat versek is kísérik, többségükben értő, érzékeny tolmácsolásban. S külön öröm, hogy fiatal színészek mondanak verset magas színvonalon. Mégis, a film epizódokra hullik, s a költő pokolba zárt élete középiskolás fokon jelenik csak meg.

Azonban mindkét film szemléletében, tárgyához való viszonyában van valami megnyugtató, amiért érdemes szólni róluk, s ami fájdalmasan hiányzik a hazai politikából és művészetből akár a „temetetlen múlttól”, akár a jelen történéseiről beszélünk. Az ember szinte ámulva nézi, hogy itt valahogy minden a helyére kerül. Rég értelmüket veszített szavak ragyognak régi fényükben. Bűn és bűnhődés. Senki nem mondja, hogy Szilágyi Domokos nem követett el bűnt. Kimondatik feketén-fehéren, hogy az aláírást meg lehetett tagadni. „Megúszeni” – ahogy végtelen szerénységgel Péterfy Irén mondja.

Szilágyi Domokos vétkezett, de – sokakkal ellentétben – nem tudta felmenteni magát. Tettének súlya agyonnyomta. Ahogy Szilágyi Júlia irodalomtörténész fogalmazott egy írásában: halálra ítélte magát, amikor aláírta a szervezési nyilatkozatot. Felfüg-

gesztett ítélet volt, tizenkilenc évre. De a két évtizednyi haladék félelmek vermeivel szegett létezés volt. A költő tragédiáján keresztül az erkölcs alapkérdései modellálódnak. Ha a bűnt bűnhődés követi, lehetséges a megbocsátás. Az elárult barátok nem az elmúlt három évtized miatt bocsátanak meg a költőnek, s nemcsak azért, mert szerették s szeretik, hanem mert pillanatra sem tudta sem tagadni, sem feledni bűnét, amely végül felőrölte.

Nálunk nem tud helyreállni az erkölcsiség, hiszen a napvilágra került bűnt nem követi sem beismerés, sem bűnhődés, s szükségképpen megbocsátás sem. Nálunk folyamatosan a lét elárulása folyik, hogy Hamvas Bélát idézzem. Besúgóból csak úgy lehet hős, ha „jónak tünteti fel a rosszat, vonzóznak az ocsmányat, igazságosnak az igazságtalant, a mi esetünkben azt aényt, hogy a két kéz ölt, rabolt, a nyelv hazudott, de az ember ezt a társadalmi berendezkedés igazságtalanságára hárítja.”

Ks
TÓTH KLÁRA

↳
ROMOK REFORMJA

X 328. 1 Gyurcsány

ny. publicistika

Forró ős után langyos tavasz? Aztán ismét forró, vagy éppen séggel dermesztő nyár? Ezek a szavak jól mutatnak a bulvársajtó szalagcímeiben, de a valóságról nem sokat árulnak el. Az viszont igaz, hogy a viharos, néhol egyenesen hollywoodi szuperprodukciók látványvilágát idéző tömegjeleneteket hozó szeptember és október után a legtöbb képi izgalmat az hozta, ahogyan a Fidesz képviselői a Kossuth téri kordont bontották. Vagyis az indulatos, de végeredményben csak keveseket aktivizáló népmozgalom elcsöndesedett, s ennek nyomán a miniszterelnök azzal büszkélkedhetett, hogy megmondta előre: a tiltakozók „elunják” az ellenállás – egyébként nyilvánvalóan eredménytelen – utcai és köztéri formáit.

Eközben a „reform”-nak nevezett gazdálkodási kényszerintézkedések (Grósz Károly annak idején őszintébb volt: ő gazdasági szükségállapot bevezetéséről beszélt) az ország eladósodásával párhuzamosan tovább folytatódtak, és az elégedetlenség tovább növekedett. Az állam költségvetési hiányát a háztartások költség-

Ks Gáspár Félves, 9.

vetési hiányává alakító kormányzati gazdaságpolitika a tömegmegmozdulások hiányában és némely mutatók javulásában sikeresnek mutatkozik. De vajon vannak-e tényleges eredményeik a szüntelen izgalmakat gerjesztő, a társadalom életébe brutálisan beavatkozó változásoknak – amelyek mintha a politikai-gazdasági hatalom szerkezetének változatlanóságát szolgálnák? Egyáltalán: mi is a magyar társadalom legfőbb baja, min kellene legelőször változtatni?

A sorrend ma már szinte mindegy: bárhova nézünk, súlyos válságjelenségeket látunk. Másként fogalmazva: a fő baj, hogy sehol sem látszanak olyan jelek, amelyek a nemzet emelkedésére utalnának. Ma már, a moszkvai ihletésű kádári diktatúra bukása után lassanként két évtizeddel, nem elegendő a parlamentáris demokrácia szerkezetére, a jogállamiság törvényi rendjére hivatkozni – már csak azért sem, mert éppen az elmúlt évben derült ki, hogy az elért eredmények viszonylagosak, az állampolgárok akkor is kiszolgáltatottjai a hatalomnak, ha nem alávetettei. Ősszel a világ drámai csatajeleneteket láthatott a budapesti tudósításokban, füstgépek helyett fölgyújtott szeméttárolók és valódi könnygázgránátok füstje gomolygott az utcákon, és Bugyonnij lovasrohamait idéző képeket láthattunk a budapesti Belvárosból.

Ehhez képest a tavasz langyosnak tűnhet, de aki meghallja az utca emberének hangját, a járműveken vagy az orvosi előszobákban folytatott beszélgetéseket, az érzi: a társadalmi feszültség nő. Vagyis ha a képernyőkről nem olvasható is le, a helyzet forrósodik.

Ebből azonban a hatalom gyakorlói nem sokat érzékelnek – meglehet, nem is kíváncsiak rá. Az egyre veszedelmesebb helyzetet azzal vélik kézben tartani, hogy mindazokat, akik a lakosság tűrő- és teherbíró képességének szempontját fölvetik, populistának nevezik. Vagy éppen a reformok ellenségeinek, kádárista nosztalgiaik élesztőinek.

Mármost nehéz dolog nem populistának lenni akkor, amikor az országon egy reformizmusnak nevezett neoliberais tornádó úgy söpör végig, hogy közben minden gazdasági, szociális, közérzeti mutató romlik. És mindezzel szembe csak az a szép ígélet szegezhető, hogy majd egyszer jó lesz. „Nekem aztán eliheti” – szuggeralja a hazugságot (mint van szerencsénk tudni, saját bevallása szerint a politikai szabad versenyt) integráns, nélkülözhetetlen, sőt kötelezővé tevő kormány- és pártelnök.

CIRKUSZ
Olaj, farost, 1964

Nem csoda, hogy mostanság stabilan kétszer annyian támogatják az ellenzéket, mint a kormányoldalt.

Ami, akár tetszik, akár nem, arra utal, hogy bár a hatalom ugyan legitim (ezt a választás négy évre biztosítja), de a politikája nem. A legitimitáció kérdésének árnyalt megközelítése azonban nem számít sokat, különösen nem a választásoktól vélhetően még távol. Érdekes azonban egy kicsit eltűnődnünk a mai helyzeten: azt ugyanis nem nagyon szokás vizsgálni, hogy a támogatók milyen alapon döntenek a maguk voksának odaítélésében.

Így csak feltételezhetjük, hogy a kormánypártok mögött föl-sorakozó választók részben korábbi kötődéseik alapján, mintegy

szokásból tartanak ki múlt évi döntésük mellett (a legvadabb politikai álmódók sem táplálnak magukban olyan illúziókat, hogy a kormányoldal olyan támogatókat vonzott magához, akik egy éve még nem vagy másra szavaztak), másokat a démonizált ellenzékétől való félelem tart meg ebben a kötelékben. Nem tudhatjuk, hogy a kormány politikájával való egyetértés szempontja milyen súlyt jelent a kitartó hűségeselek körében. Ennek azonban nemcsak az ilyen irányú kutatások hiánya az oka, hanem az, hogy maga a kormányzati politika is homályban marad. (Félő, hogy még a kormány számára is, amit a koalíciós egyeztetések, a koalíciós szerződés kényszerű újraforrallásának pusztja ténye önmagában is jelez.) Így ténylegesen erős és tudatos politikai támogatása lényegében egyáltalán nincs a kormánypártok (ismétlem: lényegében ismeretlen) koncepciójának.

Ez pedig még akkor is súlyos probléma, ha az átalakítások eléri a kívánt, ám ma még ismeretlen célokat, amelyeknek a számonkérését a kormányoldal önmagában véve is populizmusnak tekinti. Pedig a kíváncsiság fokozódik, hiszen egy éve tart már a korábbi struktúrák elleni támadás, miközben az új szervezetek rendszere még mindig rejtély (ezt a sajátos, irányulatlan rohamozást nevezi ma a kormány reformizmusnak).

Amiről a legtöbbet tudunk: az egészségügy. Ez a modell az átalakítások eszkálcioját illetően nem sok jóval kecsegtet. Így például, ha a kisebb és hatékonyabb ellátórendszerek kialakítása a cél, ahogyan azt az egészségüggyel kapcsolatosan gyakran hallhatjuk, akkor csak abban lehetünk biztosak, ami megtörtént: a szolgáltatások az ellátóhelyek számának csökkentése (azonos számú beteg, kevesebb orvos, kevesebb ápolónő!) okán nehezebben hozzáférhetőek. Eközben nemcsak a sokat emlegetett vizit- és ágydíj, hanem a múlt év szeptemberében megemelt járulékok miatt lényegesen drágábbak – miközben a minőség (melynek bizony az is része volna, hogy helyben, és nem a lakóhelytől egy-két vagy még több órányira jut hozzá a beteg) javításáról aligha beszélhetünk. (Hiszen ahhoz nagyon komoly beruházásokra van szükség.) Hogy mindezek alapján a kórházi rendszer kényszertakarékoskodási csomagja mitől egészségügyi reform, az a kormány titka marad: ami az intézkedésekből látszik, annak alapján csak a vak párhűség fogadhatja el a változások propagandistáinak állításait hitelesnek.

Az egészségügy ún. „reformja” tehát nemcsak önmagában véve aggasztó, hanem azért is, mert a kormány egyéb reformokkal is fenyegetődzik. Ezek egy részét már meghírdették: közlekedés – áremelés és vasútvonal-bezárás; felsőoktatás – általános tandíj-fizetés; adóügy – ingatlanadó; közigazgatás – a köztisztviselők jogainak korlátozása, rejtett bércsökkentés, elbocsátások, az állam karcsúsítása – az alkotmányosan kötelező feladatok elhárítása.

Mindebből egyetlen dolog látszik csupán: az állami túlköltekezés (óvatos!) csökkentése mellett a pénzbehajtási lehetőségek keresése. Vagyis amit 1995-ben Bokros-csomag fedőnéven kezdeményeztek, azt most reformnak álcázva kívánják végrehajtani. Ebben a hajszában az ún. „konvergenciaprogramra” szokás hivatkozni, mint az Európai Unió által Magyarországra oktrojált intézkedéscsomagra, vagy mint egy csődgondnok parancsaira. Ez persze nem igaz: a konvergenciaprogram a Gyurcsány-kormány valóságos, a belpolitikai tényezőkre való tekintet nélkül megfogalmazott, tényleges programja. Megnevezésében a *konvergencia* nem az uniós fölzárkózásra utal, hanem arra, hogy ezekkel az intézkedésekkel kellene a magyar állam gazdálkodását és Magyarország gazdasági esélyeit visszatéríteni arra a szintre, ahonnan 2002-től, tehát a mai vezetéssel és jogelődjeivel sikerült a mai gödörbe csúszni.

Vagyis a mai, a felelősséget elutasító, másokra mutogató, és sokszor remegő szájjal előadott öndicséretekkel operáló kormányzati propaganda nem más, mint a hazugság politikájának folytatása. Ami sohasem erkölcsi kérdés csupán, hanem annak a jele, hogy a hazudozó maga is menekül a valóság elől. Ezen az úton azonban a helyzet nem javítható – és ezt még azok is érzik, akik amúgy nem tudják ellenőrizni egy-egy politikai állítás igazságát.

De önmagában talán még ettől sem kellene megrettenni: ami az aggodalmak kétségbeesés felé hajlását okozza, az nem egyszerűen a kormányzat okozta gazdálkodási válság, hanem annak mélysége. (Merthogy a kormány időről időre tiltakozik a gazdasági válság kifejezés ellenzéki használatától, és javuló exportteljesítményre, növekedésre mutogat. Valami kis igaza van is ebben: a gazdasági és a gazdálkodási válság tényleg nem ugyanaz. De kit vigasztal az, hogy miközben a személyes jövedelmére nehezedő adók válójában már a jövedelme kétharmadára rúgnak, addig a külföldi tőke beruházásai milliárdos adókedvezményeket élveznek, s hogy a multinacionális nagyvállalatok profitja növekszik?)

Ezek a lépések, melyek során a kormány szívesen hivatkozik az igazságosságra, mindeddig éppen ellenkező hatást keltenek. Az EU felmérése szerint Magyarországon kiugró mértékűek a jövedelmi különbségek, és a szegényeket a gazdagoktól elválasztó távolság növekszik. A polarizáció a középrétegeket is széthúzza, szétszakítja: éppen ellentétesen az uniós társadalmpolitikai elképzelésekkel. (Nem véletlen, hogy erősödik a magyar euró-szkepticizmus, hiszen egy ilyen folyamatot többszörös kudarcként él meg a társadalom java része.)

Erről a súlyos következményekkel már nemcsak fenyegető, hanem járó folyamatról nem sok szó esik. Nem úgy, mint felszíni megnyilvánulásáról, a politikai feszültségek kiéleződéséről, a közvélemény kettészakadásáról. Pedig olyan ez, mintha az egykori pestisjárványok idején csak a legjellemzőbb tünetként jelentkező kelésekről beszéltek volna.

A többnyire álságos szemfogatások közepette emlegetett megosztottság miatti aggodalom okaként ma jobbra az ellenzék következetes ellenkezését tünteti fel az uralkodó média és az abban helyet kapó propagandisták. (Nota bene: ha nincs is igazuk, helyell-közvetlen van is ennek némi alapja.) Ám arról, ami ezt kiváltja (és most ne a kormányoldali retorika, vagy hazugságbeszéd és társai legyenek előttünk), már alig esik szó. Pedig a Magyarországot fragmentáló megosztottságok már átfogó rendszert alkotnak, a megosztottság már strukturálisnak tekinthető. Ezért nemcsak kár, hanem téves is a kifejezést a politikára pazarolni. A területi, a kulturális, a vagyoni megosztottság, a hazai és külföldi érdekeltségek, az államhoz kapcsolt ágazatok és a versenyszféra közötti szakadékok, de a központi és a helyi közigazgatás ellenérdekeltsége a feszültségek számtalan formáját generálják – melyek változatos formában mutatkoznak meg. Ezekhez társul, részben ezekből nő ki a kulturális, világnézeti, ideológiai, nyelvhasználati stb. szakadékok szövevénye.

Mindez mára az ország működőképességét is aláásta: már nemcsak politikáról van szó. Ideje tudomásul venni: nem egyszerűen megosztott, hanem töredezett és szétesőfélben lévő (bizonyos szegmenseiben már szét is esett) országban élünk.

A mai hatalom ezzel nem hajlandó szembenézni. Igaz, nem is érzékeli – bár nem is kíváncsi rá. Részben hasonlítanak ebben az autóversenyek sztárjaira, akiknek fontosabb a vezetés, mint a kocsi műszaki problémái, amelyek megoldása a technikusok dolga. De

azt még ők is észreveszik, ha a kocsi leáll. A ma kormányzó csoport azonban nem látszik tudomást venni arról, hogy az ország már „leállni” készül. (Igaz, a „Lendületben az ország!” szlogen már a rak-tárakba került.)

A szétesettség mára egyre beszédesebb tény. Nincs nap, hogy ne értesülnénk újabb és újabb megrázó, émelyítő, fölháborító eseményekről, jószerevel már értelmezni sem tudjuk őket: rendőrbűnözés, hatalmi korrupció, erőszak, családirtas és öngyilkosság, önkéntes éhhalál, zugszeszfőzés, értelmetlen hídépítésre tékozolt tízmilliárdok, pártalapon mutyizó ál-alapítványok tízmilliói stb., stb. Vagyis egy fölbomlott, a közbizalom rendszerének hiányát mutató romtársadalom anomáliái mindenhol – mintha egy háború utáni exlex állapotot élnénk. Láttunk hasonlót a közelebbi múltban is: a nyolcvanas-kilencvenes évek fordulóján éltünk meg hasonlót. Akkor azonban még örültünk is neki: mert a diktatúra összeomlását láttuk benne, és hittünk abban, hogy majd, a demokrácia eljövendő rendszerében jóra fordulnak a dolgok. De miben reménykedhetünk ma?

Talán csak abban, hogy lesz elegendő hitünk és képességünk, „újrágombolni a mellényt”. Mindenesetre egy biztos: kormányváltás már nem elég. A demokráciához, piacgazdasághoz, Európához, múltunkhoz, önmagunkhoz való viszonyunkat is újra kell fogalmaznunk. A mai kormány még a maga reformjairól szónokol, reformkényszerre hivatkozva ver szét még működő struktúrákat. Nincs jele annak, hogy eddig bármilyen feladatot sikeresen oldott volna meg. Egy azonban biztos: ha maga alkalmatlan is igazi reformokra, amit tesz, kényszerű bizonyossággá teszi: reformokra szükség van – hogy az utánuk maradó romhalmazt el lehessen takarítani.

K. GÁSPÁR G. JÁNOS

ciklus
OROSZ-OSZTRÁK OLAJÜGYEINKRŐL

ny. publicistika

Dívattá vált egy ideje a fejlett világban a vállalatok felvásárlása, akvizíciója. Mint minden új trend, egyszer csak ez is eljött hozzánk, most legutóbb a legnagyobb magyar vállalat felvásárlási kísérlete formájában. Persze nálunk a nyugati trendek magyaros módon szoktak megjelenni: megkésve és szabálytalanul. Ez esetben is. Elég későn támadt fel nálunk az akvizíciós izgalom; persze sokáig nem volt mit felvásárolniuk a jó vételre vadászóknak. Nálunk inkább a privatizációban leltek izgalmas és jövedelmező elfoglaltságra a vastag pénztárcájú kalandkeresők 1990-től, sőt azt megelőzően. Emellett sajátos módon tűnt fel az akvizíció mi felénk, mert a szabályokat eleinte könnyen kijátszhatták, vagy pedig nálunk a bevásárlók között a szokásosnál is gyakoribb volt az olyan, akinek nemcsak a pénztárcája vastag, hanem az arcbőre is. Pannonplast, Borsodchem – ezekről néhány szót érdemes ejteni, mielőtt a 2007-es év nagy magyar akvizíciós ügyletére, a MOL felvásárlási akciójára rátérnénk.

De előbb magáról a fúzió jelenségéről. A nyugati világban egy ideje erős koncentrációs folyamat zajlik. Ilyen jellemzi az autópárt, ahol a német–amerikai *DaimlerChrysler*, a francia–japán *Renault-Nissan* összeolvadás különös nemzetközi kombinációkat eredményezett. Az amerikai *Ford* tulajdonosa lett a *Volvo* személygépkocsi-gyártásának, az angol *Jaguarnak*, befektetője a japán *Mazdának*. Hasonlóan felgyorsult a cégek koncentrációja a vegyiparban, a gyógyszeriparban, vagy éppen az olaj- és gázszektorban. A mozgogatott tőke méretei meghökkentően nagyok. Az AOL internetes cég és a *Time Warner* szórakoztatóipari konszern egyesítésekor 2000-ban az új entitás tőzsdei értéke 160 milliárd dollárra rúgott. A távközlésben vagy a gyógyszeriparban nem számít ritkának az 50–80 milliárd dollár nagyságú fúziós ügylet.

A fúzió fogalmát többféle esetre alkalmazzák. Az egyik a *vállalat-összeolvadás (merger)*, ami történhet egymással stratégiai szövetségre lépő két vállalat kölcsönös részvénycseréjével, amihez külső pénzforrás nem is szükséges. A fúziótól az érintettek azt várják, hogy a párhuzamos fejlesztések, értékesítési hálózatok felszámolásával költséget takarítanak meg, és így az összeolvadást követően az új, közös vállalat nyereségkilátásai nagyot javulhatnak. Mivel

K: Bod Péter Ákos

a részvénytársasági szereplők és a pénzügyi elemzők tisztában vannak e lehetőséggel, így a sikeres fúzió megnöveli a fuzionált cég részvényértékét. Ez a tőkenövekedés van annyira erős hajtóerő az összeolvadási ügyekben, mint a középtávon ténylegesen elérhető költségmegtakarítás vagy piacpozíció-javítás.

A fúzióval elérhető tőkeérték-növekedés esélye azután olyan erőket is mozgásba hoz, amelyekre alkalmazhatjuk a 'spekuláns' és a 'ragadozó' jelzőt. Ha ugyanis tőkével jól ellátott szereplők felfedeznek maguknak egy olyan vállalatot, amelynek potenciális tőzsdei értéke a felvásárlás és beolvasztás után nagyobb lenne, mint előtte, akkor kifizetődő kívülről megtámadni a céget, vagyis akkora részvénymennységet felvásárolni, amennyivel a társaság igazgatóságát a külső befektető saját embereire lecserélheti. Ezt követően a helyzettől függően többféle módon lehet gyorsan pénz csinálni. Eladhatók a felvásárolt vállalat keresett vagyontárgyai, mintegy lecsupaszítva az eredeti céget, ha részenként többet ér, mint együtt. Ha a vállalat nyereséges és ráfizetéses egységek konglomerátuma, akkor a tőkepiaci ragadozó a megvétel követően felszámolja a veszteséges tevékenységet, és pénzzé teszi a nyereséges részeket (amivel gyakran álláshelyek ezrei szűnhetnek meg).

Az akvizíció lehet *baráti*: ez esetben a célba vett vállalat részvénytulajdonosai az árfolyam várható növekedése reményében nem bánják a fúziót, hiszen részvényhányaduk arányában az árfolyamnövekményből profitálni fognak; a vállalatvezetők pedig garanciákat kapnak arra, hogy az új szervezeten belül is lesz munkájuk. Nem ritka viszont az *ellenséges felvásárlás* sem. Az ellenséges szándékkal szemben a cég igazgatótanácsa védekezik: igyekszik rábeszélni a tulajdonosokat, hogy ne adják el részvényeiket a felvásárlónak. A tőkepiaci szabályok is fontos szerephez jutnak: ha egy vevő (vagy egy vevői kör) a részvények egynegyedét megszerzi, és mindenki másnak ennél csak kisebb részvényhányada van, akkor a nagytulajdonossá váló támadó fél köteles felvásárlási ajánlatot tenni a kisebb tulajdonosok számára, hogy azok tisztességes áron megválhassanak részvényhányaduktól.

Az ellenséges kivásárláshoz sok pénz kell, hiszen a részvények folyamatos felvásárlása során a tőzsdei árfolyamok emelkednek. Kisebb vállalkozások erőszakos felvásárlását és összevonását-szétzedését egy nagy cég saját tőkével is megkísérelheti, de nagy méretekben nyilván idegen tőkére van szüksége a spekulánsnak. Itt

lépnek be a folyamatba a befektetési bankok. Ezek egyfelől tanácsadóként szerepelnek a vállalat-összeolvadás és -felvásárlás (M&A) folyamatában, de beállhatnak hitellel is a támadó fél mögé. Az akció sikere esetén a várható tőzsdei árfolyam-növekedésből aztán majd visszafizethető a banki kölcsön, a többi pedig a felvásárló fél saját tiszta profitja lesz.

Nos, ez a piacgazdasági elmélet és nyugati gyakorlat; némileg más a mi üzleti gyakorlatunk. Itt már volt arra példa (a már említett Pannonplast esetében), hogy tőzsdei céget strómanok révén akarták felvásárolni élelmes üzletemberek, majd amikor a Pénzügyi Szervezetek Állami Felügyelete észlelte a szabálytalan mozgásokat, akkor az akkori elnök, Szász Károly fején két útonálló seprűnyelet tört el. A kipattanó botrány elvezetett Kulcsár Attila brókerhez és a nevéhez fűződő csalási és pénzmosási bűnsorozat részleges lelepleződéséhez (ma még nem minden fontos érintettől lehet tudni az igazságot). Volt hasonlóság a Borsodchem ügyben is: annak részvényeit különböző székhelyű cégek vásárolgatták, amíg szintén az állami felügyelet (és annak elnöke, Szász Károly) ki nem derítette, hogy egy írországi meg egy bécsi cég, valamint egy budapesti olasz tulajdonú bank azonos orosz tulajdonos megbízásából folytat ellenséges felvásárlást. De szabálytalanul, mert a végső megbízót eltitkolva úgy akartak többségre jutni, hogy az orosz megbízónak ne kelljen nyilvános ajánlatot tennie a kisországos kivásárlására. A trükk akkor még sikerült, de azóta a törvény szigorodott – és Szász Károlyt a szocialista-szabaddemokrata kormány törvénymódosítással eltávolította állásából.

Ilyen előzményekkel a hátunk mögött nem csoda, hogy némi gyanúval nézzük mindazt, ami a MOL körül kezdett kifejlődni 2007 júniusa végén. Az addig is meglehetősen nagy hányaddal bíró osztrák ÖMV és a szintén nagyrészvényes orosz Rahimkulov agresszíven kezdte venni a tőzsdén a MOL-részvényeket, majd az egyre drágábban megvásárolt részvénycsomagot az orosz olajmágnás eladta az ÖMV-nek, amelyiknek így hirtelen 18 százaléknál nagyobb tulajdonhányad lett a kezében. Karnyújtásnyira került ezzel a felvásárlás lehetősége. Ekkor megszólalt a magyar miniszterelnök. Gyurcsány az osztrák kancellárnál panaszolta be azt ÖMV-t, amely szavai szerint ellenséges felvásárlási kísérletbe kezdett a magyar vállalat ellen.

Itt azonban megmutatkoznak a helyi sajátosságok. A MOL-t ugyan tekintheti magyar vállalatnak a kormányfő, de abban egy szem részvénye maradt csak a magyar államnak, és igazából nem komoly a magyar állampolgárok, magyar vállalatok részesedése sem. És miért nincs már a MOL-ban állami tulajdon? Mert ugyanezen kormánykoalíció korábban eladta az utolsó 25 százalékot is; a mainál sokkal rosszabb árfolyamon, a tátongó költségvetési hiány betömése céljából. És miért fordult panasszal az osztrák kormányfőhöz? Mi köze annak egy magáncéghez? Nos, valóban van köze, hiszen az osztrákok igen bölcsen megtartottak 31 százalék szavazati jogot hozó üzletrészt az osztrák olaj- és gázvállalatban. Az ÖMV tehát magáncég, sőt regionális multinacionális vállalat, érdekeltségekkel bír Ausztrián kívül Németországban, nálunk, a Balkánon – és eközben szép csendben osztrák állami tulajdonban is áll. Versenytársa a MOL, amely szintén bizonyos fokig regionális multicég, érdekeltségekkel Szlovákiában, Horvátországban, Romániában – de elenyészett mögüle az állami tulajdonosi háttér. A felelőtlen, ígéretős, költséges gazdaságpolitika számos kártételének egy további minősített esete áll előttünk, hiszen minden patrióta hangvétel ellenére a magyar miniszterelnök eszköztelen maradt a „nemzeti értéket” képező vállalat megvédése ügyében

Az SZDSZ hangadói pedig semmi különöset nem látnak az ügyben: az egyik piaci vállalat felvásárolja a másikat; hja kérem, ilyen a piac. Ha nem akarják meglátni a 31 százalékos (meghatározó, domináns) állami szavazati arányt az ÖMV-ben, a támadó piaci vállalatban, akkor nem is látják meg. Az „állam mindig rossz tulajdonos” a krédójuk; ami ezek szerint nem vonatkozik az osztrák államra, amely láthatóan bizonyulhat jó tulajdonosnak; a szabaddemokrata hittétel nyilván a magyar államra korlátozódik. De hisz azt valóban jobban ismerik: egynéhány éve ők a magyar állam. És egyetérthetünk velük: elég vacak tulajdonosoknak bizonyultak a szabaddemokrata miniszterek. A szocialisták viszont szeretnék magyar stratégiai vállalatnak látni a MOL-t, és nyilván látni vélnek kormányzati beavatkozási eszközöket, ha már a miniszterelnök beavatkozik nyilatkozatok és diplomáciai kezdeményezések erejéig a felvásárlási pókerjátzmába. De a kormányzat kezében nem maradt sok kártya, és bizony megeshet, hogy mire e sorok napvilágot látnak, az a kevés is értéktelennek bizonyul.

Holott az Antall-kormány valóban erőteljes, regionális súlyú magyar magánvállalatot alkotott meg. A volt kőolaj- és gázipari tröszt (OKGT) átszervezésével 1992-ben az elődjénél tisztább profilú, de integrált, nagy tőkeerejű vállalatot hozott létre, vállalva még azokat a kritikákat is, hogy túl nagy szervezetet hagy meg a magyar gazdaságban. Talán ma már különösnek, sőt komikusnak is hangzik, de akkor harsány hangok nem azt észrevételezték, hogy a magyar olajvállalat túl kicsi lenne a környéken (lásd az ÖMV-t) vagy a tágabb világban (hozzámérve a nagyságrenddel nagyobb orosz, amerikai, a tényleges multinacionális háttérű energetikai óriásokhoz), hanem hogy miért ilyen nagy. E sorok íróját miniszterként arra akarták rávenni parlamenti képviselők, hogy az olajtröszt akkori jó emlékű ÁFOR-kúthálózatát állami eszközökkel ossza ketté, és a két cég egymás ellen versenyezzen a (kis) magyar piacon. A szimulált versenyben azonban nem hittem, a tényleges piaci versenyben viszont igen; és valóban lett is hamarosan igazi verseny. Milyen jó, hogy a Shell, Q8, Agip, Total, ÖMV hálózatával és a láncolatokhoz nem tartozó soktucatnyi magánkúttal szemben a magyar MOL versenyben tudott maradni. A privatizáció is ebben megindult: az állami hányad egy része pénzügyi befektetőkhez, másik része kisztrésvényesekhez került, kaphattak részvényt a kárpótlási jegyek tulajdonosai. Az már más ügy, hogy sokan anyagilag megszorulva vagy türelmetlenségükben továbbadtak részvényeiken, holott az eredeti ár ötvenszerese és százszorosa lenne a magyar kisbefektető kezében. Egy kormány nem lehet okosabb mások helyett; elég, ha a maga teendőit értelmesen ellátja. De bizony az utóbbi években gyengécske áron eladott állami részvényhánnyal a kormány pont olyan rövidlátásról és a stratégiai gondolkodás hiányáról adott tanúbizonyságot, mint sok pénzügyileg iskolázatlan kisbefektető.

Egy évtizede még valóban nyugodtan hívhattuk magyar cégnek a MOL-t. Most az első igazán nagy (de nem az első zavaros háttérű) ellenséges felvásárlási ügylet rávilágít arra, hogy saját böszmesége miatt mennyire eszköztelen maradt a magyar állam. Más állam nem. Ezért ne az uniós szabályok szigorúságán tessék sopánkodni: a szabályok olyanok, amilyenek – nagyrészt egyformák a szereplők számára. De akik a játszmát játsszák...

Egyébként a nemzeti olajvállalatok fúziója önmagában nem elvetendő gondolat, az erőik koncentrációja mellett komoly érvek

szólnak. Elárulom – hiszen nem volt annak idején publikus –, hogy az osztrák állami szektor vezetői az 1990-es évek elején felajánlották az ÖMV és a MOL (OKGT) részvénycserés fúzióját. Ilyenkor persze az a kulcskérdés, hogy mennyire értékelik a két vállalatot. Nos, osztrák barátaink 4:1, de legfeljebb 3:1 arányban gondolták a fúziót, azaz a létrehozandó osztrák–magyar cégből a magyar államnak 20, legfeljebb 25 százalék jutott volna. Ilyen feltételek mellett csak udvarias elutasítás lehetett a válasz. Mára látjuk a tőzsdei kapitalizáción és a részvényforgalmon, hogy bár az ÖMV valóban nagyobb vállalat, de értékelőnye nem háromszoros, négyszeres, legfeljebb 40 százalékos, ami hatalmas különbség. Érdemes volt hát megőriznünk a későbbi évekre a magyar olajipari vállalatot. Kár, hogy az állami vagyonkezelés során az lett a dologból, ami lett. Szabaddemokrata barátainknak van némi igazságuk: az állam tud gyatra tulajdonos lenni.

Ks

BOD PÉTER ÁKOS

SUMMARIES

Magyar Szemle (Hungarian Review), Bi-monthly, Vol. XVI., Nos. 7-8., August 2007, Budapest.

Editor-in-Chief: GYULA KODOLÁNYI. Publisher: GYÖRGY GRANASZTÓI. Published by Magyar Szemle Foundation.

GÁSPÁR GRÓH. *Looking at the Past or Turning to the Past?* Editor's Note.

JÁNOS ZLINSZKY, Former Judge of the Hungarian Constitutional Court, Budapest. *The Twilight of Constitutionality?* The habitual disregard of the current government for the Hungarian Constitution and the frequent neglect of legality by the citizen suggest to some that the Constitution of 1989 suffers from weaknesses. However, the Constitution should live as an interiorized ethics and mentality in the citizens and the governing class, which they would be ready to respect and defend in any case and at any cost.

About the New Government District: Two Opinions. GYÖRGY GRANASZTÓI, historian, Chairman of Magyar Szemle Foundation, and IZABELLA BENCZE, lawyer, former Director of the Treasury Property Agency. The Gyurcsány government has unveiled its plan to move the government to the area beside Western Railway Station in Budapest, into office blocks to be owned by private enterprises. Serious weaknesses of legal and financial character characterize the project, as well as the curious symbolic message of the Hungarian State's removal from its historical buildings. In our two articles the legal and urban history aspects are analyzed.

PETER NIJKAMP, economist and mathematician, Professor, Free University, Amsterdam. President, EuroHORC, Netherlands Research Organization. *Race Without a Finish.* This paper addresses the fundamentals of our knowledge-based society, with a particular view to the emerging new knowledge initiatives in the European Union. After a discussion of the current R&D investment trends in Europe, several flaws in the European knowledge system and in the European Research Area (ERA) are highlighted. This pa-

per was read at the World Science Forum of Budapest in November 2005. Published with permission of the Hungarian Academy of Sciences.

PÉTER KASLIK, high school professor, Canada. *Air! – The Well-Being and the School Results of Hungarian Children in the Light of the 2007 UNICEF Report*. The report suggests that after decades of prominent scholastic performance Hungarian children have dropped to the bottom in the ranking of developed countries. An analysis of the background indicates the errors of educational and social policies, to be aggravated by the ongoing reform. The child as a central value does not appear in current government strategies, and the overall situation of poor children approaches that in the Thirties in Hungary.

PÉTER KOVÁCS, Professor of International Law, Member of the Hungarian Constitutional Court, Miskolc. *The American Legation in Budapest and the Revolution of 1956. Part II*. Interviews with diplomats and staff of the American Embassy in Budapest during the Revolution – their testimonials to the events, their deep human and political sympathies with the Revolution, and their feeling of helplessness as Washington was failing to make the appropriate diplomatic steps on the world stage.

BÁLINT TÖRÖK, historian and journalist, Budapest. *Who Conspired? Against the Republic. (The First Big Trial, 1947)*. As the Cold War was unfolding, Soviet occupiers in Hungary put into action the Stalinist blueprints for totalitarian rule through their agents in the police. The biggest political force in Parliament, the Smallholders' Party, was disrupted by the first big political trial, based on false charges, in which several of its members were involved, and Prime Minister Ferenc Nagy, who had fled to Switzerland, was planned to be the political target.

IMRE MOLNÁR, *The Hungarian Catholic Church and the Polish Refugees*. After the Nazi occupation of Poland in September 1939, over 100,000 Polish soldiers and civilians, together with many families, were given asylum by the Hungarian government despite the protests of Hitler. The welfare of the refugees, their social and spiritual care and schooling were largely undertaken by the Hungarian Catholic Church, in secret co-ordination with the government. An outline of the main developments of this action is provided in the essay here.

FERENC SÜLE, M.D., psychiatrist, Budapest. *Spiritual Aspects of Our Life Problems*. A Prominent Jungian therapist of religion argues that the churches neglected the complexities of the psyche at the emergence of modernity, while materialistic science all but analyzed it out of existence. In recent decades, in a postmodern age, psyche and self are coming into their own in science and medicine, and the churches also begin to show an inclination to adopt a contemporary therapeutic outlook in their care of souls.

1% METAPHYSICS. György Szabados has selected a passage from *Mensch und Mitmensch* (Göttingen, 1955), a book by the German protestant theologian Karl Barth (18–19).

Books and Events

ILDIKÓ D. UDVARY. *An Angel Descended in Erzsébet. About Imre Gaál*. The permanent exhibition of visionary painter Imre Gaál (1922–1964) opened in the Átlók (Diagonals) Gallery in the Budapest district of Pesterzsébet.

TIBOR VÁRSZEGI. *Synthesis or Syncretism? (The Arts of Josef Nadj and Miguel Barcelo)*. At the Avignon Festival of 2006, the choreographer Josef Nadj (József Nagy), guest of honour of the festival for the 2006 season, presented two performances, which address the question of post-modern syncretism vis a vis a synthesis going beyond the post-modern predicament.

MÁTÉ SZABÓ. „*With Flute, With Drum, With a Violin Made of Reeds.*” *About Szilárd Mezei*. The young Hungarian musician from the Voivodina (Serbia) who has composed and played music for Josef Nadj, comes from the free music school of György Szabados. He is a versatile and prolific talent who uses the multicultural sources of his region, in the improvisational style of folk music and jazz – the title of the review is a quotation from a Hungarian folk song.

ZOLTÁN FÁY. *Atheist Prayers*. In circles of the Left-Liberal government, the use of religion has become a fashion. Lately the grandchild of the martyred Prime Minister Imre Nagy organized a public memorial prayer where many committed atheists participated. Our columnist examines the background and the implications of such highly advertised actions.

MIHÁLY KUBINSZKY. *Tall Buildings*. Recently, a debate about tall buildings has opened up in Hungary as plans for building them threaten to damage the homogeneous historical Budapest city-scape. Our columnist believes that the „pragmatism” of builders will ultimately win over sacral and historical arguments.

KATALIN METZ. *Where Can We Find Good Theatre These Days?* Our theatre columnist did find out, not having found much during the Budapest season. She was pleased to be present as Halévy's *The Jewess* was performed by the Lithuanian National Opera at the Miskolc International Festival. The other exception was a performance of *The Playboy of the Western World*, at the 19th Kisvárdá Festival of Hungarian Theatres Beyond the Borders, staged by the Tamási Áron Theatre of Sepsiszentgyörgy in Transylvania, Romania.

KLÁRA TÓTH. *From Opposite, Death*. In our film column documentaries on the life of Transylvanian Hungarian poet Domokos Szilágyi are compared, eerie footages which are modulated by our knowledge of the poet's suicide and recent reports about his role as informer of the Romanian secret police.

JÁNOS G. GÁSPÁR. *A Reform of Ruins?* Political analysts speak of Hungary as a country torn along lines of government and opposition sympathies. Yet Hungary is a society riven by a whole number of other divisions, cultural, financial, residential, sectorial etc. The country is fragmented rather than divided, a society in ruins, concludes our domestic columnist. Until the fragmentation is attended, the political stalemate remains.

PÉTER ÁKOS BOD. *About Our Russian-Austrian Oil Affairs*. Hungary's strong reliance on Russian oil imports – and Russian policies – has been aggravated in recent years by bad government decisions in connection with the Hungarian oil company MOL, a regional multinational.

The present issue of *Magyar Szemle* is illustrated with work by painter Imre Gaál (1922–1964). On the cover: *The Battle of Good and Evil Gods*. Reproduction photography by Imre Juhász.

E SZÁMUNK SZERZŐI

BENCZE IZABELLA jogász, 1998-tól különböző minisztériumokban (NGKM, HM, Pénzügyminisztérium, Igazságügyi Minisztérium) osztályvezető, főosztályvezető-helyettes, illetve főosztályvezető, kodifikátor, a szovjet csapatkivonás vezető jogásza. 1998–2003 között a Kincstári Vagyoni Igazgatóság vezérigazgató-helyettese. Jogi oktató (Forrai Magániskola, Üzletemberképző Akadémia, Corvinus Egyetem). 2007-től ügyvéd. Publikációk (könyvek, tanulmányok): *A kincstári vagyon Magyarországon, avagy milyen tulajdonos az állam?*; *A kincstári vagyon a jog tükrében*; *A kormányzati vagyonnal való gazdálkodás jogi szabályozásának kérdései*; *Az állami köztulajdon intézményi rendszere*.

BOD PÉTER ÁKOS (1951, Szigetvár): közgazdász, egyetemi tanár. 1990–1991-ben gazdasági miniszter, 1991–1994-ben a Magyar Nemzeti Bank elnöke. Jelenleg a Budapesti Corvinus Egyetem tanszékvezetője, a Károli Gáspár Református Egyetem tanára. F. m.: *A vállalkozó állam a mai tőkés gazdaságban* (1987), *Rendszerváltozás Kelet-Közép-Európában* (Leszek Balcerowiczsal, Václav Klauszal, 1997), *Pénz, hatalom, erkölcs. Tanulmányok a gazdasági rendszerváltás időszakából* (1997), *A pénz világa – a világ pénze* (2001), *Gazdaságpolitika* (2002), *Közgazdaságtan* (2006).

D. UDVÁRY ILDIKÓ (1958, Nagyvárad) művészettörténész, igazságügyi szakértő. Az ELTE művészettörténet–történelem szakán végzett. 1982–83 a Képző-és Iparművészeti Lektorátus, 1983–2000 a Múcsarnok munkatársa, 1995–2000 között a Magyar Iparművészeti Egyetem előadója, a Múcsarnok Művészeti osztályvezetője. 2003 óta igazságügyi festményszakértő; a Pesterzsébeti Múzeum és intézményei igazgatója. Szakíróként és oktatóként elsősorban kortárs művészettel, művészetelmélettel, kiállításrendezéssel foglalkozik.

FÁY ZOLTÁN (1966-ban) könyvtáros, publicista. Az Eötvös Loránd Tudományegyetemen és a Pázmány Péter Hittudományi Főiskolán tanult.

GÁSPÁR G. JÁNOS: könyvtáros, szerkesztő. 1990 óta ad közre politikai elemzéseket.

GRANASZTÓI GYÖRGY (1938, Budapest): történész, egyetemi tanár, az ELTE BTK Magyar–francia társadalomtudományi műhely és doktoriskola vezetője, a Teleki László Intézet főigazgatója. Szakterülete a társadalomtörténet. Várostörténeti és népesedéstörténeti tanulmányok mellett esszéket is közread a demokratikus átmenet témájában. Habilitált, az MTA doktora. 1990–1994 között az Antall-kormány nagykövete volt a NATO és az Európai Unió mellett, valamint a belga királyságban. F.m.: *Mi történik itt?* (esszék, 2003).

GRÓH GÁSPÁR (1953, Budapest): irodalomtörténész, kritikus. *A Magyar Szemle* rovatvezetője. F. m.: *Egymásért vagyunk*. (Tanulmányok, kritikák, 2000) *Szabó Dezső: Az elfelejtett arc* (Válogatás és szerkesztés, 2001), *Az elsodort író. In memoriam Szabó Dezső* (In memoriam, válogatás és szerkesztés, 2002), *Móricz Zsigmond: A magyarság rendeltetése* (Magyar Néző, válogatás és szerkesztés, 2004), *Cs. Szabó László. A kis népek hivatása*. (Előszó, válogató szerkesztés, 2005, *Nézni a láthatatlant* (Kisesszé, 2005), *Határ.Ok nélkül* (Tanulmányok, kritikák, 2006).

KASLIK PÉTER (1939, Bóka /Bánát/): tanár. A belgrádi egyetem jogi karán diplomázott (1962), majd 1967-ben Kanadába emigrált. 1970–2000 tanárként dolgozott. Írásai az *Új Symposion*ban, a *Létünkben*, valamint a helyi, kanadai magyar sajtóban jelentek meg.

KOVÁCS PÉTER (1959): nemzetközi jogász (1983, JATE), francia posztgraduális egyetemi diploma (1985, Nancy, Centre Européen Universitaire). PhD 1987, Miskolci Egyetem, Dr Habil (1997 Miskolci Egyetem). Egyetemi tanár (1998). Alkotmánybíró (2005 óta). Nemzetközi jogász, nemzetközi közjogi tankönyvek szerzője. Kb. 70 tanulmánya jelent meg külföldön, emberi jogi, kisebbségvédelmi, hadijogi, nemzetközi jogtörténeti kérdésekről. A francia nemzetközi jogi tudományos társaság (Société Française pour le Droit International) tagja. Pro Minoritate díj 2003, Diaszpóra Alapítvány, Románia. Vendégprofesszor Franciaországi egyetemeken: 2000 Montpellier, 2002 Paris XI, 2003 Paris II és Nantes, Fulbright ösztöndíjjal vendégprofesszor az USA-ban, (Denver).

KUBINSZKY MIHÁLY (1927, Sopron): építészmérnök. 1992: Ybl-díj, 1996: a Soproni Egyetem Prof emeritus címe, 2003: Széchenyi-díj.

METZ KATALIN (Marosvásárhely): színikritikus. A Kolozsvári Babes-Bolyai Tudományegyetemen szerzett diplomát. 1987-ben települt át Magyarországra, a Magyar Nemzet munkatársa. F. m.: *Forgószeiben. Harag György, a rendező-mágus* (1998), *Hetedhétáron túli gongütések* (2004).

MOLNÁR IMRE (1956, Érd), történész. Az ELTE-n szerzett magyar-történelem, valamint szociológia szakon diplomát, jelenleg a KÜM munkatársa. Érdeklődési területei: a szlovákiai magyarság egyházi, politikai és művelődéstörténeti múltja, a magyar-lengyel kapcsolatok. Főbb művei: Esterházy János (monográfia, 1996), Deáki (falumonográfia, 2000).

NAGY, ERNEST A., nyugalmazott amerikai diplomata, 1952–1956 között a budapesti amerikai követség munkatársa

PETER NIJKAMP (1949, Dalfsen, Hollandia): közgazdász-matematikus, egyetemi tanár. Jelenleg az európai tudományos alapok vezetőiből alakult szervezet – az EuroHORCs – és a Holland Tudományos Kutatási Szervezet (NWO) elnöke. 1979–1989 között az Európai Regionális Tudományos Társaság elnöke, majd 1990–1992-ben a Nemzetközi Regionális Tudományos Társaság elnöke. 1975 óta az amszterdami Szabad Egyetemen a terület- és településfejlesztés, illetve a gazdaságföldrajz professzora. Tanácsadója volt többek között az Európai Uniónak, az OECD-nek és Világbanknak is.

ROGERS, JORDAN THOMAS, nyugalmazott amerikai diplomata, 1953–1957 között a budapesti amerikai követség munkatársa

SÜLE FERENC (Budapest, 1936). Orvosi és pszichológusi képzettséget Budapesten szerzett. A pszichiátria, a pszichoterápia és az addiktológia szakorvosa. Megalakulásától húsz éven át vezette a magyarországi Jung Egyesületet. Fő kutatási területe a valláslélektan, az Országos Pszichiátriai és Neurológiai Intézet valláspatológiai osztályvezető főorvosa volt (1992–2000). Főbb művei: *A jungi mélylélektan napjainkban* (1996), *Valláspatológia* (1997).

SZABÓ MÁTÉ (1956), politológus, egyetemi tanár, MTA doktora, Eötvös Loránd Tudományegyetem Állam és Jogtudományi Kar, Politikatudományi Intézet igazgatója.

TÓTH KLÁRA (1953, Nyíregyháza): filmkritikus, publicista. A Duna TV szerkesztője. F. m.: *Donquijote köpenyében*. Pályakép és dokumentumok B. Nagy Lászlóról (2005).

TÖRÖK BÁLINT (1925, Budapest): bölcsészdoktor, közíró. A Magyar Művészeti Akadémia tb. tagja. Újságírással 1990 óta foglalkozik. Rendszeresen írt, illetve ír számos újságba, folyóiratba, sajátos műfaja a történelmi publicisztika. 1994-ben Esterházy-, 2006-ban pedig Teleki Pál-emlékéremmel tüntették ki. F. m.: *Esterházy János Emlékkönyv* (Esterházy Alízzal közös szerkesztésben, 2001). *A demokrácia fellegetvárának építői* (Csicsery-Rónay Istvánnal és Horváth Jánossal közös tanulmány- és cikkválogatás, 2002), *Farkas esz meg, Medve esz meg... Szent-Iványi Domokos és a Magyar Függetlenségi Mozgalom* (2004).

VÁRSZEGI TIBOR (Törökszentmiklós, 1959.) az *Ellenfény* c. kortárs előadó-művészeti folyóirat egyik alapítója és felelős kiadója, a Szolnokon szerkesztett *Eső* c. irodalmi lap felelős kiadója és egyik szerkesztője. Eddigi legjelentősebb könyve *Az ittlét öröme. A színpadi mű hermeneutikája.*, 2005. Jelenleg három színházi előadásával járja a világot és a magyar vidéket.

ZLINSZKY JÁNOS (1928, Budapest) jogász. Egyetemi tanár, az állam- és jogtudomány kandidátusa (1984), doktora (1990). 1989–1998 az Alkotmánybíróság tagja. Deák Ferenc-díj, 1998, Akadémiai Díj, 1999. Kutatási területe a római jog, és annak hatása a magyarországi jogfejlődésre. Könyvei magyar és német nyelven.

BIN-JIP - LOPAKODÓ LELKEK

MUSA - A HARCOS

2046

EGY UTOLSÓ TÁNC

KIS VIRTUÓZ

HIMALÁJA - AZ ÉLET SOJA

a Duna
Televízióban

„R

É

L

É

T

I

KORTÁRS
TÁVOL-KELETI
FILMEK

S

É

É

L

Szeptembertől

MONGOL PINGPONG

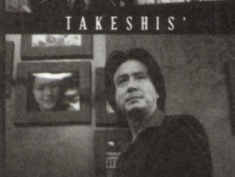
TONY TAKITANI

CHIHIRO SZELLEMORSZÁGBAN

TAKESHIS'

OLDBOY

VADÍTÓ SZÉP NAPOK

HetiVálasz

KONFERENCIA
2007

WWW.HETIVALASZ.HU

KINŐNI MAGYARORSZÁGOT

Hazai innovatív vállalatok
lehetőségei a világban

2007.
SZEPTEMBER 24.

MAGYAR
TUDOMÁNYOS
AKADÉMIA

Részletes program és jelentkezés:
WWW.HETIVALASZ.HU

MIKÉNT LEHET A VILÁGVISZONYLATBAN IS

ÉLVONALBAN TELJESÍTŐ HAZAI SZÜRKEÁLLOMÁNYT.

KUTATÁSI TÖKÉT JOBBAN HASZNOSÍTANI MAGYARORSZÁGON ÉS KÜLFÖLDÖN?

HOGYAN TEREMTSÜK MEG A PROFESSZIONÁLIS KUTATÓMUNKA FELTÉTELEIT,

AMIK A FIATALOK SZÁMÁRA IS VONZÓVÁ TESZIK AZ ORSZÁGOT?

FŐTÁMOGATÓ:

RICHTER GEDEON

TÁMOGATÓK:

e-on
Microsoft

BUDAPEST BANK
A GE Money Bank tagja

MÉDIATÁMOGATÓK:

FIGYELŐ

REFLEX

ECHO TV

Inforadio.hu
A Népszabadság

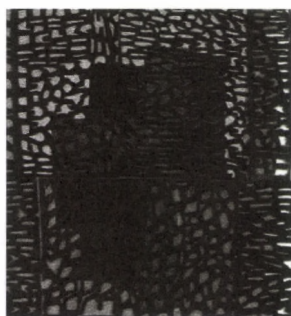
Klubrádió

Téma

NAPI gazdaság
Ahol lehet lenni a bérlet

Kodolányi Gyula
A HULLÁM
TARAJA

*Válogatott esszék és interjúk
2000–2005*

NAP KIADÓ

MAGYAR ESSZÉK sorozat
2900 Ft

nk
NAP KIADÓ

1117 Budapest, Budafoki út 183.
Tel./fax: 208-0796
E-mail: napkiado@napkiado.hu
Internet: www.napkiado.hu

M. SZEKENI GÉZA
ALCIDE DE GASPERI
EGY
KERESZTÉNYDEMOKRATA
A 20. SZÁZADBAN

M A G Y A R S Z E M L E K Ö N Y V E K

A Magyar Szemle Könyvek legújabb kötete. 2500 Ft

 BUDAPEST BANK

A GE Money Bank tagja

és a Magyar Katolikus Újságírók Szövetségének
támogatásával

A szerkesztőség címe:
1067 Budapest, Eötvös u. 24.
Postacím: 1399 Bp., Pf. 701/216
Tel./fax: 311-6477
472-0318

Kiadja:
a Magyar Szemle Alapítvány

Felelős kiadó:
DR. GRANASZTÓI GYÖRGY

ISSN 1216 6235

Tipográfiai terv:
BANGA Ferenc

Műszaki szerkesztés:
ABINÉRI Ottó
AbiPrint Bt.

Nyomdai munkálatok
PRESS + PRINT Kft.
Kiskunlacháza
Felelős vezető:
TÓTH Imre

Előfizetésben terjeszti
a Magyar Posta Zrt. Hírlap Üzletága
1088 Budapest, Orczy tér 1.
Előfizethető valamennyi postán,
kézbesítőknél, e-mailen:
hirlapelofizetes@posta.hu

Előfizetési díj:
egy évre 2880 Ft, fél évre 1440 Ft
Külföldről megrendelhető
a Magyar Szemle Alapítvány
számlaszámán:
OTP 11707024-20332033
vagy levélben, melyre csekket
küldünk. Előfizetési díj:
postaköltséggel együtt
egy évre 75\$, fél évre 38\$

A MAGYAR SZEMLÉT AZ ALÁBBI HÍRLAPÁRUSOK ÁRUSÍTJÁK BUDAPESTEN: Frankel Leó utcai aluljáró; Flórián üzletközpont; Bécsi út 122-124.; Déli pályaudvar, lapüzlet; Kosztolányi Dezső tér; Újpest, Árpád úti metró; Kálvin tér 1.; Kígyó utcai lapüzlet; Deák téri aluljáró, lapüzlet; Váci u. 10.; Szabadsajtó u. 6.; Petőfi Sándor u. 17.; Párizsi udvar; Nyugati téri lapüzlet; Jászai Mari téri aluljáró; Erzsébet krt. 17., lapüzlet; Baross téri lapüzlet; Ferenc körúti aluljáró; Bajcsy-Zsilinszky út. 76., közlönybolt; Lehel tér, Gogol utcai lapüzlet; Móricz Zsigmond körtér, 6-os villamos végállomása; 114. postahivatal; Moszkva tér, Gomba; Örs vezér tere, Sugár.

A MAGYAR SZEMLÉT ÁRUSÍTÓ KÖNYVESBOLTOK BUDAPESTEN: BENCÉS KÖNYVESBOLT (V., Ferenciek tere 5.); ÍRÓK BOLTJA (VI., Andrassy út 45.); LITEA KÖNYVESBOLT (I., Hess András tér 4.); CUSTOS-ZÖLD KÖNYVESBOLT (II. Margit krt. 7.); MAGISZTER KÖNYVESBOLT (V., Városház u. 1.); PONT KÖNYVESBOLT (V., Nádor u. 8.); GONDOLAT KIADÓI KÖR KÖNYVESBOLT (V. Károlyi M. u. 16.); BUDAPESTI TELEKI TÉKA: VIII. Bródy Sándor u. 46., a BALASSI KIADÓ könyvesboltjában (II., Margit u. 1.) korábbi számaink is kaphatók.

Herczegh Géza-Tersztyánszkyné Vasadi Éva-Zlinszky János

Észrevételek
az úgynevezett
Gönczöl-munkacsoport
jelentésének
megállapításairól

Ára: 1500 Ft

Az értéket azonban egészében kell elfogadni, egészében kell átélni, az értékek kapcsolódnak. Egy érték sérelmével minden érték sérül. És egy érték bevallásával, megtartásával minden érték emelkedik. Nekünk magunknak kell alkotmányhordozóvá válni. Ez az egyetlen megoldása annak, hogy ez a jogállam jogállam legyen. Ha arról beszélhetünk, hogy az alkotmányosságnak alkonya van, akkor ezt csak abban az értelemben tudom felfogni, hogy annak idején a köztársaság kihirdetésével és az alkotmány kihirdetésével valami elindult. Egy lendület, amikor azt reméltük, hogy most valami új kezdődik. Szabadságunk lesz arra, hogy megéljük magunkat. Értelmes és értékkeső lényekként. Szolidárisan egymással, közösen meghatározott célokért. Túlnyúlva azokon a határokon, amelyek fölött évtizedekig sóhajtoztunk, és visszanyúlva ahhoz a kulturális hagyatékhoz, amely minket magyarrá tesz. Amiben benne vannak az alkotmányos hagyományaink is. De amint mondtam, nem a hagyományok teszik az alkotmányt, hanem az élő alkotmányos tudat az emberekben teszi az alkotmányt.

ZLINSZKY JÁNOS

